

INDEX 339202

NOTATKI

KWARTALNIK TOWARZYSTWA NAUKOWEGO PŁOCKIEGO

PŁOCKIE

Płock

2/275

2023

ISSN 0029-389X

INFORMACJA DLA AUTORÓW

- Materiały do „Notatek Płockich” prosimy przysyłać pocztą mailową na adres: notatkiplockie@wp.pl lub na płycie CD na adres Towarzystwa Naukowego Płockiego (pl. Narutowicza 8, 09-402 Płock).
- Czcionka – Times New Roman, wielkość – 12, interlinie – 1,15. Maksymalna objętość tekstu około 20 stron z przypisami i zdjęciami, jedna szpalta. Marginesy – 2,5 cm. W przypadku tekstów dłuższych niż 20 stron – po konsultacji z Autorem – artykuł może być opublikowany w kilku częściach.
- Zdjęcia z podpisami oraz podaniem autora i źródła pochodzenia wstawione do tekstu w odpowiednie miejsca. Nie jest wymagane oddzielne przysyłanie zdjęć.
- Artykuł powinien być zaopatrzony w krótki abstrakt w języku polskim (do 10 wersów) oraz słowa kluczowe (do 5). Na końcu artykułu należy dołączyć bibliografię oraz jego tytuł, „Summary” i słowa kluczowe w języku angielskim (do 10 wersów).
- Bibliografię prosimy zrobić z podziałem na źródła archiwalne, źródła drukowane, prasę, pamiętniki i wspomnienia, opracowania, artykuły, netografię, ewentualnie inne rodzaje, np. akty prawne.
- W przypadku recenzji należy dołączyć imię i nazwisko autora i tytuł recenzowanej publikacji, wydawcę, miejsce i datę wydania, liczbę stron. Poza tym osobno to samo z tytułem w języku angielskim oraz scan/zdjęcie okładki recenzowanej książki.
- Opuszczenia w cytowanym tekście sygnalizujemy trzema kropkami w nawiasie kwadratowym: [...].
- Przypisy w języku łacińskim: ibidem, idem, eadem, op. cit., w języku polskim: zob., por. Czcionka – Times New Roman, wielkość – 10, interlinie – 1,0.
- W przypisach odwołujących się do źródeł archiwalnych podajemy nazwę archiwum, nazwę zespołu archiwalnego, sygnaturę teczki, nazwę dokumentu, numer karty. W przypadku ponownego powoływania się na to samo archiwum, stosujemy skrót jego nazwy. Podobnie można stosować skrót nazwy zespołu, np.: Archiwum Państwowe w Płocku (dalej: APP), Akta miasta Płocka (dalej: AmP), sygn. 22 083, protokół LVIII posiedzenia Rady Miejskiej z 7 kwietnia 1921 r., k. 28.
- W przypisach odwołujących się do artykułów z gazet podajemy inicjał imienia i nazwisko autora, tytuł pisany kursywą, tytuł gazety lub czasopisma w cudzysłowie, rok, numer z datą dzienną i miesięczną, strony, np. S. Kostanecki, *Marszałek w Płocku. Szkic literacki*, „Głos Mazowiecki” 1938, nr 124 z 1 czerwca, s. 2; A. Ciechomska, *Wspomnienia Bolesława Jędrzejewskiego dotyczące obrony Płocka 18–19 sierpnia 1920 r.*, „Notatki Płockie” 2020, nr 3, s. 34–44.
- Podobnie podajemy opis bibliograficzny książek: inicjał imienia i nazwisko autora, tytuł pisany kursywą, miejsce i rok wydania, np. T. Chrostowski, *4 pułk strzelców konnych Ziemi łęczyckiej*, Płock 1992. W przypadku prac zbiorowych: *Dzieje Płocka*, t. 2, *Dzieje miasta w latach 1793–1945*, red. M. Krajewski, Płock 2006
- Przed przysłaniem ostatecznej wersji tekstu bardzo prosimy o jego sprawdzenie, ze zwróceniem uwagi na literówki, interpunkcję i poprawność przypisów.
- Prosimy również o krótką informację Autora o sobie do notki o Autorach: tytuł lub stopień naukowy, miejsce pracy, pełnione funkcje oraz adres (w celu przesłania egzemplarza autorskiego), numer telefonu i adres mailowy do wiadomości redakcji.
- Przesłanie artykułu do Redakcji „Notatek Płockich” oznacza zgodę Autora na jego publikację.
- Warunkiem zakwalifikowania artykułu do druku jest pozytywna recenzja wydawnicza.

Redakcja „Notatek Płockich”

Na okładce: zwieńczenie Pomnika Obrońców Płocka 1920 na Placu Narutowicza w Płocku
Rys. Anna Michalak

Skład i druk:
Wydawnictwo i Poligrafia „IWANOWSKI”
ul. Dziewiarska 7, 09-407 Płock
e-mail: wydawnictwo@iwanowski.com.pl

PŁOCK NOTICES

QUARTERLY OF THE SCIENTIFIC
SOCIETY OF PŁOCK
(published since July 1956)

2/275
APRIL – JUNE
2023

EDITORIAL BOARD

DR GRZEGORZ GOŁĘBIEWSKI
(EDITOR-IN-CHIEF)

MGR AGNIESZKA CIECHOMSKA
(EDITORIAL SECRETARY)

MGR MAŁGORZATA DUCH
(LANGUAGE EDITOR)

DR AGNIESZKA KRZĘTOWSKA
(STATISTICAL EDITOR)

DR ANDRZEJ DWOJNYCH

DR TOMASZ PIEKARSKI

DR WALDEMAR PODEL

PROF. UCZ. DR HAB. SC. RENATA WALCZAK

SCIENTIFIC COUNCIL

PROF. UCZ. DR HAB. SC. ZBIGNIEW KRUSZEWSKI
(CHAIRMAN)

REV. PROF. DR HAB. AMANTIUS AKIMJAK (Slovakia)
PROF. DR HAB. ROMUALD BRAZIS (Lithuania)
DR MARIAN CHUDZYŃSKI

REV. PROF. DR HAB. MICHAŁ M. GRZYBOWSKI

DR HAB. HENRYKA ILGIEWICZ (Lithuania)
PROF. DR HAB. HENRYK MALEWSKI (Lithuania)
DOC. DR OLEKSII SYSOIEV (Ukraine)
PROF. DR HAB. SC. JANUSZ ZIELIŃSKI
PROF. DR HAB. LUBOW ŻWANKO (Ukraine)

EDITORIAL ADDRESS:

pl. Narutowicza 8
09-402 Płock

tel. (0-24) 366 99 53, (0-24) 262 26 04

e-mail: notatkiplockie@wp.pl
www.tnp.org.pl

NOTATKI PŁOCKIE

KWARTALNIK TOWARZYSTWA
NAUKOWEGO PŁOCKIEGO
(ukazuje się od lipca 1956 r.)

2/275
KWIECIEŃ – CZERWIEC
2023

KOLEGIUM REDAKCYJNE

DR GRZEGORZ GOŁĘBIEWSKI
(REDAKTOR NACZELNY)

MGR AGNIESZKA CIECHOMSKA
(SEKRETARZ REDAKCJI)

MGR MAŁGORZATA DUCH
(REDAKTOR JĘZYKOWY)

DR AGNIESZKA KRZĘTOWSKA
(REDAKTOR STATYSTYCZNY)

DR ANDRZEJ DWOJNYCH

DR TOMASZ PIEKARSKI

DR WALDEMAR PODEL

PROF. UCZ. DR HAB. INŻ. RENATA WALCZAK

RADA NAUKOWA

PROF. UCZ. DR HAB. INŻ. ZBIGNIEW KRUSZEWSKI
(PRZEWODNICZĄCY)

KS. PROF. DR HAB. AMANTIUS AKIMJAK (Słowacja)
PROF. DR HAB. ROMUALD BRAZIS (Litwa)
DR MARIAN CHUDZYŃSKI

KS. PROF. DR HAB. MICHAŁ M. GRZYBOWSKI

DR HAB. HENRYKA ILGIEWICZ (Litwa)
PROF. DR HAB. HENRYK MALEWSKI (Litwa)
DOC. DR OLEKSII SYSOIEV (Ukraina)
PROF. DR HAB. INŻ. JANUSZ ZIELIŃSKI
PROF. DR HAB. LUBOW ŻWANKO (Ukraina)

ADRES REDAKCJI:

pl. Narutowicza 8
09-402 Płock

tel. (0-24) 366 99 53, (0-24) 262 26 04

e-mail: notatkiplockie@wp.pl
www.tnp.org.pl

LIST OF CONTENTS

SPIS TREŚCI

FR. PROF. DR HAB. MICHAŁ MARIAN GRZYBOWSKI HONORARY MEMBER OF THE PŁOCK SCIENTIFIC SOCIETY VICE-PRESIDENT OF TNP IN THE YEARS 2002–2018 DIED ON JUNE 29, 2023	3	KS. PROF. DR HAB. MICHAŁ MARIAN GRZYBOWSKI CZŁONEK HONOROWY TOWARZYSTWA NAUKOWEGO PŁOCKIEGO WICEPREZES TNP W LATACH 2002–2018 ZMARŁ 29 CZERWCA 2023 R	3
ZBIGNIEW KRUSZEWSKI FAREWELL ADDRESS DURING THE HOLY MASS FUNERAL PROF. MICHAŁ M. GRZYBOWSKI, HELD ON JULY 1, 2023 IN THE CATHEDRAL BASILICA IN PŁOCK	5	ZBIGNIEW KRUSZEWSKI PRZEMÓWIENIE POŻEGNALNE PODZAS MSZY ŚW. POGRZEBOWEJ KS. PROF. MICHAŁA M. GRZYBOWSKIEGO, SPRAWOWANEJ 1 LIPCA 2023 R. W BAZYLICE KATEDRALNEJ W PŁOCKU	5
MAŁGORZATA CHUDZYŃSKA MARIAN CHUDZYŃSKI EMERYK SYREWICZ – A COMMANDER OF AN INSURRECTION UNIT IN 1863 JANUARY UPRISING IN GOSTYNIN LAND	8	MAŁGORZATA CHUDZYŃSKA MARIAN CHUDZYŃSKI EMERYK SYREWICZ – DOWÓDCA ODDZIAŁU POWSTAŃCZEGO W 1863 ROKU NA ZIEMI GOSTYNIŃSKIEJ	8
BARBARA KONARSKA-PABINIAK JAN GUSTOWSKI (1897–1962) NOTARY IN GOSTYNIN AND CHANGES IN NOTARY PUBLIC	20	BARBARA KONARSKA-PABINIAK GOSTYNIŃSKI NOTARIUSZ JAN GUSTOWSKI (1897–1962) A PRZEMIANY W NOTARIACIE	20
MICHAŁ SOKOLNICKI EDUCATIONAL OPPORTUNITIES FOR JEWS DURING INTERWAR PŁOCK	37	MICHAŁ SOKOLNICKI MOŻLIWOŚCI EDUKACYJNE ŻYDÓW W MIĘDZYWOJENNYM PŁOCKU	37
BOGDAN POPŁAWSKI JEWISH GHETTOS IN ŻYCHLIN IN YEARS 1940–1942	65	BOGDAN POPŁAWSKI GETTA LUDNOŚCI ŻYDOWSKIEJ W ŻYCHLINIE W LATACH 1940–1942	65
REVIEWS ZBIGNIEW PAWEŁ KRUSZEWSKI <i>I HAVE DONE WHAT I COULD</i> (Rev. Grzegorz Gołębiowski)	81	RECENZJE ZBIGNIEW PAWEŁ KRUSZEWSKI <i>ZROBIŁEM, CO MOGŁEM</i> (Rec. Grzegorz Gołębiowski)	81
MATEUSZ RATYŃSKI MARIAN ZGORZEŃSKI <i>ROMAN LUTYŃSKI (1887–1968).</i> A PEASANT ACTIVIST, LAWYER, SOCIAL ACTIVIST OF PŁOCK (Rev. Grzegorz Gołębiowski)	91	MATEUSZ RATYŃSKI MARIAN ZGORZEŃSKI <i>ROMAN LUTYŃSKI (1887–1968).</i> LUDOWIEC, PRAWNIK, DZIAŁACZ SPOŁECZNY PŁOCKA (Rec. Grzegorz Gołębiowski)	91
CHRONICLE PŁOCK THREADS AT THE SCIENTIFIC CONFERENCE IN ZDUŃSKA WOLA (FEBRUARY 11, 2023) THE JANUARY UPRISING IN SIERADZ AND WIELUŃ POWIATS Damian Kasprzyk	95	KRONIKA PŁOCKIE WĄTKI NA KONFERENCJI NAUKOWEJ W ZDUŃSKIEJ WOLI (11 LUTEGO 2023 R.) POWSTANIE STYCZNIOWE W POWIATACH SIERADZKIM I WIELUŃSKIM Damian Kasprzyk	95
BIBLIOGRAPHY OF MAZOVIAN PŁOCK FOR THE PERIOD 1 IV – 30 VI 2022	101	BIBLIOGRAFIA MAZOWSZA PŁOCKIEGO ZA OKRES 1 IV – 30 VI 2022 R.	101
OUR AUTHORS	136	NASI AUTORZY	136

KS. PROF. DR HAB. MICHAŁ MARIAN GRZYBOWSKI
CZŁONEK HONOROWY
TOWARZYSTWA NAUKOWEGO PŁOCKIEGO
WICEPREZES TNP W LATACH 2002–2018
ZMARŁ 29 CZERWCA 2023 R.

W nocy 29 czerwca 2023 r. po ciężkiej chorobie zmarł w Warszawie ks. prof. dr hab. Michał Marian Grzybowski. Od 1968 r. był członkiem Towarzystwa Naukowego Płockiego, w latach 2002–2018 pełnił funkcję wiceprezesa TNP, w Zarządzie odpowiadał za sprawy naukowe i Bibliotekę im. Zielińskich. Przez wiele lat sprawował opiekę nad seminarium doktoranckim, działającym przy Towarzystwie. W 2015 r. Walne Zebranie TNP nadało mu godność Członka Honorowego Towarzystwa Naukowego Płockiego.

Ks. prof. M. M. Grzybowski urodził się 8 września 1937 r. w Starej Wsi (pow. przasnyski). W 1960 r. ukończył Wyższe Seminarium Duchowne w Płocku i przyjął święcenia kapłańskie. Obok pracy duszpasterskiej w charakterze wikariusza i prefekta w Płocku, Pomiechowie i Zakroczymiu, kontynuował studia wyższe w Akademii Teologii Katolickiej w Warszawie, które ukończył w 1968 r. uzyskaniem tytułu magistra teologii w zakresie historii Kościoła. W 1977 r. za rozprawę poświęconą kościelnej działalności biskupa płockiego Michała Jerzego Poniatowskiego uzyskał w ATK stopień doktora nauk teologicznych w zakresie historii Kościoła. W 1989 r. za pracę o szkolnictwie elementarnym na Mazowszu północnym na przełomie XVIII i XIX wieku Rada Naukowa Instytutu Historii Polskiej Akademii Nauk nadała mu stopień doktora habilitowanego nauk

humanistycznych w zakresie historii. W 1999 r. prezydent RP A. Kwaśniewski nadał mu tytuł profesora zwyczajnego.

Początkowo ks. prof. M. M. Grzybowski pracował jako nauczyciel historii w Niższym Seminarium Duchownym w Płocku, a od 1991 r. także jako wykładowca akademicki. Przez 20 lat wyładał w różnych uczelniach: Uniwersytecie Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy, Mazowieckiej Wyższej Szkole Humanistyczno-Pedagogicznej w Łowiczu, Wyższej Szkole Humanistyczno-Ekonomicznej we Włocławku, Wyższym Seminarium Duchownym w Płocku i Toruniu oraz Szkole Wyższej im. Pawła Włodkowica w Płocku i w Punkcie Konsultacyjnym Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego. Efektem jego pracy jest blisko 700 prac licencjackich, magisterskich i podyplomowych napisanych pod jego kierunkiem oraz 14 doktoratów, których był promotorem.

Ks. prof. M. M. Grzybowski pełnił też wiele ważnych funkcji w administracji kościelnej jako dyrektor Wydziału Katechetycznego Kurii Diecezjalnej Płockiej, a następnie dyrektor Biblioteki Wyższego Seminarium Duchownego (w latach 1974–1990) i wicedyrektor Archiwum Diecezjalnego w Płocku.

Był niezwykle pracowitym człowiekiem. W swoim dorobku naukowym ma ponad 800 publikacji. Zdecydowana większość poświęcona jest historii Płocka i Mazowsza, zwłaszcza dziejom Kościoła i szkolnictwa. Do ważniejszych opracowań należą: *Kościelna działalność Michała Jerzego Poniatowskiego biskupa płockiego 1773–1785* (Warszawa 1983), *Wojna polsko-rosyjska 1920 r. w Płocku i na Mazowszu* (Płock 1990), *Kalendarium życia Antoniego J. Nowowiejskiego biskupa płockiego 1908–1941* (Płock 1992), *Pałac biskupów płockich* (Płock 1996), *Martyrologium duchowieństwa diecezji płockiej w latach 1939–1945* (Włocławek–Płock 2002), *Kościół katolicki w Płocku w latach 1793–2003* (Płock 2004), dziewięciotomowe *Duchowieństwo diecezji płockiej* (Płock 2007–2022) oraz wspólnie z prof. Leszkiem Zygnierem *Episkopat płocki w latach 1075–2015. 940 lat istnienia diecezji* (Płock 2015). Poza tym opublikował liczne monografie parafii diecezji płockiej oraz edycje materiałów źródłowych. Był również autorem biogramów w Polskim Słowniku Biograficznym i Słowniku Polskich Teologów Katolickich.

Za swoją aktywność naukową i działalność społeczną był wielokrotnie nagradzany i wyróżniany. Posiadał m.in. tytuł Kanonika Honorowego Kapituły Katedralnej Płockiej, Krzyż Kawalerski Orderu Odrodzenia Polski, Złoty Krzyż Zasługi, Medal Komisji Edukacji Narodowej, Medal „Za zasługi dla miasta Płocka”, Medal „Za zasługi dla miasta Ciechanowa”, Medal Województwa Mazowieckiego „Pro Masovia”, Wielki Order Świętego Zygmunta. W 2018 r. otrzymał tytuł Super Płocczanina Roku.

Cześć Jego pamięci!

**PRZEMÓWIENIE POŻEGNALNE
PODCZAS MSZY ŚW. POGRZEBOWEJ
KS. PROF. MICHAŁA M. GRZYBOWSKIEGO,
SPRAWOWANEJ 1 LIPCA 2023 R.
W BAZYLICE KATEDRALNEJ W PŁOCKU**

Pogrążona w smutku Rodzino, Czcigodni Księża, Szanowni zebrani uczestnicy ostatniej drogi Zmarłego.

Ksiądz profesor Michał Marian Grzybowski był wielce zasłużonym członkiem Towarzystwa Naukowego Płockiego. Przynależał do naszej organizacji od 1968 roku, a więc równo 55 lat. Za swoje zasługi dla organizacji oraz środowiska płockiego i regionu otrzymał godność Honorowego Członka tego najstarszego towarzystwa naukowego w Polsce.

Michał Marian Grzybowski był kapłanem tolerancyjnym rozumiejącym współczesnego człowieka, był profesorem, uczonym, historykiem, był nauczycielem wychowawcą wielu pokoleń studentów i doktorantów, był społecznikiem otwartym na ludzi, organizatorem licznych przedsięwzięć i inicjatyw naukowych, humanistycznych. Potrafił w tych aktywnościach zachować równowagę i wszystkie dla Niego były jednakowo ważne.

Pracy duszpasterskiej i akademickiej księdza profesora Grzybowskiego nieodłącznie towarzyszyło duże zaangażowanie w popularyzację piórem i słowem wielkiej spuścizny historycznej Mazowsza. Świadczy o tym bibliografia Jego publikacji zawierająca ponad 800 pozycji, wygłoszone odczyty w liczbie ponad 150 oraz ponad 100 pogadanek w Katolickim Radiu Płock.

Przedmiot Jego zainteresowań naukowo-badawczych był wielokierunkowy. W badaniach swoich starał się być rzetelny, konsekwentny i dociekliwy. Nie liczył na tani poklask i sympatię czytelników, choć chciał, aby przekazywane informacje były właściwie rozumiane i przyjęte. W opracowaniach swoich zwracał uwagę na walory wychowawcze i patriotyczne. Był przekonany, że lepsza znajomość dziejów Narodu i Kościoła pozwala na trafniejsze wybory, decyzje i formy dialogu, co jest wyrazem kultury politycznej i społecznej. Podobną praktykę stosował podczas wykładów w uczelniach.

Wymiernym i wymownym plonem pracy akademickiej ks. prof. Michała Grzybowskiego są napisane z Jego udziałem – jako promotora – liczne prace

podyplomowe - ponad 200, licencjackie i magisterskie w liczbie ok. 500 oraz rozprawy doktorskie, których był promotorem w liczbie 14.

Przytoczone dane liczbowe świadczą o ogromnej pracowitości naukowej i dydaktycznej ks. prof. Michała Grzybowskiego. Ale to nie wszystko. Ks. profesor był nie tylko naukowcem. Znane i cenione jest również zaangażowanie w życie społeczne w Płocku i na Mazowszu. Brał aktywny udział w pracach Okręgowej Komisji Badania Zbrodni Hitlerowskich przeciw Narodowi Polskiemu, przez szereg lat był członkiem Mazowieckiego Towarzystwa Kultury, a także Towarzystwa Opieki nad Zabytkami.

Sądzę, że dużą wartością była dla ks. Michała Grzybowskiego przynależność do Towarzystwa Naukowego Płockiego. Był jego członkiem (co wspomniałem) od 55 lat. W tym okresie uczestniczył w pracach Sekcji Historycznej. Był przez 16 lat, w latach 2002–2018, Wiceprezesem. Przez wiele lat prowadził Seminarium doktoranckie TNP. Był inicjatorem i organizatorem Mszy św. za dusze zmarłych członków Towarzystwa – to tylko przykłady z licznych inicjatyw i działalności w Towarzystwie Ks. Profesora.

Za wybitne zasługi został jego Członkiem Honorowym. Trudno sobie wyobrazić funkcjonowanie Towarzystwa w odrodzonej Polsce po 1989 r. bez działalności Ks. Profesora.

Wyrazem wielkiego uznania dla efektów pracy ks. M. Grzybowskiego były przyznane Mu godności i odznaczenia, w tym tytuł Kanonika Honorowego Kapituły Katedralnej Płockiej, Krzyża Kawalerskiego Orderu Odrodzenia Polski, Złotego Krzyża Zasługi, Medalu Komisji Edukacji Narodowej, Złotego Medalu Opiekuna Miejsc Pamięci Narodowej, Złotej Odznaki za opiekę nad zabytkami, Medalu „Za zasługi dla miasta Płocka”, Medalu 750. rocznicy lokacji miasta Płocka, Medalu „Za zasługi dla miasta Ciechanowa”. W 2010 r. wyróżniony został przez marszałka Województwa Mazowieckiego Medalem „Pro Masovia”. W roku 2014 otrzymał z rąk ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego, na wniosek naszego towarzystwa naukowego, nagrodę i Medal Zygmunta Glogera za badania archiwalne związane z Mazowszem i twórczą współpracę ze środowiskiem historycznym. W 2018 r. otrzymał tytuł „Super Płocczanina”.

Żegnając Księdza Profesora, w imieniu Towarzystwa Naukowego Płockiego i własnym, składam najszczerze kondolencje i wyrazy współczucia Rodzinie i Przyjaciołom.

Czcigodny Księżu Profesorze,

żegnamy Ciebie, jako wielkiego patriotę, przyjaciela Ziemi Mazowieckiej, Kościoła Mazowieckiego. Kultura, historia Mazowsza utraciła wielkiego jej miłośnika.

Żegna Cię pogrążony w smutku Zarząd Towarzystwa Naukowego Płockiego, żegnają Cię Członkowie Honorowi i wszyscy członkowie Towarzystwa oraz jego pracownicy.

Spoczywaj w pokoju. Dobrze zasłużyłeś się Mazowszu.

Sit tibi terra masoviensa levis.

(Niech Ci lekką będzie mazowiecka ziemia).

**EMERYK SYREWICZ –
DOWÓDCA ODDZIAŁU POWSTAŃCZEGO
W 1863 ROKU NA ZIEMI GOSTYNIŃSKIEJ**

Abstrakt

Emeryk Syrewicz (ok. 1832 – po 1881) pochodził z rodziny ziemiańskiej, jego ojciec miał majątek w guberni kijowskiej. Emeryk Syrewicz był lekarzem wojskowym w armii carskiej. W 1863 r. przyłączył się do powstania styczniowego. Był dowódcą oddziału powstańczego, który stoczył wiele bitew i potyczek na terenie ziemi gostyńskiejskiej, łowickiej, łęczyckiej i rawskiej. 14 listopada 1863 r. Syrewicz podczas bitwy koło miejscowości Sobota został ranny. W grudniu 1863 r. wycofał się z walki i przedostał się do Poznania, następnie wyemigrował do Francji, a później do Stanów Zjednoczonych.

Słowa kluczowe: powstanie styczniowe, Mazowsze, bitwy i potyczki, Emeryk Syrewicz, emigracja

W tym roku obchodzimy 160. rocznicę powstania styczniowego. Na terenie ziemi gostyńskiejskiej uformowało się już w początkach powstania kilka oddziałów powstańczych. Największy z nich – Ludwika Oborskiego – liczył około 1500 powstańców, pozostałe trzy Józefa Łakińskiego, Władysława Orłowskiego i Emeryka Syrewicza liczyły łącznie również około 1500 ludzi. Najbardziej znany oddział jazdy nosił nazwę gostyńskiejskiego (gostyńskiejskiego) i pozostawał pod dowództwem Emeryka Syrewicza, lekarza i byłego oficera armii rosyjskiej¹.

Syrewicz (pisano różnie: Serewicz, Sirewicz) pochodził z Ukrainy. Jego ojciec Ksawery był szlachcicem, miał majątek w guberni kijowskiej. Nie mamy informacji o pierwszych latach życia Emeryka Syrewicza. Wiadomo, że po roku 1854 ukończył studia medyczne w Wilnie. Następnie po przedłożeniu pracy „Hydrothorax izleczon mołokom” został w roku 1859 członkiem Towarzystwa Lekarskiego Wileńskiejskiego. Jak można wyczytać w różnych opracowaniach historycznych, przykładem wielu synów szlacheckich, wstąpił do wojska. Już na początku lat

¹ M. Chudzyński, *Gostynin i powiat gostyńskiejski w latach 1832–1864*, [w:] *Dzieje Gostynina od XI do XXI wieku*, pod red. B. Konarskiej-Pabiniak, Gostynin 2010, s. 265; B. Konarska-Pabiniak, *Powiat gostyńskiejski. Przewodnik subiektywny*, Warszawa 2013, s. 31; J. Szczepański, *Dzieje Gąbina i okolic*, Gąbin–Pułtusk 2013, s. 127.

60. XIX wieku pełnił funkcję radcy nadzwyczajnego i lekarza wojskowego w Ładożskim Pułku Piechoty. W chwili wybuchu powstania styczniowego służył jako oficer, lekarz sztabowy w jednostce lekkiej artylerii konnej w Łęczycy². Prawdopodobnie należał do tajnej organizacji oficerów armii carskiej w Polsce³.

Według niektórych źródeł już w pierwszych dniach powstania Emeryk Syrewicz przeszedł na stronę powstańców. Zorganizowany przez niego oddział powstańczy miał napaść 28 stycznia 1863 r. w okolicach Jeziora Białego w pobliżu miejscowości Białe na kozaków transportujących jeńców – powstańców schwytych w lasach duninowskich. Jeńcy zostali oswobodzeni⁴.

W innych opracowaniach podaje się, że Syrewicz dopiero pod wpływem cywilnego naczelnika powstańczego powiatu łęczyckiego doktora Józefa Dworzaczka 3 maja 1863 r. porzucił służbę w wojsku carskim i wstąpił w szeregi powstańców styczniowych⁵. Trzeci maja jako data oddalenia się Syrewicza z jego pułku pojawia się w liście dowódcy Ładożskiego Pułku Piechoty Miasnowskiego do żony Syrewicza Wilhelminy⁶. Wkrótce pułkownik Edmund Callier, naczelnik wojenny województwa mazowieckiego, mianował Emeryka Syrewicza dowódcą stuosobowego oddziału jazdy gostyńskiej. Nominację tę potwierdził generał Edmund Władysław Maksymilian Taczanowski, kolejny naczelnik wojsk powstańczych na Mazowszu⁷. Po tej nominacji Syrewicz jako dowódca oddziału powstańczego stał się niezwykle aktywny w walce z carskimi oddziałami. Oddział Syrewicza walczył z wielką odwagą w różnych stronach ziemi gostyńskiej, a także ziemi łowickiej i rawskiej. Mimo kilkakrotnego rozbicia utrzymywał się aż do grudnia 1863 r.

Osiemnastego czerwca Syrewicz uczestniczył w nieudanym ataku wraz z Robertem Skowrońskim i Józefem Skrzyńskim na miasto Łódź. Dnia 8 lipca 1863 r. partia Syrewicza razem z oddziałami Skowrońskiego, Skrzyńskiego i Walentego Parczewskiego starta się z rotą rosyjskiej piechoty, a także

² *Polski Słownik Biograficzny*, t. XLVI/2, zeszyt 189, Warszawa–Kraków 2009, s. 284.

³ W. Dżakow, I. Miller, *Ruch rewolucyjny w armii rosyjskiej a powstanie styczniowe*, Wrocław–Warszawa–Kraków 1967, s. 170–171.

⁴ M. Chudzyński, *Powstanie styczniowe na ziemi gostyńskiej*, „Rocznik Gostyński”, t. II, Gostynin 2008, s. 16; Cz. Wojciechowski, *Powstanie styczniowe na terenie powiatu gostyńskiego*, „Życie Mazowsza” 1935, nr 2, s. 38.

⁵ Zob. J.B. Nycek, hasło: *Syrewicz Emeryk (ok. 1832 – po 1881), lekarz, powstaniec styczniowy, emigrant*, [w:] *Gostyński Słownik Biograficzny*, pod red. B. Konarskiej-Pabiniak, Gostynin 2017, s. 369.

⁶ *Ob objawieniu riezolucyi Wilgielminie Syriewicz na proszenije o rastorzenii braka jeja s mužem prinimawszem uczastije w miatieżu*, 1864, Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie, Zespół Sekretariat Stanu Księstwa Warszawskiego, Sekretariat Stanu Królestwa Polskiego, Kancelaria Własna J.C. Mości do Spraw Królestwa Polskiego, sygn. 1/196/0/-/2602.

⁷ J.B. Nycek, hasło: *Syrewicz Emeryk...*, op. cit., s. 369.

z kozakami pod Walewicami, zaś następnego dnia odniosła zwycięstwo pod Balkowem. Następnie wymienione oddziały skierowały się ku miejscowości Ktery, dwanaście kilometrów na południe od Kutna. Zostały wówczas zaatakowane przez trzy rotę piechoty, jeden szwadron huzarów i pięćdziesięciu kozaków z czterema działami. Doszło do krwawego boju na szable. Jak pisze Zieliński w swojej książce: *Ostatecznie jednak kozacy i huzarzy zostali odparci ze znacznymi stratami*⁸. Dnia 20 lipca na stacjonujący na folwarku w Ciechomicach oddział Syrewicza napadła kolumna jazdy kozackiej pod wodzą Korgina. Syrewicz z oddziałem ratował się ucieczką w stronę Żychlina. Podczas tej utarczki poległo ośmiu powstańców, m.in. ks. Rafał Staszakowski (jego nazwisko zapisywano też Stacierkiewicz).

Cmentarz w Dobrzykowie – pomnik powstańców styczniowych poległych pod Kunkami (15 maja 1863 r.) i Ciechomicami (20 lipca 1863 r.)
Fot. Małgorzata Chudzyńska

⁸ S. Zieliński, *Bitwy i potyczki 1863–1864*, Rapperswil 1913, s. 36-37.

W dniu 22 lipca 1863 r. Emeryk Syrewicz walczył już u boku Calliera z Rosjanami pod Dobrzelinem, następnie 24 lipca pod Walewicami i 25 lipca pod Złakowem Kościelnym⁹. Wśród wiernych oddanych sobie towarzyszy na pierwszym miejscu wymienia Callier Emeryka Syrewicza. Callier poniósł pod Złakowem ciężką klęskę; na skutek panicznej ucieczki między innymi dwunastu jeźdźców spadło z koni, część z nich odniosła ciężkie obrażenia, a niektórzy zostali zabici przez kozaków¹⁰.

Cmentarz w Dobrzykowie – fragment płyty nagrobnej Teofila Jana Wiorogórskiego z Wyszogrodu, poległego pod Ciechomicami 20 lipca 1863 r.
Fot. Małgorzata Chudzyńska

⁹ M. Chudzyński, *Gostynin i powiat gostyniński...*, op. cit., s. 271; J. Szczepański, *Dzieje Gąbina...*, op. cit., s. 131; S. Zieliński, *Bitwy i potyczki...*, op. cit., s. 38-39. Powstańcom poległym pod Ciechomicami sprawiono manifestacyjny pogrzeb w Dobrzykowie. Zob. L. Krzywicki, *Wspomnienia*, t. I, Warszawa 1947, s. 18; M. Chudzyński, *Dwory i pałace ziemi gostynińskiej*, Gostynin 2021, s. 175.

¹⁰ M. Chudzyński, *Gostynin i powiat gostyniński...*, op. cit., s. 271; S. Zieliński, *Bitwy i potyczki...*, op. cit., s. 39.

Najbardziej bolesne było to, że oddział uległ całkowitemu rozproszeniu. Z pomocą Callierowi przyszedł Syrewicz. Pod Słubicami i Kiernozią pomógł swemu naczelnikowi zebrać po klęsce żłakowskiej jazdę konną, sam walczył w dalszym ciągu z przeważającymi siłami wroga. Kolejne starcie oddziałów Syrewicza przyniosło klęskę. Miało ono miejsce 8 sierpnia pod wsią Słup w gminie Pacyna. Syrewicz stracił siedemnaście osób, dziewięciu schwytanych powstańców powiesili Rosjanie w miejscowości Model¹¹.

Cmentarz w Dobrzykowie – tablica na pomniku z nazwiskami poległych pod Kunkami i Ciechomicami.
Fot. Małgorzata Chudzyńska

W dniu 9 sierpnia 1863 r. starszyna Ełkin napotkał koło wsi Trębki konny oddział jazdy Emeryka Syrewicza liczący stu powstańców. Wróg zmusił polski oddział do ucieczki. Następnie Syrewicz z odnowionym oddziałem wyruszył ponownie na teren ziem łowickiej, a potem rawskiej. W dniu 14 sierpnia zadał Rosjanom poważną klęskę pod Walewicami. W bitwie tej Rosjanie stracili siedmiu żołnierzy. W cztery dni po zwycięstwie pod Walewicami, 18 sierpnia, Emeryk Syrewicz odniósł zwycięstwo nad kozakami pod Kutnem. Nieprzyjaciel poniósł wówczas znaczne straty w ludziach¹².

¹¹ L. Ratajczyk, *Urzędowy wykaz potyczek wojsk carskich w Królestwie Polskim w latach 1863–1864. Studia i Materiały do Historii Wojskowości*, t. XVIII, cz. 2, Warszawa 1962, s. 305; J. Szczepański, *Dzieje Gąbina...*, op. cit., s. 131; T. Trojanowski, *Gostynin w latach 1815–1864*, Warszawa 1977, s. 424 [praca doktorska].

¹² K. Zadrożny, *Powstanie styczniowe na ziemi gąbińskiej i gostyńskiej*, Płock 2010, s. 30; S. Zieliński, *Bitwy i potyczki...*, op. cit., s. 42.

Sztandar jazdy gostynińskiej Emeryka Syrewicza z 1863 r.
Źródło: *Dzieje Gostynina i ziemi gostynińskiej*, pod red. M. Chudzińskiego, Warszawa 1990, s. 332

Jesienią 1863 r. na terenie ziemi gostynińskiej, a także kutnowskiej, najbardziej czynny był dalej oddział Emeryka Syrewicza. We wrześniu i październiku walczył on z Rosjanami na terenie powiatów rawskiego, łowickiego i łęczyckiego. Między innymi połączony oddział ułanów gostynińskich i sochaczewskich pod dowództwem Syrewicza zadał 29 października 1863 r. klęskę żołnierzom kozackim w miejscowości Grabów w obwodzie łęczyckim. W tym czasie we wspomnianej miejscowości przebywała sotnia kozaków i sześćdziesięciu huzarów rosyjskich. Henryk Manikowski tak pisze o tej bitwie:

Powstańcy uprzedzeni przez ludzi o planowanym zaatakowaniu ich przez Rosjan uprzedzili ten atak śmiałym uderzeniem na rosyjski garnizon w Grabowie. Wynikiem nieoczekiwanej akcji było całkowite wyparcie kozaków z miasta i porzucenie przez tychże w trakcie panicznej ucieczki prawie całego uzbrojenia. Rosjanie stracili w tym starciu siedmiu zabitych i około trzydziestu rannych. Powstańcy po bitwie oderwali się od nieprzyjaciela i wycofali się na teren Gostynińskiego¹³.

¹³ H. Manikowski, *Powstanie styczniowe w powiecie łęczyckim*, [w:] *Ziemia łęczycka: szkice o teraźniejszości i przeszłości*, Łódź 1964, s. 121 i n.

Po zwycięskiej bitwie oddziały zatrzymały się na noc 1/2 listopada 1863 r. w Kiernozi. Dowiedziawszy się o tym, Rosjanie wystali w stronę Kiernozi przeciwko Syrewiczowi cztery rotę piechoty z tomskiego pułku i pięćdziesięciu kozaków. Z rozkazu Syrewicza przeciwko zdążającym do miasteczka carskim żołnierzom wyruszył wachmistrz Kryza z ośmioosobowym oddziałem jazdy gostynińskiej. Po oddaniu trzykrotnej salwy w stronę nieprzyjaciela powrócił do miejsca postoju Syrewicza. Syrewicz, bojąc się, że oddział rosyjski jest bardzo liczny, wyszedł z powstańcami z miasteczka i skierował się przez Osmolin i Sanniki w stronę Studzieńca. Zaraz po opuszczeniu Kiernozi przez powstańców Rosjanie zajęli miasteczko. W Studzieńcu na folwarku Syrewicz zarządził odpoczynek, a następnie o godzinie drugiej w nocy, zdążając w kierunku Strzemeszna, napotkał pięćdziesięciu kozaków i rotę pułku tomskiego. Jak podaje Stanisław Zieliński, dowódca jazdy sochaczewskiej rotmistrz Kazimierz Grossman, odciągnąwszy kozaków od piechoty, wykonał szarżę na nich w połączeniu z dowódcą jazdy gostynińskiej Szenkiem i pędził kozaków przed sobą parę kilometrów w kierunku Dobrzykowa. Zobaczywszy jednak dalsze rotę piechoty tomskiej, powstańcy skierowali się spod Strzemeszna w kierunku południowo-zachodnim, na Szczawin. Niedaleko tej miejscowości, pod Wolą Trębską, stoczyć musieli potyczkę z oddziałem rosyjskim. Najbardziej bolesne było to, że wojskami nieprzyjaciela dowodził Polak, major Piotrowski¹⁴. W tym samym dniu, 2 listopada, Syrewicz skierował się ze swoją partią w Rawskie. Niestety poniósł szereg klęsk, ale walczył po bohatersku. Patrząc na jego działalność powstańczą, trzeba przyznać, że miał w sobie naprawdę dużo odwagi i męstwa.

W dniu 14 listopada 1863 r. na oddział Syrewicza koło miejscowości Sobota w łowickim napadł pułkownik Burhardt i zadał naszemu bohaterowi klęskę. Podczas bitwy Syrewicz został poważnie ranny¹⁵. Mimo rany walczył jednak dalej. Aby wzmocnić siłę wojskową swojego oddziału, Syrewicz podzielił go na dwa mniejsze. Na czele pierwszego stanął rotmistrz Grossman, na czele drugiego, mniejszego – kpt. Puttkamer-Kleszczyński¹⁶.

W dniu 20 listopada oddział Puttkamera walczył z oddziałem rosyjskim porucznika Ponińskiego pod łączewną koło Przedcza. Bitwa była tragiczna w skutkach – trzydziestu trzech żołnierzy rosyjskich miało zabić aż dwudziestu pięciu powstańców. Liczba poległych może być zawyżona, miejscowa tradycja mówi

¹⁴ *Sbornik soczinienij oficerow Nikołajewskoj akadiemii Gienieralnogo Sztaba*, pod red. A. Z. Myszajewskiego, Sankt Petersburg 1905, s. 75; M. Chudzyński, *Gostynin i powiat gostyniński...*, op. cit., s. 274; J. Szczepański, *Dzieje Gąbina...*, op. cit., s. 132; S. Zieliński, *Bitwy i potyczki...*, op. cit., s. 50.

¹⁵ Zob. J. B. Nycek, hasło: *Syrewicz Emeryk...*, op. cit., s. 370; *Polski Słownik Biograficzny*, t. XLVI/2, zeszyt 189, Warszawa–Kraków 2009, s. 284.

¹⁶ S. Zieliński, *Bitwy i potyczki...*, op. cit., s. 51.

tylko o pięciu poległych, którzy zostali pochowani w zbiorowej mogile¹⁷. W dwa dni później oddział Puttkamera został ponownie napadnięty przez wroga w miejscowości Lutoborz na obszarze ziemi kutnowskiej. Po tej potyczce Puttkamer połączył się znowu z resztą oddziału Syrewicza. Dowództwo nad nielicznym już oddziałem, mającym nieco ponad sto osób, objął Grossman. Na połączony oddział napadli Rosjanie w dniu 22 listopada we wsi Szewo. Powstańcy stracili trzydziestu ludzi. Władze rosyjskie postanowiły zadać ostateczny cios resztkom oddziału Syrewicza. Wystąpił z Łowicza kapitan Ponińskiego do walki z partią Syrewicza. Ponińskiemu udało się rozbić Polaków we wsi Stępów w dniu 25 listopada. Powstańcy stracili trzydziestu oddanych sprawie narodowej ludzi¹⁸. Kilkudziesięciu powstańców pozostałych przy życiu zorganizowało się w oddział, mimo ogarniającego coraz bardziej wszystkich pesymizmu. Na miejsce zbiórki wyznaczono wieś Balków koło miasta Piątek. Tam miał na nich czekać wyznaczony na dowódcę partii po Syrewiczu, Puttkamerze i Grossmanie Włoch – pułkownik Stanisław (Stanislao) Bechi. Powstańców Rosjanie nie dopuścili do wsi, a nawet wyruszyli za nimi w pościg. Ostatni dowódca partii Syrewicza został schwytany w czasie pościgu w dniu 8 grudnia, a następnie rozstrzelany we Włocławku 17 grudnia 1863 r.¹⁹

Taki był koniec najbardziej czynnego oddziału powstańczego ziemi gostyńskiej pod dowództwem lekarza wojskowego Emeryka Syrewicza. Trzeba jeszcze nadmienić, że dnia 11 grudnia 1863 r. dyktator powstania Romuald Traugutt rozkazem dziennym mianował Syrewicza podpułkownikiem za jego zasługi odniesione w walce z rosyjskim zaborcą.

Piękne świadectwo wystawił Syrewiczowi S. Bellina, zaangażowany w walkę zbrojną na terenie ziemi łęczyckiej. Bellina pisze w swym pamiętniku:

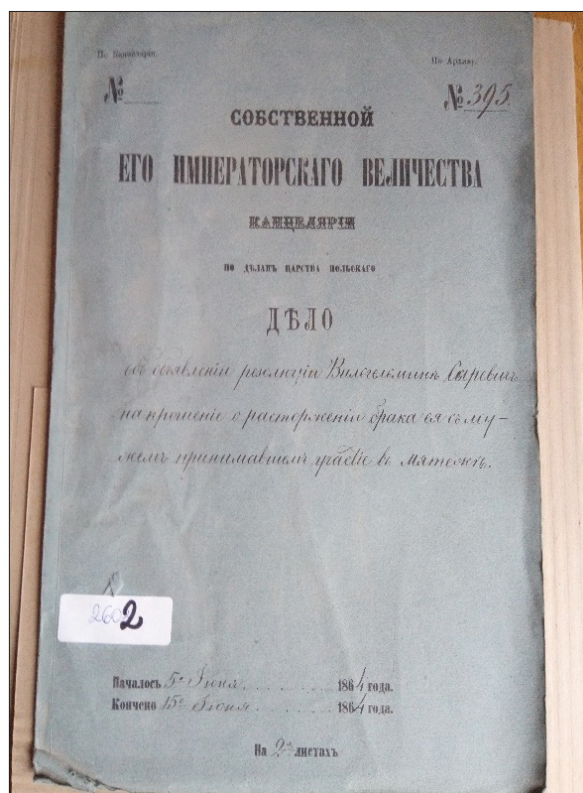
Lubiany przez kolegów, bywał Syrewicz ostrzegany przez rosyjskich oficerów o grożących mu wyprawach, dlatego mógł uniknąć niebezpiecznych i z przeważającymi siłami spotkań. Oddział jego był słaby tak pod względem liczby, doboru ludzi jako i komendy, lecz miał tę zasługę, iż się trzymał nierozproszony przez cztery miesiące²⁰.

¹⁷ Zob. K. Gorczyca, M. Górny, W. Drapiński, *Sprawozdanie z badań archeologicznych na polu bitwy 20 listopada 1863 r. pod Łączewną*, „Konińskie Zeszyty Muzealne” 2019, t. 14, s. 53, https://www.academia.edu/65819919/SPRAWOZDANIE_Z_BADAŃ_ARCHEOLOGICZNYCH_NA_POLU_BITWY_20_LISTOPADA_1863_R_POD_ŁĄCZEWNĄ [dostęp: 2.06.2023].

¹⁸ S. Zieliński, *Bitwy i potyczki...*, op. cit., s. 51.

¹⁹ M. Chudzyński, *Powstanie styczniowe w powiecie gostyńskim*, „Notatki Płockie” 1963, nr 25, s. 13; „Dziennik Powszechny” 1863, nr 292, 293; M. Dubiecki, *Włosi w powstaniu styczniowym*, „Kwartalnik Historyczny” 1922, t. XXXVI, s. 111–114; M. Przedpełski, *Włosi w powstaniu styczniowym 1863 roku na ziemiach północnego Mazowsza*, „Notatki Płockie” 1976, nr 4, s. 26, 36.

²⁰ S. Bellina, *Notatki o powstaniu w łęczyckim powiecie w roku 1863–1864*, [w:] *Polska*

Okladka akt dotyczących małżeństwa Syrewiczów, Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie, Zespół Sekretariat Stanu Księstwa Warszawskiego, Sekretariat Stanu Królestwa Polskiego, Kancelaria Własna J. C. Mości do Spraw Królestwa Polskiego, sygn. 1/196/0/2602

Syrewicz przedostał się do Poznania, a następnie, pod koniec grudnia 1863 r., udał się na emigrację do Francji. Osiedlił się na przedmieściach Paryża, gdzie miał nawet kupić willę²¹. Prawdopodobnie w 1865 r. wyemigrował do Stanów Zjednoczonych. Korespondował z Leonardem Chodźką z Nowego Jorku. W grudniu 1881 r. przebywał w Chicago. Sporne jest miejsce jego śmierci. Według Agatona Gillera miał umrzeć w Stanach Zjednoczonych, natomiast według Edwarda Maliszewskiego miał wrócić do Europy, zamieszkać we Lwowie i w tym mieście zakończyć życie²². Jego nazwiska nie znajdujemy w wykazie Polaków

w walce. *Zbiór wspomnień i pamiątek z dziejów naszego wyjarzmania*, Paryż 1868, s. 232. Por. Z. Klukowski, *Lekarze jako dowódcy oddziałów powstańczych w 1863 roku*, „Zdrowie” 1963, nr 1, s. 10, przedruk z „Lekarz Wojskowy” 1926, nr 2.

²¹ *Polski Słownik Biograficzny*, t. XLVI/2, zeszyt 189, s. 284.

²² J. B. Nycek, *hasło: Syrewicz Emeryk...*, op. cit., s. 370.

pochowanych na cmentarzach lwowskich, w tym na Cmentarzu Łyczakowskim. Nie dysponujemy zdjęciem Syrewicza ani jego rodziny. Niejasna też jest sprawa małżeństwa Syrewicza. Jego żona Wilhelmina w 1864 r. wystąpiła do władz rosyjskich z prośbą o rozwiązanie jej małżeństwa z powodu przystąpienia męża do powstania. Nie znamy motywacji jej działań. Prośba żony spotkała się z odmowną odpowiedzią władz zaborczych ze względu na *przepisy prawem ustanowione, od których wyjątki czynione być nie mogą*²³.

Na zakończenie artykułu warto nadmienić, że w oddziale jazdy gostynińskiej pułkownika Emeryka Syrewicza służyła liczna grupa szlachty słomkowskiej²⁴. Często śpiewali oni popularną piosenkę powstańczą:

*Jak przyjechał z Rosji, jadł surową kapustę
A teraz tu jada same kury tłuste
Oj juchy, juchy, wy moskiewskie duchy.
Wy nic nie zrobicie, bo Polacy zuchy.
Jak przyjechał z Rosji, jadł surowy bon,
A teraz tu myśli, że jest wielki pan
Oj juchy, juchy*²⁵.

²³ *Ob objawieniu rezolucyi Wilgielminie Syriewicz na proszenie o rastorzeniu braka jeja s mužem primumawszem uczestije w miatieże, 1864, Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie, Zespół Sekretariat Stanu Księstwa Warszawskiego, Sekretariat Stanu Królestwa Polskiego, Kancelaria Własna J.C. Mości do Spraw Królestwa Polskiego, sygn. 1/196/0-/2602.*

²⁴ Słomków koło Pacyny.

²⁵ Archiwum Państwowe w Warszawie Oddział w Łowiczu, Zbiory łowickie, nr zespołu: 354/0, karta: Tadeusza Gumińskiego z Legnicy, historyka i działacza społecznego; T. Gumiński, *Wieś Słomków w gminie Pacyna wobec powstania 1863 r.*, „Gazeta Gostynińska” 1994, nr 26; „Gazeta Gostynińska” 1995, nr 1.

Bibliografia

Źródła archiwalne

- Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie
Zespół Sekretariat Stanu Księstwa Warszawskiego, Sekretariat Stanu Królestwa Polskiego, Kancelaria Własna J.C. Mości do Spraw Królestwa Polskiego, sygn. 1/196/0-/2602. Dokument *Ob objawieniu rezolucyi Wilgielminie Syriewicz na proszenie o rastorzeniu braka jeja s mužem primumawszem uczestije w miatieże, 1864.*
- Archiwum Państwowe w Warszawie Oddział w Łowiczu
Zbiory łowickie, nr zespołu: 354/0, karta: Tadeusza Gumińskiego z Legnicy, historyka i działacza społecznego.

Źródła drukowane

L. Ratajczyk, *Urzędowy wykaz potyczek wojsk carskich w Królestwie Polskim w latach 1863–1864, Studia i Materiały do Historii Wojskowości*, t. XVIII, cz. 2, Warszawa 1962.

Sbornik soczinienij oficerow Nikołajewskoj akademii Gienieralnogo Sztaba, pod red. A.Z. Myszlajewskiego, Sankt Petersburg 1905.

Opracowania

S. Bellina, *Notatki o powstaniu w łęczyckim powiecie w roku 1863–1864*, [w:] *Polska w walce. Zbiór wspomnień i pamiętników z dziejów naszego wyjarzmania*, wyd. A. Giller, Paryż 1868.

M. Chudzyński, *Gostynin i powiat gostyński w latach 1832–1864*, [w:] *Dzieje Gostynina od XI do XXI wieku*, pod red. Barbary Konarskiej-Pabiniak, Gostynin 2010.

M. Chudzyński, *Dwory i pałace ziemi gostyńskiej*, Gostynin 2021.

M. Chudzyński, *Powstanie styczniowe na ziemi gostyńskiej*, „Rocznik Gostyński”, t. II, Gostynin 2008.

M. Chudzyński, *Powstanie styczniowe w powiecie gostyńskim*, „Notatki Płockie” 1963, nr 25.

W. Dżakow, I. Miller, *Ruch rewolucyjny w armii rosyjskiej a powstanie styczniowe*, Wrocław–Warszawa–Kraków 1967.

M. Dubiecki, *Włosi w powstaniu styczniowym*, „Kwartalnik Historyczny” 1922, t. XXXVI.

K. Gorczyca, M. Górny, W. Drapiński, *Sprawozdanie z badań archeologicznych na polu bitwy 20 listopada 1863 r. pod łączewną*, „Konińskie Zeszyty Muzealne” 2019, t. 14.

Gostyński Słownik Biograficzny, pod red. Barbary Konarskiej-Pabiniak, Gostynin 2017.

T. Gumiński, *Wieś Słomków w gminie Pacyna wobec powstania 1863 r.*, „Gazeta Gostyńska” 1994, nr 26; „Gazeta Gostyńska” 1995, nr 1.

Z. Klukowski, *Lekarze jako dowódcy oddziałów powstańczych w 1863 roku*, „Zdrowie” 1963, nr 1.

B. Konarska-Pabiniak, *Powiat gostyński. Przewodnik subiektywny*, Warszawa 2013.

L. Krzywicki, *Wspomnienia*, t. I, Warszawa 1947.

H. Manikowski, *Powstanie styczniowe w powiecie łęczyckim*, [w:] *Ziemia łęczycka: szkice o teraźniejszości i przeszłości*, Łódź 1964.

J.B. Nycek, *Syrewicz Emeryk (ok. 1832 – po 1881), lekarz, powstaniec styczniowy, emigrant*, [w:] *Gostyński Słownik Biograficzny*, pod red. Barbary Konarskiej-Pabiniak, Gostynin 2017.

Polski Słownik Biograficzny, t. XLVI/2, zeszyt 189, Warszawa–Kraków 2009.

M. Przedpełski, *Włosi w powstaniu styczniowym 1863 roku na ziemiach północnego Mazowsza*, „Notatki Płockie” 1976, nr 4.

J. Szczepański, *Dzieje Gąbina i okolic*, Gąbin–Pułtusk 2013.

T. Trojanowski, *Gostynin w latach 1815–1864*, Warszawa 1977 [praca doktorska].

Cz. Wojciechowski, *Powstanie styczniowe na terenie powiatu gostyńskiego*, „Życie Mazowsza” 1935, nr 2.

K. Zadrozny, *Powstanie styczniowe na ziemi gąbińskiej i gostyńskiej*, Płock 2010.

S. Zieliński, *Bitwy i potyczki 1863–1864*, Rapperswil 1913.

EMERYK SYREWICZ – A COMMANDER OF AN INSURRECTION UNIT IN 1863 JANUARY UPRISING IN GOSTYNIN LAND

Summary

Emeryk Syrewicz (about 1832 – after 1881) came from a squirearchal family, his father had an estate in Kiev Governorate. Emeryk Syrewicz was a medical officer in the Tsarist Army. He joined January Uprising in 1863. He was a commander of an insurrection unit which was fighting many battles and engagements at the area of Gostynin, Łowicz, Łęczyca and Rawa Lands. On the 14th November 1863 Syrewicz was wounded in a battle near village of Sobota. In December 1863 he withdrew from the fight and moved to Poznań, then he emigrated to France and later to the United States.

Keywords: January Uprising, Masovia, battles and engagements, Emeryk Syrewicz, emigration

Szanowni Autorzy i Czytelnicy „Notatek Płockich”,

z satysfakcją informujemy Państwa, że według najnowszego wykazu punktowanych czasopism naukowych Ministerstwa Edukacji i Nauki, „Notatki Płockie” otrzymały 20 pkt. w dyscyplinach naukowych historia i literaturoznawstwo (nr 34 120).

Redakcja „Notatek Płockich”

GOSTYNIŃSKI NOTARIUSZ JAN GUSTOWSKI (1897–1962) A PRZEMIANY W NOTARIACIE

Abstrakt

Notariusz Jan Nepomucen Władysław Gustowski pełnił swą funkcję w latach 1917–1952 kolejno w Brześciu Kujawskim i w Gostyninie. Jego działalność przypadła na czasy zaboru rosyjskiego i PRL, z przerwą na czas okupacji niemieckiej. Najdłużej pracował w Gostyninie. Oprócz prowadzenia kancelarii angażował się w działalność patriotyczną i społeczną. W 1952 r., w związku z upaństwowieniem kancelarii notarialnych, został pozbawiony możliwości wykonywania zawodu.

Słowa kluczowe: notariat, notariusz, kancelaria notarialna, Jan Nepomucen Gustowski, represje polityczne

Notariat w Polsce, czyli instytucja mająca na celu zapewnienie bezpieczeństwa obrotu prawnego zgodnie z obowiązującym prawem, działa od XIII wieku. Reprezentantem notariatu jest notariusz. Pierwsi notariusze zostali mianowani w 1284 r. na usługi diecezji i kształceni byli na gruncie prawa kanonicznego. Wyodrębnienie tego urzędu, wówczas rejenta, nastąpiło dopiero pod koniec XVI wieku. Upadek I Rzeczypospolitej uniemożliwił rozwój notariatu w oparciu o polskie rozwiązania. W Księstwie Warszawskim obowiązywała francuska ustawa notarialna z 1803 r. Notariusz, zwany wtedy pisarzem aktowym, musiał posiadać przygotowanie prawnicze (odbyta aplikacja, egzamin asesorski, wpłacona kaucja przy obejmowaniu urzędu). Zobowiązany był do prowadzenia ksiąg hipotecznych. Podobnie urząd ten działał w Królestwie Polskim, poza tym, że przywrócono tytuł rejenta. Zmiana nastąpiła z dniem 1 lipca 1876 r. Rosja narzuciła w Królestwie Kongresowym swoją ustawę z 14 kwietnia 1866 r. Nie wymagano już wykształcenia prawniczego i składania egzaminu asesorskiego. Akty musiały być sporządzane w języku rosyjskim. W okresie zaboru pruskiego stosowano prawo pruskie, a pierwsza ustawa notarialna weszła w życie w 1850 r.¹

Odrodzenie się państwa polskiego wymagało wydania nowych ustaw i rozporządzeń w zakresie notariatu². W 1918 r. ujednociono nazewnictwo.

¹ Zob. D. Malec, *Dzieje notariatu polskiego*, Kraków 2007.

² A. Wojciechowska, M. Wojciechowski, *Sylwetki notariuszy płockich (1917–1939)*, Płock 2011, s. 5.

Stosowaną dotąd nazwę „rejent” i wymiennie „notariusz” zastąpiono obowiązującym określeniem notariusz. Osoby, które nie posiadały wykształcenia prawniczego musiały zdać stosowny egzamin zgodnie z art. 225 Ustawy notarialnej. Preferowano jednak osoby z wykształceniem kierunkowym. Notariusze byli mianowani przez Dyrektora Departamentu Sprawiedliwości. Kancelarie notariuszy mieściły się w budynkach przy wydziałach hipotecznych sądów okręgowych. Pozostali notariusze urzędowali w miejscach wskazanych przez prezesa sądu. Ujednolicenie w zakresie prawa o notariacie nastąpiło od 1 stycznia 1933 r. na podstawie rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej. W tej postaci Prawo o notariacie przetrwało do 1952 r.

Notariuszami byli mężczyźni i to oni prowadzili prywatne kancelarie notarialne. W Polsce pierwszą kobietą notariuszem została w 1933 r. w Łodzi Zofia Hertz, późniejsza najbliższa współpracownica Jerzego Giedroycia, redaktora paryskiej „Kultury”. Do września 1939 r. pracowała w Łodzi na stanowisku referenta notarialnego³.

W Polsce funkcjonowały sądy pokoju, odziedziczone po zaborcach, ostatecznie zlikwidowane w 1938 r. W zamian za sądy pokoju powstały sądy grodzkie powołane zgodnie z przedwojennym ustawodawstwem. Sąd w Gostyninie początkowo mieścił się w drewnianym budynku przy ulicy Długiej (dziś Wojska Polskiego), w miejscu obecnego domu handlowego „Smyk”. W 1933 r. przeniesiony został na parter domu miejskiego nr 2, przy ulicy Długiej nr 56 wraz z księgami hipotecznymi. Budowę domu rozpoczęto w kwietniu 1930 r. Stanowisko prezesa Sądu Grodzkiego objął wówczas Antoni Tuszyński⁴, wcześniej sekretarz Sądu Okręgowego we Włocławku. W prasie pisano, że *Sąd znalazł należyte otoczenie, pełne surowej skromności, ale i powagi. Na tle nowoczesnych sal i pokojów odbijają się bardzo ładnie antyczne meble, umiejętnie skompletowane*⁵.

Od połowy XIX wieku do 1952 r. w Gostyninie, jak udało się ustalić, działały najpierw trzy kancelarie pisarzy aktowych: Wojciecha Pintowskiego 1808–1809; Aleksandra Morawskiego (1810, 1812–1816, 1819), Franciszka Czaykowskiego (1820–1832) i pięć kancelarii notarialnych: Piotra Lewandowskiego (1829–1857); Ludwika Ujejskiego (1876–1893); Aleksandra Gutta (1894–1899); Romualda Borkowskiego (1916–1917), Bohdana Kowalewskiego (1899–1918) i Jana Gustowskiego (1918–1952)⁶.

³ A. Olszewska, *Zofia Hertz*, [w:] Serwis Culture.pl Twórcy, [dostęp: 12.01.23].

⁴ Antoni Tuszyński (1885–1950), pochowany w Gostyninie na cmentarzu parafialnym pw. św. Jakuba. Zob. *Gostyniński słownik biograficzny*, red. B. Konarska-Pabiniak, Gostynin 2017, s. 440.

⁵ *Ulice Gostynina z historią w tle*, red. B. Konarska-Pabiniak, Gostynin 2020, s. 190; *Dzieje Gostynina od XI do XXI wieku*, red. B. Konarska-Pabiniak, Gostynin 2020, s. 608.

⁶ Archiwum Państwowe w Płocku, Akta notarialne miasta Gostynina, sygn. nr 50/268/0,

Niewiele o nich wiadomo. Jerzy Gutt na przykład pochodził z Suwałk, stanowisko objął w 1894 r. w kancelarii hipotecznej mieszczącej się przy ul. Kutnowskiej 20 (obecnie 3 Maja). Studiował prawo i agronomię na uniwersytetach w Cesarstwie Rosyjskim. Pracował jako plenipotent majątku hrabiego Lwa Tołstoją, potem w sądach w Warszawie, Radomiu, Bodzentynie. Zmarł w Gostyninie 8 kwietnia 1899 r. i pochowany został na miejscowym cmentarzu parafialnym. Obecnie pozostał tylko fragment jego grobowca⁷. Bohdan Kowalewski, pochodził z Gostynina. W latach 1898–1899, do objęcia kancelarii po Jerzym Gutcie, był przez rok prezesem OSP w Gostyninie⁸. Po długich poszukiwaniach udało się odtworzyć pełny biogram Jana Gustowskiego, notariusza działającego w Gostyninie do upaństwowienia notariatu w 1952 r.

Jan Nepomucen Władysław Gustowski urodził się 23 czerwca 1879 r. w Koninie. Był synem Zygmunta i Heleny z Zakęskich. W 1905 r., 22 lipca, poślubił Joannę Aniełę, urodzoną 27 listopada 1877 r. w miejscowości Skidel, koło Grodna, córkę Jana Lucjana i Anieli z Nagrodzkich Buchowskich⁹. Ślub odbył się w kościele św. Krzyża w Warszawie w obecności ks. Adama Buchowskiego, proboszcza z Działoszyna i niejakiego Witolda, pracownika kolei w Działoszynie¹⁰. Gustowski miał już skończone w 1903 r. studia na Uniwersytecie Warszawskim, Wydział Prawny i zdany egzamin praktyczny na starszego kandydata do posad sądowych i na urząd rejenta. Od 1904 r. przechodził kolejne szczeble kariery sądowej w Warszawskim Sądzie Okręgowym. Był młodszym kandydatem do posad sądowych, pełnił obowiązki pomocnika sekretarza II sekcji karnej tegoż Sądu, przeniesiony do IV Wydziału Cywilnego, potem III rewiru śledczego m. Warszawy. W 1906 r. był pomocnikiem sekretarza IV Wydziału Cywilnego, a w połowie października 1909 r. został sekretarzem w tym wydziale. Od 16 sierpnia 1917 r., na wniosek Marszałka Koronnego Królestwa Polskiego TRM, został mianowany rejentem w Brześciu Kujawskim¹¹

nr 50/269/0, nr 50/270/0, nr 50/271/0, nr 50/278/0, nr 50/279/0, nr 50/280/0, nr 50/471/0; *Dzieje Gostynina i ziemi gostynińskiej*, red. M. Chudzyński, Warszawa 1990, s. 649.

⁷ J. Bigus, *Gutt Jerzy Edward h. Ślepowron (1836–1899), notariusz*, [w:] *Gostyniński słownik biograficzny*, red. B. Konarska-Pabiniak, Gostynin 2017, s. 118-119.

⁸ B. Konarska-Pabiniak, *Dzieje Ochotniczej Straży Pożarnej w Gostyninie 1879–1991*, Gostynin 1992, s. 89.

⁹ Archiwum Akt Nowych w Warszawie (dalej: AAN), Akta osobowe sędziów, notariuszy, prokuratorów, komorników, Ministerstwo Sprawiedliwości 13-2525, akta osobowe Jana Gustowskiego za lata 1917–1938, sygn. 2/285/0/23.52525, k. 1; *Dzieje Gostynina i ziemi...*, op. cit., s. 649.

¹⁰ AAN, Dokumenty do aktów małżeństw w parafii św. Krzyża, sygn. 192, Akt 188 z 1905 r.; Archiwum Państwowe w Poznaniu Oddział w Koninie, akt małżeństwa – geneteka.pl, [dostęp: 10.01.23].

¹¹ TRM to Tymczasowa Rada Ministrów (Stanu) zastąpiona 15 października 1917 r. Radą Regencyjną.

Notariusz Jan Gustowski i żona Joanna Gustowska z lat międzywojennych
Źródło: archiwum prywatne rodziny Dembińskich

Podlegał pod Królewsko-Polski Sąd Okręgowy we Włocławku. Pracował tam do stycznia 1918 r.¹²

W Brześciu Kujawskim Gustowski prowadził kancelarię w domu nr 17 (nie ustalono ulicy). Był członkiem zarządu tamtejszego Towarzystwa Pożyczkowo-Oszczędnościowego. W okresie walk o niepodległość państwa polskiego, podczas gdy w Brześciu w 1917 r. stacjonowali legionści z Legionów Polskich¹³, zawiązał się, jak czytamy w monografii Brześcia Kujawskiego, Pomocniczy Komitet Wojskowy. Komitet ten wspierał materialnie legionistów, ukrywał zbiegłych z obozu w Szczypiornie i innych obozów, zdobywał dla nich paszporty. Do tego Komitetu należeli w konspiracji wśród innych osób z Brześcia Jan i Joanna Gustowscy¹⁴.

Po odzyskaniu niepodległości Gustowski zaczął starć się o przeniesienie w czerwcu 1918 r. do Włocławka, ale rejentem we Włocławku został mianowany Bohdan Kowalewski z Gostynina¹⁵. Wówczas Gustowski poczynił

¹² AAN, Akta osobowe sędziów, notariuszy, prokuratorów, komorników, Ministerstw Sprawiedliwości 13-2525, akta osobowe Jana Gustowskiego za lata 1917–1938, sygn. 2/285/0/23.52525, k. 2,3,4.

¹³ Prawdopodobnie byli to legionści z II Brygady dowodzonej wówczas przez płk. Józefa Hallera.

¹⁴ Archiwum Państwowe w Toruniu Oddział we Włocławku, Akta notariusza Jana Gustowskiego z Brześcia Kujawskiego, sygn. nr 2; Akta Sądu Okręgowego we Włocławku, sygn. 2323; Akta Towarzystwa Pożyczkowo-Oszczędnościowego w Brześciu Kujawskim z lat 1917–1918; T. Dziki, *Brześć Kujawski w latach 1793-1918*, [w:] *Dzieje Brześcia Kujawskiego i ziemi brzeskiej*, t. I, *Do roku 1918*, red. D. Karczewski i S. Łaniecki, Brześć Kujawski – Włocławek 2020.

¹⁵ Bohdan Kowalewski był notariuszem we Włocławku od sierpnia 1918 r. do końca 1933 r. Kancelaria mieściła się przy ul. Cyganka nr 30 (później 26), a od października 1932 r. przy

starania o pracę w Gostyninie, gdzie był wakat notariusza, gdyż właśnie zmarł Stanisław Kowalewski, który prawdopodobnie prowadził kancelarię razem z bratem (?) Bohdanem¹⁶. Miał poparcie prezesa Sądu Okręgowego we Włocławku, który pisał do ministerstwa, że Gustowski jest to *prawnik dyplomowany, posiadający już nominację na notariusza w Brześciu Kujawskim, wydaną przez Ministerstwo Sprawiedliwości*¹⁷. Oprócz niego o stanowisko notariusza ubiegało się jeszcze trzech kandydatów: Bolestaw Daniel Płodowski, sędzia pokoju z Częstochowy, Aleksander Lubicz-Zalewski, adwokat przysięgły i Mieczysław Dubois. Z wymienionych Mieczysław Dubois został notariuszem w Brześciu Kujawskim¹⁸.

Gustowski swoją chęć przeniesienia do Gostynina motywował również tym, że w tym mieście jest gimnazjum, do którego mogliby uczęszczać jego synowie. Takiej szkoły nie było w Brześciu Kujawskim. Gustowscy mieli dwóch synów urodzonych w Warszawie: Jana Feliksa urodzonego 26 maja 1906 r. i Zygmunta Bonifacego urodzonego 14 maja 1908 r.

Na urząd notariusza przy Wydziale Hipotecznym Sądu Pokoju w Gostyninie Gustowski został mianowany 21 września 1918 r.¹⁹ Urząd objął po złożeniu przysięgi *przepisanej dla urzędników*. W Archiwum Sądu Rejonowego w Płocku istnieje wykaz wszystkich wpisów wykonanych przez Gustowskiego. Pierwszy pochodzi z 15 października 1918 r.²⁰ W Gostyninie jego kancelaria od połowy 1918 do 1939 r. miała kilka adresów przy ul. Kutnowskiej (dziś 3 Maja). W latach 1918–1920 mieściła się w domu nr 25 (dawna cerkiew), od połowy 1920 do 1932 r. w domu nr 23 (róg obecnej 3 Maja i Ogrodowej), od września 1932 do połowy 1938 r. w domu nr 22 (vis-à-vis Liceum Ogólnokształcącego) i od 17 sierpnia 1938 do czerwca 1939 r. w domu nr 19²¹. Trudno ustalić, gdzie zamieszkał Gustowski po przyjeździe do Gostynina w 1918 r. Prawdopodobnie w latach trzydziestych mieszkali w kamienicy przy ul. Kutnowskiej nr 22, w miejscu prowadzenia kancelarii²².

ul. Orlej 4 (Archiwum Państwowe w Toruniu Oddział we Włocławku, Zespół Akt Notariusza Bohdana Kowalewskiego z Włocławka z lat 1918–1933).

¹⁶ AAN, Akta osobowe..., k. 13, 14, 19.

¹⁷ Ibidem, k. 26.

¹⁸ Ibidem, k. 27.

¹⁹ Ibidem, k. 33.

²⁰ Archiwum Sądu Rejonowego w Płocku, Hipoteka Płocka, Księga wpisów Gustowskiego, bez sygn.

²¹ Ibidem.

²² E. Walczak, *Gostynin w latach międzywojennych (1918–1939)*, [w:] *Dzieje Gostynina od XI...*, op. cit., s. 403; Kamienica z numerem 22 wybudowana została około 1919 r., zob. B. Kornarska-Pabiniak, *Ulicami dawnego Gostynina*, [w:] *Ulice Gostynina...*, op. cit., s. 133–134. Informację potwierdza Elżbieta Przybyłowicz-Biały, której rodzice Roman i Sabina Przybyłowiczowie

W Archiwum Państwowym w Płocku zachowały się repertoria sporządzane przez Gustowskiego. Dla Gostynina ważny jest akt dotyczący budowy sanatorium w Kruku. W dniu 7 czerwca 1929 r. w kancelarii Jana Gustowskiego przy ulicy Kutnowskiej 23 podpisany został akt, na mocy którego Rada Miejska Gostynina na podstawie uchwał z dnia 19 listopada 1927 r., 16 lipca 1928 r. i 20 marca 1929 r., zatwierdzonych przez Wydział Powiatowy Sejmiku Gostynińskiego, sprzedała Okręgowemu Związkowi Kas Chorych w Warszawie 90 mórg ziemi, a 30 mórg z lasem darowała Związkowi pod budowę sanatorium dla chorych na gruźlicę w rewirze leśnym „Kruk”. Akt podpisano w obecności przedstawicieli miasta: burmistrza Władysława Kożuchowskiego, ławnika Magistratu Juliana Fitske i członka Rady Miejskiej Michała Żylińskiego. Gmina Miasta Gostynina zastrzegła sobie m.in., aby mającemu powstać sanatorium nadać nazwę, w tytule której umieszczony będzie wyraz „Gostynin”²³. Niestety, to życzenie nie zostało spełnione²⁴.

W Gostyninie oprócz pracy zawodowej Jan Gustowski angażował się w działalność patriotyczną i społeczną. W lipcu 1920 r., na wieść o toczących się działaniach wojennych polsko-sowieckich, w całym kraju zaczęły powstawać Obywatelskie Komitety Obrony Państwa (OKOP). W dniu 11 lipca powołano również w Gostyninie OKOP, składający się z 12 osób. Mieszkańców Gostynina reprezentowali m.in.: burmistrz miasta Michał Żyliński, ksiądz kanonik Edward Szczodrowski, Władysław Kowalewski – inspektor Ubezpieczeń Społecznych W. Benedykciński – inspektor Szkół Powszechnych oraz notariusz Jan Gustowski.

Po wojnie bolszewickiej Gustowski działał w Radzie Miejskiej w Gostyninie. Jako radny na posiedzeniu 10 czerwca 1922 r. postawił wniosek, by z kasy Magistratu przeznaczyć kwotę 500 tys. marek na dokarmianie dzieci. Proponował, by sumę tę zebrać drogą opodatkowania mieszkańców²⁵.

Na łamach „Głosu Gostynińskiego” z 1922 r. ukazywały się artykuły dotyczące życia miasta. Były m.in. teksty krytyczne, na co źle reagowali miejscowi notabie. Gdy ukazał się artykuł negatywnie oceniający pracę radnych miejskich, wówczas rada postanowiła stanowczo bojkotować pismo. Przeciw gazecie stanął też notariusz Gustowski²⁶.

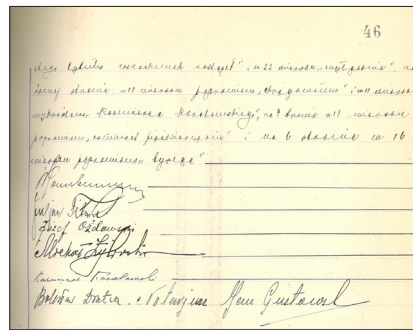
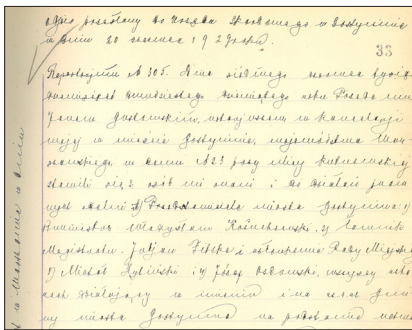
byli właścicielami tej kamienicy w latach 1935–1999.

²³ Ibidem, s. 369, 370.

²⁴ Szpital zaczęto budować w 1938 r., lecz wojna przerwała prace, a Niemcy wzniesione budynki przeznaczyli na magazyny. Po wojnie sanatorium zaczęło działać w połowie 1946 r. Zob. J. Plisko, *Sanatorium Przeciwgruźlicze Gostynin-Kruk*, „Notatki Płockie” 1974, nr 2, s. 20; B. Konarska-Pabiniak, *Gostynin. Szkice z przeszłości*, Gostynin 2007, s. 106.

²⁵ „Głos Gostyniński” 1922, nr 5, s. 3.

²⁶ Ibidem, s. 57; B. Konarska-Pabiniak, *Prasa lokalna w Gostyninie w latach 1921–1928*, [w:] „Rocznik Gostyniński” 2007, t. I, s. 54. „Głos Gostyniński” ukazywał się w Gostyninie od

Dwie strony aktu sprzedaży ziemi i darowizny lasu pod budowę sanatorium w Kruku
 Źródło: Archiwum Państwowe w Płocku, Kopia repertorium aktu notarialnego z dnia 20 marca 1929 r., sygn. 305, s. 33, 46

W powołanym w Gostyninie Towarzystwie Akcyjnym „Rolnik” był kuratorem²⁷. Był też członkiem Rady Nadzorczej Spółdzielczego Stowarzyszenia Spółdzielców „Gostyniak”²⁸, a także członkiem Zarządu endeckiego Stowarzyszenia Gimnastycznego „Sokół”²⁹. Działał w zarządzie gostynińskiego oddziału Towarzystwa Polskiego Żałobnego Krzyża. Zapisy do Towarzystwa przyjmował w swojej kancelarii przy ul. Kutnowskiej 23³⁰. Towarzystwo prowadziło od 1922 r. działalność na rzecz utrzymywania i kultywowania pamięci o poległych w walkach o niepodległość Polski. Prowadziło zbiórki funduszy na rzecz utrzymania i odnowy cmentarzy i grobów bohaterów. W 1925 r. zostało przekształcone w Polskie Towarzystwo Opieki nad Grobami Bohaterów.

W dniach 13 i 14 października 1928 r. odbyły się w Płocku Okręgowe Zawody Strzeleckie urządzone przez Chorągiew Płocką i Włocławską o tytuł strzelca wyborowego. W zawodach uczestniczyli gostynińscy harcerze. Wśród sponzorów zawodów widnieje nazwisko Jana Gustowskiego. W 1930 r. Ochotnicza Straż Pożarna w Gostyninie obchodziła swoje 50-lecie, w którym wziął udział prezydent RP Ignacy Mościcki. Na łamach „Przeglądu Pożarniczego” przedstawiciele społeczeństwa gostynińskiego wypowiadali się o swych obrońcach przed pożarami. Jednym z nich był notariusz Jan Gustowski, pisząc:

Rzeczywista jedność jest zawsze jednością wielu, czyli zjednoczeniem, pojednaniem, jest zawsze organizmem skupiającym różnorodne żywioły, nie zaś stopieniem ich w jedną martwą formę.

To też ożywiana tą ideą w swej działalności Straż Pożarna w Gostyninie

25 grudnia 1921 r. do 3 września 1922 r.

²⁷ E. Walczak, *Gostynin w latach...*, op. cit., s. 403.

²⁸ B. Konarska-Pabiniak, *Gostynin. Szkice...*, op. cit., s. 145.

²⁹ Ibidem, s. 426.

³⁰ „Głos Gostyniński” 1922, nr 5, s. 3.

*chlubnie doczekała się półwiecza Swego istnienia, a kierując się na przyszłość myślą przewodnią, której odpowiada „czynów dzielność”, pracę swą niech prowadzi pod hasłem: Jeden za wszystkich, wszyscy dla jednego!*³¹

Społecznie angażowała się również żona notariusza Joanna Gustowska. Była w Zarządzie Katolickiego Związku Polek, prężnie działającego stowarzyszenia, które inicjowało wiele użytecznych akcji w mieście. Prowadziło ochronkę dla miejscowych dzieci oraz bibliotekę. Obie te instytucje mieściły się przy ulicy Kutnowskiej 37. W 1929 r. zbiór liczył 1139 woluminów. W ciągu roku biblioteka rejestrowała 50 czytelników. Praca w bibliotece trwała trzy dni w tygodniu. Korzystać z niej mogli wszyscy mieszkańcy Gostynina³².

W 1938 r., 2 maja, notariusz Gustowski otrzymał dyplom i brązowy medal za długoletnią służbę. Dyplom podpisał K. Brudnicki, prezes Sądu Apelacyjnego w Warszawie³³. W listopadzie 1938 r., w rocznicę odzyskania niepodległości, ten sam Sąd przyznał Gustowskiemu srebrny medal za długoletnią służbę³⁴.

Rok później nastąpił wybuch II wojny światowej. Lata okupacji przeżył Gustowski z żoną w Gostyninie. Z pewnością nie mogli mieszkać w kamienicy pod numerem 22 przy ulicy Kutnowskiej, gdyż Niemcy urządzili tam mieszkania dla samotnych urzędników.

Synowie byli już po maturze. Syn Jan Feliks, przyjęty do drugiej klasy gimnazjum ośmioklasowego w Gostyninie w 1918 r., maturę zdał w 1925 r.³⁵, natomiast syn Zygmunt Bonifacy – w maju 1929 r. Z chwilą wybuchu wojny obydwaj byli po studiach. Jan Feliks skończył Wydział Prawno-Ekonomiczny Uniwersytetu Poznańskiego w 1929 r., następnie był aplikantem sądowym, potem zaś asesorem Sądu Apelacyjnego w Toruniu. Wreszcie kolejno w Sądzie Grodzkim w Kowalewie i w Chełmnie. W 1935 r. został wpisany na listę adwokatów Izby Adwokackiej w Poznaniu, a w styczniu 1936 r. przeniósł się do Bydgoszczy³⁶. Drugi syn, Zygmunt Bonifacy, studiował ekonomię. Po studiach pracował w Państwowym Zakładach Inżynieryjnych w Warszawie³⁷.

Wojna była okresem niezwykle trudnym dla notariuszy. W niektórych miejscach w kraju represje dotknęły aż 80 proc. przedstawicieli tego zawodu,

³¹ „Przegląd Pożarniczy” 1930, nr 22.

³² B. Konarska-Pabiniak, *Gostynin. Szkice...*, op. cit., s. 169.

³³ AAN, Akta osobowe..., k. 36.

³⁴ Ibidem, k. 37.

³⁵ Archiwum ZNP w Gostyninie, Księga protokołów z przebiegu egzaminu maturalnego od r. szkolnego 1917/1918 do r. szkolnego 1926/1927.

³⁶ Archiwum Okręgowej Rady Adwokackiej w Bydgoszczy, Akta osobowe Jana Gustowskiego.

³⁷ Ibidem. Państwowe Zakłady Inżynieryjne w Warszawie, utworzone w marcu 1928 r. na bazie Centralnych Warsztatów Samochodowych, we wrześniu 1939 r. zbombardowane, po wojnie odbudowane i przekształcone.

Z lewej: Zygmunt Bonifacy Gustowski. Zdjęcie maturalne z 20 maja 1929 r.

Z prawej: Zygmunt Bonifacy Gustowski, starszy szeregowy podchorąży. Zdjęcia wykonane w zakładzie fotograficznym Ludwika Poznańskiego w Grudziądzu w trakcie nauki w niezidentyfikowanej Szkole Podchorążych Rezerwy w Grudziądzu (ustalenie R. Minkiewicz (Biblioteka Miejska im. Wiktora Kulerskiego w Grudziądzu).

Źródło: archiwum prywatne rodziny Dembińskich

a wiadomo, że do wybuchu II wojny światowej działało w Polsce ponad 800 notariuszy. Agnieszka i Marek Wojciechowski piszą, że w Płocku w latach 1917–1939 było 14 kancelarii notarialnych, a przed wrześniem 1939 r. pięć. Notariusze ci trafili do obozów, po czym wszyscy zginęli w czasie wojny³⁸.

Jan Gustowski przeżył okupację niemiecką. W piśmie skierowanym z Gostynina do Izby Notarialnej w Łodzi w dniu 15 marca 1945 r. napisał m.in.:

[...] co się zaś tyczy zajęć moich w czasie okupacji hitlerowskiej, donoszę, że żadnych funkcji tak w pracy publicznej, jak i prywatnej nie pełniłem³⁹.

W czasie wojny rodziców utrzymywał syn Zygmunt, który pracował wówczas w Warszawie w garbarni⁴⁰. Wiadomo, że zginął w powstaniu warszawskim pierwszego sierpnia lub w końcu tego miesiąca 1944 r. Nie ustalono okoliczności śmierci⁴¹. Natomiast po wybuchu wojny syn Jan Feliks, prawnik,

³⁸ A. Wojciechowska, M. Wojciechowski, *Sylwetki...*, op. cit., s. 48.

³⁹ AAN, Akta osobowe sędziów, notariuszy, prokuratorów, komorników, Ministerstwo Sprawiedliwości 13-2525, k. 1; akta osobowe Jana Gustowskiego i za lata 1945–1953, sygn. 2/285/0/5.31/27/133, k. 3.

⁴⁰ Prawdopodobnie była to Fabryka Garbarska Temler i Szwede w Warszawie na Woli.

⁴¹ Drzewo genealogiczne rodziny Gustowskich w posiadaniu Piotra Dembińskiego, prawnika Jana Nepomucena Władysława Gustowskiego.

na krótko wyjechał z Bydgoszczy do Warszawy, potem przyjechał do Gostynina. Na przełomie 1940 i 1941 r. pracował w gostynińskiej firmie budowlanej Arendt&Co. W marcu 1941 r. udał się do Kłodawy, gdzie przebywał do 3 maja 1945 r. Pracował najpierw w Pomarzanach k. Kłodawy jako maszynista w dawnej Fabryce Cukierków i Czekolady „Alfa” braci Wajdenfeld, przejętej przez Niemców⁴², potem w Zakładzie Elektrycznym Zarządu Miejskiego w Kłodawie jako pracownik biurowy. Po wojnie wrócił do Bydgoszczy, gdzie kontynuował zawód prawnika, do przejścia na emeryturę w lipcu 1977 r. Zmarł 12 lutego 1988 r.⁴³

Jan Feliks Gustowski, syn notariusza, w domu w Bydgoszczy

Źródło: archiwum prywatne rodziny Dembińskich

Już w marcu 1945 r. w Gostyninie, podobnie jak i w innych miastach Polski, pojawiły się, na podstawie zarządzenia Ministra Sprawiedliwości, plakaty wzywające osoby zatrudnione w resorcie sądownictwa do zarejestrowania się w sądach okręgowych⁴⁴. Gustowski zgłosił swoją gotowość do pracy. Miał już wówczas 68 lat oraz ciężko chorą żonę, nie chciał więc zmieniać miejsca zamieszkania i pracy, dlatego zabiegał o pozostanie w Gostyninie. Wiadomo, że wówczas mieszkał z żoną przy ulicy Ignacego Daszyńskiego 10 (późniejsza Mariana Marchlewskiego, obecnie Romana Dmowskiego). Zajmowali dwa duże pokoje z kuchnią na pierwszym piętrze. Najstarsza mieszkanka tej kamienicy zapamiętała Gustowskiego i to, że w tym mieszkaniu prowadził kancelarię, bo *przychodzili tam interesanci*⁴⁵.

W kwietniu 1945 r. pełniący obowiązki Prezesa Izby Edward Neymark skierował do Warszawskiej Izby Notarialnej wnioski o dopuszczenie Jana Gustowskiego *do dalszego wykonywania zawodu notariusza przy Oddziale*

⁴² *Ludzie kłódawskich sołectw – szkice biograficzne i przyczynki do lokalnej historii*, red. R. Jałoszyński, Kłodawa-Konin 2018.

⁴³ Urząd Stanu Cywilnego w Bydgoszczy, Akt zgonu z dnia z 12 lutego 1988 r.

⁴⁴ AAN, Akta osobowe sędziów, notariuszy, prokuratorów, komorników, Ministerstw Sprawiedliwości 13-2525, k. 3.

⁴⁵ Informacja od Barbary Wierszke z Gostynina. Kamienica wybudowana w 1923 r.; zob. *Ulice Gostynina...*, op. cit., s. 74.

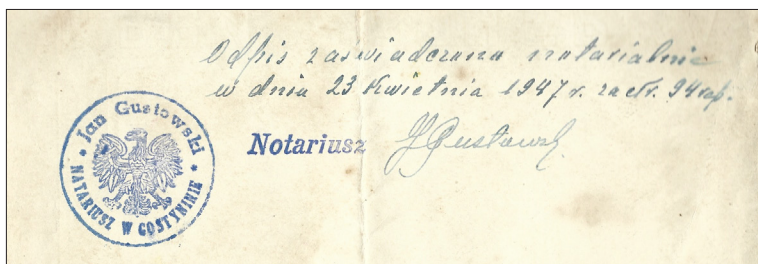

Powyżej: Kamienica w Gostyninie przy ulicy Kutnowskiej nr 22, w której mieściła się kancelaria notarialna Gustowskiego
Poniżej: Dom w Gostyninie przy obecnej ulicy R. Dmowskiego nr 10, w którym po 1945 r. mieszkali Gustowscy
Fot. Piotr Dembiński

*hipotecznym Sądu Grodzkiego w Gostyninie*⁴⁶. Prezes Sądu Okręgowego w Płocku poparł kandydaturę Gustowskiego, pisząc do Ministra Sprawiedliwości w Warszawie: *Gustowski posiada kwalifikacje sędziowskie i uważam go za cenną siłę dla sądu*⁴⁷.

⁴⁶ AAN, Akta osobowe sędziów, notariuszy, prokuratorów, komorników, Ministerstwo Sprawiedliwości 13-2525, k. 1; akta osobowe Jana Gustowskiego i za lata 1945–1953, sygn. 2/285/0/5.31/27/133, k. 2.

⁴⁷ Ibidem, k. 4.

Pieczęć Jana Gustowskiego z dnia 23 kwietnia 1947 r. na dokumencie poświadczającym świadectwo Urzędu Starszych Zgromadzenia rzeźników w Gostyninie, wystawione 30 grudnia 1922 r. Dokument udostępniony przez Marię Tomczak

Z dniem 30 sierpnia 1946 r. otrzymał powołanie do pełnienia obowiązków sędziego Sądu Grodzkiego na okres jednego roku i jednocześnie powierzono mu pełnienie obowiązków notariusza w Gostyninie⁴⁸. Musiał także dnia 2 października 1946 r. podpisać ślubowanie o treści:

Pomny dobra Rzeczypospolitej Polskiej ślubuję, że na powierzonym mi urzędzie sędziego dążyć będę w tym zakresie działania ze wszystkich sił do ugruntowania wolności, niepodległości i potęgi demokratycznego Państwa Polskiego, któremu wiernie służyć będę.

Ślubuję stać na straży konstytucji z dnia 17 marca 1921 roku oraz praw stanowionych przez Krajową Radę Narodową, jako Naczelną Władzę Ustawodawczą Odrodzonego Państwa Polskiego.

Ślubuję obowiązki urzędu mego spełniać gorliwie, sprawiedliwość bezstronnie, według mego sumienia i zgodnie z przepisami prawa wymierzać i tajemnicy służbowej zachować, a w postępowaniu swoim kierować się zasadami honoru, słuszności, uczciwości i równości społecznej⁴⁹.

W dniu 24 stycznia 1946 r. został zwolniony ze stanowiska notariusza w Gostyninie, a 31 lipca 1946 r. zwolnieni zostali wszyscy notariusze w Polsce, by powołać ich ponownie na jeden rok. Podobnie stało się z Gustowskim. W dniu 4 lipca 1948 r. ponowił prośbę o powołanie go na rok i 1 sierpnia 1948 r. został mianowany na taki okres⁵⁰.

Był to już czas nasilonych represji i zmian politycznych w Polsce. Nastąpiło zaostrenie kursu politycznego. Uważano, że

[...] należy wyeliminować z polskiego sądownictwa postawę rezygnacji wobec nowego życia w Polsce oraz wypowiedzieć wojnę dyletantyzmowi i ignorancji

⁴⁸ Ibidem, k. 10.

⁴⁹ Ibidem, k. 14.

⁵⁰ Archiwum Sądu Rejonowego w Płocku, Księga Protestów Notariusza Jana Gustowskiego w Gostyninie na rok 1949–1950.

politycznej oraz należy eliminować nawarstwienia przeszłości, które hamują przyszłość i utrudniają wyzwolenie ideologiczne.

Tak pisał wiceminister sprawiedliwości Leon Chajń w artykule opublikowanym w „Demokratycznym Przeglądzie Prawniczym”⁵¹. W innym artykule T. Rek, wiceminister sprawiedliwości, pisał:

*Notariusz musi być budowany w duchu przemian ustrojowych dokonujących się w Polsce*⁵².

Twierdził, że należy utworzyć państwowe biura notarialne:

*Notariusz musi być zobowiązany wiernie służyć Polsce Ludowej oraz czuwać nad tym, ażeby dokonywane czynności notarialne były zgodne z prawem i zasadami współżycia społecznego w Państwie Ludowym*⁵³.

W dniu 29 listopada 1951 r. prezes Sądu Powiatowego w Gostyninie przesłał tajne pismo do prezesa Sądu Wojewódzkiego w Warszawie, w którym informował, że jedynym kandydatem na notariusza na terenie powiatu gostyńskiego jest Jan Gustowski, który do tej pory tę funkcję pełnił. Dalej jednak pisał, że:

*[...] po omówieniu jego kandydatury z miejscowymi władzami Partii przy uwzględnieniu danych uzyskanych w wyniku porozumienia się i innymi miejscowymi władzami urzędów i instytucji – wszyscy, biorąc pod uwagę, że on społecznie się zupełnie nie udziela i abstrahuje się całkowicie od obecnej rzeczywistości, wypowiedzieli się za nie powierzaniem mu funkcji notariusza*⁵⁴.

Jan Gustowski w latach 50. XX w.
Źródło: archiwum prywatne rodziny Dembińskich

⁵¹ L. Chajń, *Na przełomie dwóch lat*, „Demokratyczny Przegląd Prawniczy” 1948, nr 1, s. 7–8 za T. Woś, *Proces upaństwowienia notariatu w Polsce w pierwszych latach po II wojnie światowej*, [w:] „Studia Juridica Lublinensia” 2013, nr 20 <http://studiajuridica.umcs.pl>, [dostęp: 13.01.23].

⁵² T. Rek, *Sprawa reformy notariatu*, „Nowe Prawo” 1950, nr 12, s. 12-13 za T. Woś, *Proces...*, op. cit.

⁵³ Ibidem.

⁵⁴ AAN, Akta osobowe sędziów, notariuszy, prokuratorów, komorników, Ministerstwo Sprawiedliwości 13-2525, k. 1; akta osobowe Jana Gustowskiego i za lata 1945–1953, sygn. 2/285/0/5.31/27/133, k. 22.

Dom w Bydgoszczy, gdzie zamieszkał notariusz Jan Gustowski z rodziną syna Jana Feliksa
Fot. Barbara Konarska-Pabiniak

Pismo podpisał prezes Sądu Powiatowego w Gostyninie sędzia Adam Ryszard Chlebowski, który prezesem gostynińskiego sądu został w styczniu 1951 r.⁵⁵ Nie pomogła przynależność Gustowskiego do Stronnictwa Demokratycznego. W dniu 31 grudnia 1951 r. Jan Gustowski został zwolniony ze stanowiska notariusza w Gostyninie⁵⁶.

Z dniem 1 stycznia 1952 r. utraciło moc prawo o notariacie z 1933 r. Nowe prawo opierało się o ustawodawstwo radzieckie. Wprowadzono ustawę upaństwowiającą notariat, natomiast notariusze stali się urzędnikami państwowymi⁵⁷. Nowy notariusz musiał według tych poglądów być człowiekiem posiadającym odpowiednie cechy społeczno-ideologiczne. Jan Gustowski tych cech po wojnie nie posiadał, choć swemu zawodowi służył ponad 30 lat.

Pozostający bez pracy i bez żony Joanny, która zmarła 13 lipca 1950 r.⁵⁸, w gorszych warunkach mieszkaniowych⁵⁹, Jan Nepomucen Władysław Gustowski wyjechał do syna Jana Feliksa do Bydgoszczy. Mieszkał z rodziną przy ulicy Jana i Jędrzeja Śniadeckich nr 2 m. 5.

⁵⁵ *Gostyniński słownik...*, op. cit., s. 43, 44.

⁵⁶ AAN, Akta osobowe..., k. 24.

⁵⁷ W 1992 r., na podstawie zarządzenia Ministra Sprawiedliwości, nastąpiło zniesienie państwowych biur notarialnych. Teraz jest to wolny zawód, ale jego działalność podlega kontroli państwowej. Większość notariuszy w Polsce to kobiety, stanowią ok. 64 proc. ogólnej ich liczby.

⁵⁸ Urząd Stanu Cywilnego USC w Gostyninie, akt zgonu z dnia 13 lipca 1950 r. Pochowana została na cmentarzu parafialnym pw. św. Jakuba w Gostyninie. Dziś grób już nie istnieje.

⁵⁹ Po śmierci żony Gustowskiemu dokooptowano w Gostyninie młode małżeństwo z dwojgiem dzieci. Uznano, że Gustowski miał nadmetraż.

Z lewej: Grób Jana Gustowskiego na cmentarzu w Bydgoszczy.

Źródło: archiwum prywatne rodziny Dembińskich

Z prawej: Piotr Dembiński, prawnuk notariusza na cmentarzu w Gostyninie, stoi w miejscu, gdzie pierwotnie znajdował się grób Joanny Gustowskiej, żony notariusza.

Fot. Jadwiga Dembińska

Nie podejmował już żadnej pracy. Zmarł 29 października 1962 r., pochowany jest na bydgoskim cmentarzu przy ulicy Artyleryjskiej⁶⁰.

W Bydgoszczy mieszka prawnuk notariusza, Piotr Dembiński, z którym autorce udało się nawiązać kontakt i uzyskać nieco informacji na temat rodziny Gustowskich. Zdjęcia zamieszczone w tekście, w większości pochodzą z prywatnego archiwum Dembińskich. Za życzliwość i pomoc autorka bardzo dziękuje panu Piotrowi.

⁶⁰ Informacja prawnuka Piotra Dembińskiego.

Bibliografia

Źródła archiwalne

- Archiwum Państwowe w Warszawie

Dokumenty do aktów małżeństw w parafii św. Krzyża, sygn. 192, akt 188 z 1905 r.

Ministerstwo Sprawiedliwości 13-2525, akta osobowe sędziów, notariuszy, prokuratorów, komorników, akta osobowe Jana Gustowskiego za lata 1917–1938, sygn. 2/285/0/23.52525, akta osobowe Jana Gustowskiego za lata 1945–1953, sygn. 2/285/0/5.31/27/133.

- Archiwum Państwowe w Płocku

Akta notarialne miasta Gostynina, Nr 50/271/0, nr 50/278/0, nr 50/279/0, nr 50/280/0, nr 50/471/0.

- Archiwum Państwowe w Poznaniu Oddział w Koninie

Akt urodzenia Zofii Zakęskiej 22 VI 1878, zm. 9 XI 1952.

- Archiwum Państwowe w Toruniu Oddział we Włocławku

Akta Notariusza Jana Gustowskiego z Brześcia Kujawskiego, sygn. nr 2.

Akta Sądu Okręgowego we Włocławku, Akta Towarzystwa Pożyczkowo-Oszczędnościowego w Brześciu Kujawskim z lat 1917–1918, sygn. 2323.

Akta Notariusza Bohdana Kowalewskiego z Włocławka z lat 1918–1933, sygn. 71/778/0.

- Archiwum Okręgowego Zespołu Adwokackiego nr 3 w Bydgoszczy

Akta osobowe Jana Gustowskiego.

- Archiwum Sądu Rejonowego w Płocku

Hipoteka Płocka

Księga Protestów Notariusza Jana Gustowskiego w Gostyninie na rok 1949–1950.

- Archiwum ZNP w Gostyninie

Księga protokołów z przebiegu egzaminu maturalnego od roku szkolnego 1917/1918 do roku szkolnego 1926/1927.

- Archiwum prywatne Piotra Dembińskiego

Drzewo genealogiczne rodziny Gustowskich.

- Urząd Stanu Cywilnego w Gostyninie

Akt zgonu Joanny Anieli Gustowskiej z 13 lipca 1950 r.

- Urząd Stanu Cywilnego w Bydgoszczy

Akt zgonu Jana Feliksa Gustowskiego z 12 lutego 1988 r.

Opracowania

L. Chajm, *Na przełomie dwóch lat*, „Demokratyczny Przegląd Prawniczy” 1948, nr 1, s. 7-8.

Dzieje Gostynina i ziemi gostynińskiej, red. M. Chudzyński, Warszawa 1990.

Dzieje Gostynina od XI do XXI wieku, red. B. Konarska-Pabiniak B., Gostynin 2020.

T. Dziki, *Brześć Kujawski w latach 1793–1918*, [w:] *Dzieje Brześcia Kujawskiego i ziemi brzeskiej*, t. I, *Do roku 1918*, red. D. Karczewski i S. Łaniecki, Brześć Kujawski – Włocławek 2020.

Gostyniński słownik biograficzny, red. B. Konarska-Pabiniak, Gostynin 2017.

B. Konarska-Pabiniak, *Gostynin. Szkice z przeszłości*, Gostynin 2007.

B. Konarska-Pabiniak, *Prasa lokalna w Gostyninie w latach 1921–1928*, [w:] „Rocznik Gostyniński” t. I – 2007.

Ludzie kłódawskich sołectw – szkice biograficzne i przyczynki do lokalnej historii, red. R. Jałoszyński, Kłódawa-Konin 2018.

D. Malec, *Dzieje notariatu polskiego*, Kraków 2007.

J. Plisko, *Sanatorium Przeciwgruźlicze Gostynin-Kruk*, „Notatki Płockie” 1974, nr 2.

T. Rek, *Sprawa reformy notariatu*, „Nowe Prawo” 1950, nr 12, s. 12–13.

Ulice Gostynina z historią w tle, red. B. Konarska-Pabiniak, Gostynin 2020.

A. Wojciechowska, W. Wojciechowski, *Sylwetki notariuszy płockich (1917–1939)*, Płock 2011.

Internet

<http://www.geneteka.genealodzy.pl>, województwo warszawskie. Akt małżeństwa Gustowskich – Warszawa kościół św. Krzyż.

A. Olszewska, *Zofia Hertz*, [w:] Culture.pl.Twórcy.

T. Woś, *Proces upaństwowienia notariatu w Polsce w pierwszych latach po II wojnie światowej*, [w:] „Studia Juridica Lublinensia” 2013, nr 20, <http://studiajuridica.umcs.pl>.

JAN GUSTOWSKI (1897–1962) NOTARY IN GOSTYNIN
AND CHANGES IN NOTARY PUBLIC

Summary

The notary's office in Poland has existed since 12th century and initially operated under canon law. Separation and independency initiated at the end of 16th century. Main character of the article, Jan Nepomucen Gustowski, ran a notary office between 1917–1952 and was subject to the political changes of the time.

Keywords: notary public, notary, notary office, Jan Nepomucen Gustowski, political repressions

MOŻLIWOŚCI EDUKACYJNE ŻYDÓW W MIĘDZYWOJENNYM PŁOCKU

Abstrakt

Artykuł omawia możliwości edukacji szkolnej stopnia podstawowego i średniego dzieci i młodzieży żydowskiej w Płocku w latach 1918–1939. Nie odbiegały one od możliwości reszty mieszkańców Płocka. Z powodów związanych z religijnymi zwyczajami utworzone zostały odrębne publiczne szkoły powszechne dla dzieci żydowskich. Dla rodziców, którzy chcieli wychowywać swe potomstwo w duchu tradycyjno-religijnym istniały prywatne szkoły powszechne. Zdecydowana większość dzieci żydowskich uczyła się w szkołach publicznych. Młodzież żydowska uczęszczała do płockich gimnazjów publicznych bądź do żydowskiego gimnazjum prywatnego (w 1935 r. zlikwidowane) oraz szkół zawodowych. Zebrany materiał źródłowy nie daje podstaw do podejrzeń o dyskryminację Żydów na polu edukacji.

Słowa kluczowe: Płock, 1918–1939, Żydzi, oświata

W artykule niniejszym podejmiemy zagadnienie możliwości edukacji szkolnej dla dzieci i młodzieży żydowskiej (a także dorosłych) w Płocku w latach 1918–1939. Wyjaśnimy od razu, dlaczego użyliśmy w tytule oraz w zdaniu poprzedzającym formuły: „możliwości edukacji”, zamiast po prostu np. „szkolnictwo żydowskie” w Płocku? Otóż zakres tematyczny sformułowania „szkolnictwo żydowskie” byłby zawężający. Dotyczyłby jedynie szkół zorganizowanych/prowadzonych przez Żydów. Tymczasem Druga Rzeczpospolita była państwem, w którym nie było barier w dostępie do edukacji spowodowanych wyznaniem bądź narodowością uczniów (przynajmniej do szczebla średniego). Dzieci i młodzież żydowska mogła uczęszczać (i uczęszczała) do szkół państwowych, będąc ich uczniami na równi z dziećmi polskimi czy np. ukraińskimi. Możliwości edukacyjne Żydów nie ograniczały się zatem do szkolnictwa żydowskiego, stąd też takie a nie inne sformułowanie tytułu.

Podstawą źródłową artykułu jest kilka teczek dotyczących publicznych i prywatnych szkół powszechnych dla dzieci żydowskich w Płocku z lat 1918–1939 zachowanych w zespołach: Inspektor Szkolny w Płocku oraz Dozór Szkolny

w Płocku i Miejska Rada Szkolna przechowywanych w Archiwum Państwowym w Płocku, pochodzące z tegoż archiwum Akta Miasta Płocka oraz informacje prasowe z tych lat i cztery opracowania. Jednym z nich jest wartościowa monografia szkolnictwa powszechnego powiatu płockiego w okresie międzywojennym autorstwa Niny Kassan¹, drugim artykuł Andrzeja J. Papierowskiego skupiający się na losach prywatnej religijnej szkoły dla dzieci żydowskich pn. „Isoda Tora”², trzecim monografia płockiego liceum ogólnokształcącego im Władysława Jagiełły (tzw. „Jagiellonki”)³, zaś ostatnim monografia płockiego „Ekonomika”⁴. Dwoch pierwszych historyków korzystało oczywiście ze wspomnianych materiałów archiwalnych, wydaje się jednak, iż autorzy ci nie wyzyskali w pełni możliwości, jakie dają zachowane dokumenty⁵.

1. Uregulowania prawne dotyczące szkolnictwa dla przedstawicieli mniejszości narodowych

System edukacji dla dzieci i młodzieży żydowskiej w okresie istnienia II Rzeczypospolitej był – jak widać po rozważaniach dotyczących tytułu artykułu – częścią rozwiązań systemowych dotyczących zagadnienia szkolnictwa w ogóle oraz szkolnictwa dla mniejszości narodowych. Na wstępie należy więc zająć się przedstawieniem rozwiązań prawnych normujących system szkolnictwa, w tym szkolnictwa mniejszości narodowych.

Znawca i badacz problematyki oświaty w latach II Rzeczypospolitej – Stanisław Mauersberg widział początek rozwiązań prawnych polskich w „Przepisach tymczasowych o szkołach elementarnych w Królestwie Polskim z 1 października 1917 r.”, a więc jeszcze w okresie trwania okupacji niemieckiej, kiedy to władze przekazywały sprawy szkolnictwa (po uprzednim przekazaniu zagadnienia sądownictwa) w ręce polskie. Przewidywały one, iż *dzieci żydowskie powinny uczęszczać do publicznych szkół elementarnych dostępnych dla dzieci wszystkich wyznań albo do szkół prywatnych [...]*⁶.

¹ N. Kassan, *Szkolnictwo powszechne w powiecie płockim w latach 1918–1939*, Sierpc [2009].

² A.J. Papierowski, *Żydowskie szkolnictwo religijne na przykładzie działalności prywatnej ortodoksyjnej szkoły Isoda Tora (Podstawy Tory) w Płocku (1921–1939)*, „Notatki Płockie” 2012, nr 4, s. 27-37.

³ *100 lat Jagiellonki. Z dziejów polskiej szkoły średniej w Płocku 1906–2006*, red. A. M. Stogowska, Płock 2006.

⁴ *Płocki Ekonomik. 80 lat Zespołu Szkół Ekonomiczno-Kupieckich im. Ludwika Krzywickiego*, przew. kom red. I. Szychowski, Płock 2001.

⁵ Opracowanie Niny Kassan dotyczyło szerokiego zagadnienia i siłą rzeczy nie mogło skupiać się na problemach każdej, konkretnej szkoły.

⁶ S. Mauersberg, *Szkolnictwo powszechne dla mniejszości narodowych w Polsce w latach 1918–1939*, Wrocław-Warszawa-Kraków 1968, s. 161.

Tak zwany mały traktat wersalski zwany traktatem mniejszościowym przewidywał obywatelom polskim należącym do mniejszości (w tym religijnych) prawo do zakładania, prowadzenia i kontrolowania własnym kosztem m.in. szkół i innych zakładów wychowawczych oraz prawo swobodnego używania w nich własnego języka i swobodnego w nich wykonywania praktyk religijnych (art. 8). Z kolei w art. 9 mówił o tym, iż w miejscowościach i okręgach ze znacznym odsetkiem ludności niepolskiej, rząd poczyni ułatwienia dla możliwości pobierania nauki w języku ojczystym dzieci w publicznych szkołach początkowych. Ponadto mniejszościom etnicznym, językowym lub religijnym zostanie zapewniony udział w korzystaniu oraz przeznaczaniu sum pochodzących z finansów publicznych na ich cele wychowawcze, religijne lub dobroczynne⁷. Stosowny zapis znalazł się w art. 110 ustawy konstytucyjnej z 17 marca 1921 r., który stanowił:

Obywatele polscy należący do mniejszości narodowościowych, wyznaniowych lub językowych, mają równe z innymi obywatelami prawo zakładania, nadzoru i zawiadywania swoim własnym kosztem zakładów dobroczynnych, religijnych i społecznych, szkół i innych zakładów wychowawczych oraz używania w nich swobodnie swej mowy i wykonywania przepisów swej religii⁸.

W przepisach konstytucji nie znalazło się więc sformułowanie o udzieleniu ułatwień w zapewnieniu udzielania dzieciom nauki w ich języku w szkolnictwie publicznym. Zapewnienie „stusznego” udziału w finansowaniu ze środków publicznych pozostawiono w gestii stosownych instytucji (np. parlament, samorząd), gdzie mniejszości miały swoich przedstawicieli.

Już 7 lutego 1919 r. podpisany został dekret o obowiązku szkolnym⁹. Szczegóły nauczania w szkołach publicznych, do których uczęszczały dzieci żydowskie normowało Rozporządzenie Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z 22 lutego 1923 r. w sprawie nauki w szkołach powszechnych, do których uczęszcza młodzież wyznania mojżeszowego. Przewidywało, iż w szkołach publicznych (bądź ich oddziałach), które były przeznaczone dla dzieci wyznania mojżeszowego, wolne od nauki miały być soboty oraz święta żydowskie i państwowe oraz ferie. W szkołach tych (oraz prywatnych szkołach dla dzieci żydowskich) nauka mogła odbywać się również w niedziele i święta innych wyznań bez ograniczeń, przy czym zajęcia te nie powinny przeszkadzać praktykom religijnym innych wyznań. Nauczyciele innych wyznań niż mojżeszowe byli zwolnieni od pracy w niedziele. Jeśli w jakiejś miejscowości istniała szkoła dla

⁷ A. Łuczak, J.R. Szaflik, *Druha Rzeczpospolita. Wybór dokumentów*, Warszawa 1988, s. 37-38.

⁸ Ibidem, s. 116.

⁹ S. Mauersberg, op. cit., s. 162.

dzieci wyznania mojżeszowego, ale rodzice postaliby swe dziecko do zwykłej szkoły powszechnej, wówczas dziecko takie zobowiązane byłoby do nauki również w sobotę, przy czym winno być zwolnione od pisania, rysowania i robót ręcznych. W przypadku zaś, gdyby w danej miejscowości istniała tylko szkoła powszechna dla dzieci wszystkich wyznań, dziecko żydowskie mogło być, na żądanie rodziców, w celu uczestnictwa w stosownym nabożeństwie, zwolnione od uczestnictwa w sobotnich zajęciach¹⁰. Przepis zwalniający młodzież żydowską od pisania, rysowania i robót ręcznych w soboty, został rozciągnięty w 1925 r. na uczniów szkół średnich ogólnokształcących¹¹.

Różnica pomiędzy szkołami publicznymi dla dzieci żydowskich a ogólnymi szkołami publicznymi polegała na tym, iż w programie tych pierwszych figurowały dwie godziny tygodniowo nauki religii mojżeszowej, nie prowadzono w nich nauki w soboty i dni świąt żydowskich, zajęcia mogły się odbywać w niedziele i święta katolickie. W programach nie przewidywano więc nauki tzw. języka ojczystego (jidysz bądź hebrajskiego).

Szkoły publiczne dla dzieci wyznania mojżeszowego w skali kraju skupiały niewielką liczbę dzieci-Żydów. Według danych podanych przez Stanisława Mauersberga, w pierwszej połowie lat dwudziestych w szkołach tych uczyło się ok. 10% liczby dzieci żydowskich, które uczęszczały do wszystkich publicznych szkół powszechnych (34,2 tys. dzieci w roku szkolnym 1922/23, wobec 235,4 tys. uczniów we wszystkich szkołach powszechnych w roku szkolnym 1925/26; w latach 30. liczba dzieci żydowskich we wszystkich szkołach powszechnych znacznie wzrosła – do 343,7 tys. w roku szkolnym 1934/35). Jak widać rodzice-Żydzi preferowali raczej szkoły ogólne.

Wobec braku szkół publicznych z językiem wykładowym jidysz bądź hebrajskim, rodzice-Żydzi, którzy chcieli, aby ich dzieci uczyły się w tych językach, zakładali szkoły prywatne. Do szkół tych uczęszczało w roku szkolnym 1922/23 24,5 tys. uczniów (w roku szkolnym 1937/38 – 65 tys.). Oprócz szkół, w których nauczano w tych językach (oczywiście język polski również był obowiązkowym przedmiotem), trzecim typem szkoły prywatnej, była szkoła dwujęzyczna (z polskim i żydowskim oraz polskim i hebrajskim językiem nauczania). Otóż w miarę upływu czasu, w drugiej połowie lat trzydziestych szkoły te wysunęły się na czoło szkolnictwa prywatnego¹².

To, wraz z wcześniej przytoczonymi danymi odnośnie do liczby dzieci żydowskich posyłanych do publicznych szkół ogólnych, może świadczyć, jak pisał

¹⁰ Dziennik Urzędowy Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego (dalej: Dz. Urz. MWRiOP) 1923, nr 4, poz. 27, s. 53-54.

¹¹ Ibidem 1925, nr 20, poz. 218, s. 363.

¹² S. Mauersberg, op. cit., s. 161-170.

S. Mauersberg o narastaniu wśród ludności żydowskiej tendencji do integracji ze społeczeństwem polskim¹³, a więc wyborze trafnej drogi do budowy państwa obywatelskiego.

Prywatne szkolnictwo żydowskie stopnia podstawowego podzielone było ze względów światopoglądowych na trzy zasadnicze grupy: religijne, syjonistyczne i świeckie.

Publiczne, średnie szkolnictwo ogólnokształcące było dostępne dla młodzieży żydowskiej na takich samych prawach jak i dla innej. Poza tym przepisy uznawały możliwość założenia prywatnej szkoły średniej, przy czym nie oznaczało to, iż przysługiwały takim szkołom takie same prawa jak szkołom publicznym. Stosowne przepisy określały zasady przyznawania i zakres uprawnień właściwych dla szkół publicznych¹⁴.

Warunki uzyskania pełni praw przedstawiały się następująco:

- program szkoły winien być taki jak w gimnazjum państwowym odpowiedniego typu lub równoważnościowy, zatwierdzony przez kuratora okręgu szkolnego;
- szkoła winna mieć grono pedagogiczne i kierownika z wymaganymi kwalifikacjami;
- szkoła winna mieć własnego kierownika i większość własnego grona nauczycielskiego;
- nauczyciele powinni mieć tygodniowo maksymalnie 30 godzin, zaś przy jednym opiekuństwie klasowym — 25, a w przypadku kierowania szkołą — 12 godzin;
- szkoła powinna wykazać dostatecznie wysoki poziom naukowy i wychowawczy;
- szkoła musiała przestrzegać przepisów obowiązujących w gimnazjach państwowych odnośnie do wieku, liczby uczniów w klasach oraz zasad ich promowania;
- szkoła powinna posiadać odpowiednie pomieszczenia, urządzenia, pomoce naukowe oraz bibliotekę nauczycielską i uczniowską.

Nieco zmieniono i uzupełniono je rozporządzeniem z 1929 r.¹⁵

Otrzymanie pełnych praw gimnazjum państwowego przez szkołę prywatną oznaczało, że egzaminy dojrzałości odbywały się w niej zgodnie z przepisami

¹³ Idem, *Komu służyła szkoła w Drugiej Rzeczypospolitej? Społeczne uwarunkowania dostępu do oświaty*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź 1988, s. 73.

¹⁴ Rozporządzenia Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z lat 1920, 1924, 1929, 1936 i 1937 o przyznawaniu prywatnym szkołom średnim ogólnokształcącym praw szkół państwowych.

¹⁵ Dz. Urz. MWRiOP 1924, nr 20, poz. 206, s. 344, 1929, nr 6, poz. 75, s. 229.

dotyczącymi placówek państwowych, zaś świadectwa wydawane uczniom były równoznaczne ze świadectwami gimnazjów państwowych. Przy przechodzeniu do gimnazjów państwowych uczniowie szkół prywatnych z prawami zdawali egzamin tylko z ewentualnych różnic programowych obu szkół. Natomiast uczniowie szkół prywatnych z niepełnymi prawami, mimo że świadectwa tych szkół były równoznaczne ze świadectwami szkół państwowych, musieli przy przechodzeniu do odpowiednich klas gimnazjów państwowych zdawać całkowity egzamin wstępny. Ponadto egzamin dojrzałości odbywał się w nich przed komisją, której skład mógł być inny niż w gimnazjach posiadających pełne uprawnienia szkół państwowych. Według par. 2 rozporządzenia Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z dnia 22 kwietnia 1920 r. w sprawie przyznawania ogólnokształcącym prywatnym szkołom średnim praw gimnazjów państwowych, w skład komisji przeprowadzającej egzamin dojrzałości wchodził: delegat ministerstwa, kierownik szkoły i egzaminatorzy spośród nauczycieli ósmych klas¹⁶. Przepisy te zostały zmienione bądź uzupełnione w 1924 r. i 1929 r., m.in. w tym zakresie, iż egzamin dojrzałości miał odbywać się przed komisjami, których skład określał kurator okręgu szkolnego, przy czym mogła to być komisja złożona z własnych nauczycieli i dyrektora albo komisja mieszana z obcym przewodniczącym lub też komisja całkowicie obca dla danej szkoły prywatnej¹⁷. Zdanie egzaminu maturalnego w tych warunkach, uprawniało do wstępu na studia identycznie jak w przypadku ukończenia szkół państwowych. Prawa gimnazjów publicznych dla placówek prywatnych nadawane były na wniosek kuratora okręgu szkolnego na jeden rok.

2. Płockie szkolnictwo stopnia podstawowego

Wspomnieliśmy już, iż – w skali kraju – rodzice Żydzi w zdecydowanej większości posyłali swe dzieci do ogólnych publicznych szkół powszechnych. Nie wiemy, czy w szkołach tych prowadzono statystykę wyznaniową bądź narodowościową, tak więc nie jesteśmy w stanie stwierdzić, jak to zagadnienie kształtowało się na terenie Płocka. Znanca problematyki pisze, iż posyłanie dzieci żydowskich do szkół ogólnych mogło wynikać bądź z braku szkół publicznych żydowskich, bądź po prostu dlatego, iż *znaczna część Żydów chętniej posyłała swe dzieci do publicznych szkół dla uczniów różnych wyznań*¹⁸. Jak to wyglądało na terenie Płocka? Istniały tu szkoły dla dzieci żydowskich, więc ta przeszkoda nie zaistniała. Wiemy, że dzieci żydowskie uczęszczały tu do szkół ogólnych, chociażby ze wspomnień Adama Neumana-Nowickiego, który jako dziecko

¹⁶ Ibidem 1920, nr 8, poz. 59, s. 104.

¹⁷ Ibidem 1924, nr 20, poz. 206, s. 343, 1929, nr 6, poz. 75, s. 228.

¹⁸ S. Mauersberg, *Szkolnictwo powszechne...*, s. 163.

został posłany przez swoich rodziców do ogólnej szkoły początkowej (tzw. ćwiczeniówki)¹⁹. Ile mogło być takich dzieci? Nie będziemy w stanie odpowiedzieć na to pytanie.

W okresie 1918–1939 w Płocku funkcjonowało od pięciu do dziewięciu szkół powszechnych. W roku szkolnym 1921/22 w płockich szkołach publicznych uczyło się ogółem 2548 dzieci, w tym 723 w szkole dla dzieci żydowskich²⁰. Dane te są chyba w tym przypadku wiarygodne, gdyż Nina Kassan podaje zbliżoną liczbę – 729²¹. Według spisu powszechnego z września 1921 r. w mieście Płocku było 1528 dzieci w wieku podlegającym obowiązkowi szkolnemu tj. od 7 do 14 lat²². Wiemy jednak skądinąd, że wielu chłopców uczęszczało do prywatnych szkół (chederów). Porównanie liczby wszystkich żydowskich dzieci w wieku szkolnym do liczby uczniów szkół publicznych nic więc nam, w kwestii liczby dzieci żydowskich uczęszczających do szkół ogólnych, nie powie (pomijając fakt, iż nieustalona część pozostających w wieku szkolnym była – z różnych przyczyn – zwolniona z obowiązku szkolnego). Pozostaje nam więc krótkie scharakteryzowanie miejscowych publicznych szkół dla dzieci żydowskich.

Pierwszą szkołą powszechną dla dzieci żydowskich była szkoła nr 4. Była to szkoła koedukacyjna (przy czy koedukacja polegała na nauce w jednej szkole, lecz odrębnych klasach dla chłopców i dziewczynek), w której w roku szkolnym 1919/1920 uczyło się 631 dzieci (444 dziewczynki i 187 chłopców), zaś dzieśięć lat później 382 dzieci (151 dziewczynki i 231 chłopców). Do roku szkolnego 1926/1927 przeważały w szkole dziewczynki. Sytuacja zmieniła się od następnego roku. W ostatnim roku funkcjonowania szkoły (rok szkolny 1930/31) w szkole uczyły się 92 dziewczynki i 243 chłopców²³. Szkoła nie posiadała własnego budynku, wynajmowała izby lekcyjne w kilku punktach miasta²⁴. Wieloletnim kierownikiem tej szkoły był Ide Maria Kahan, pełniący tę funkcję do swojej śmierci w 1927 roku. Jego następcą został Izrael Cynamon²⁵.

W 1924 roku, z kilku wydzielonych klas szkoły nr 4, utworzono nową jednostkę szkolną, którą oznaczono nr 8. Szkoła ta mieściła się w budynku żydowskiego

¹⁹ A. Neuman-Nowicki, *Walka o życie. Wspomnienia płocczanina*, [w:] *Płock we wspomnieniach*, red. W. Koński, Płock 2006, s. 33.

²⁰ „Dziennik Płocki” 1922, nr 156 z 14 VII, s. 2-3.

²¹ N. Kassan, op. cit., s. 287.

²² *Pierwszy powszechny spis Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 30 września 1921 r. Województwo warszawskie*, Warszawa 1927, s. 49. Niestety, drugi spis z 1931 r. nie zawiera podziału według wieku i wyznania, narodowości bądź języka ojczystego.

²³ Archiwum Państwowe w Płocku (dalej: APP), Inspektor Szkolny w Płocku 1917–1939, sygn. 182, k. 6; N. Kassan podaje dane liczbowe uczniów szkoły dla całego okresu od 1918 do 1931 r. (N. Kassan, op. cit., s. 287).

²⁴ N. Kassan, op. cit., s. 287.

²⁵ Ibidem, s. 289.

gimnazjum prywatnego, przy czym zajęcia odbywały się po zakończeniu nauki w gimnazjum, czyli po południu. Jako że była to szkoła publiczna, magistrat miasta partycypował w kosztach eksploatacji budynku. W roku szkolnym 1924/1925 do szkoły uczęszczało 264 dzieci (w tym 146 dziewczynek), zaś w roku szkolnym 1929/1930 – 292 uczniów (same dziewczynki, chłopcy przestali uczęszczać do tej szkoły od roku szkolnego 1927/1928)²⁶. Kierownikiem szkoły był do 1930 roku Pinkas Kahan, następnie zaś Maria Bromberger. Nauczyciele przeniesieni zostali w chwili powstania szkoły ze szkoły nr 4²⁷.

W maju 1931 r. kuratorium zdecydowało o połączeniu obu szkół na nowo (oznaczono ją nr 8). Jednocześnie poleciło dopilnować, aby liczba dzieci w nowo powstałej szkole nie przekroczyła 650 (co miało gwarantować, iż liczba dzieci przypadających na jednego nauczyciela nie przekroczy 50)²⁸. Tymczasem już w roku szkolnym 1932/33 do szkoły uczęszczało 699 uczennic i uczniów (odpowiednio: 401 i 298)²⁹. Wynikało to z wysokiego przyrostu naturalnego. Dopiero od 1936 r. liczba dzieci zaczęła spadać (w roku szkolnym 1938/1939 – 534 dzieci, w tym 305 dziewczynek)³⁰. Zauważalna za każdym razem większa liczba dziewczynek w szkole (szkołach) publicznej wynikała z tego, o czym już wspominaliśmy, iż część rodziców posyłała synów do prywatnych szkół religijnych (chederów).

Jak już wspomnieliśmy program nauczania w szkołach publicznych dla dzieci żydowskich różnił się od szkół ogólnych tym, iż wolne od nauki miały być soboty oraz święta żydowskie i państwowe oraz ferie. W szkołach tych (oraz prywatnych szkołach dla dzieci żydowskich) nauka mogła odbywać się również w niedziele i święta innych wyznań bez ograniczeń, przy czym zajęcia te nie powinny przeszkadzać praktykom religijnym innych wyznań. Lekcje odbywały się od poniedziałku do piątku oraz w niedziele.

Aby zaprezentować tygodniowy rozkład zajęć w publicznej szkole powszechnej dla dzieci żydowskich (co będzie ciekawe przy porównaniu z rozkładem zajęć w szkole prywatnej) podajmy dane z lat: 1931/32 oraz 1935/36³¹ (nie dysponujemy wcześniejszymi planami).

Nina Kassan przytacza ciekawe dane odnośnie do liczby wszystkich uczennic i uczniów promowanych oraz niepromowanych w wybranych płockich szkołach

²⁶ APP, Inspektor Szkolny w Płocku 1917–1939, sygn. 182, k. 5; N. Kassan podaje dane dla całego okresu: 1924 – 1931 (N. Kassan, op. cit., s. 289-290).

²⁷ N. Kassan, op. cit., s. 289.

²⁸ APP, Inspektor Szkolny w Płocku 1917–1939, sygn. 230, k. 47, 63; N. Kassan, op. cit., s. 291.

²⁹ APP, Inspektor Szkolny w Płocku 1917–1939, sygn. 182, k. 6; N. Kassan, op. cit., s. 291.

³⁰ Ibidem.

³¹ Są to dane dla publicznej szkoły powszechnej nr 8.

Tabela 1. Tygodniowy rozkład zajęć w publicznej szkole powszechnej dla dzieci żydowskich w roku szkolnym 1931/32

Przedmiot	Klasa						
	I	II	III	IV	V	VI	VII
Religia	2	2	4	4	4	4	4
Język polski	7	7	6	6	4	4	4
Język niemiecki	–	–	–	–	5	3	3
Rachunki z geometrią	3	4	4	4	4	4	4
Przyroda	–	–	2	2	2	2	6
Geografia	–	–	2	2	2	2	2
Historia	–	–	2	2	2	2	–
Rysunki	1	2	1	2	1	2	–
Roboty ręczne	1	1	2	2	1	2	1
Śpiew	1	2	1	2	1	1	2
Gimnastyka	3	2	2	2	2	2	2
Razem	18	20	26	28	28	28	28

Źródło: APP, Inspektor Szkolny w Płocku 1917–1939, sygn. 182, k. 101-101v

powszechnych za rok szkolny 1930/31. Okazuje się, że szkoła nr 8 dla dzieci żydowskich zanotowała najniższy odsetek dzieci niepromowanych do następnej klasy (13,8%)³². Dobrze to świadczy o pilności uczniów i poziomie nauczania w tej placówce.

Brak budynków szkolnych i – co było tego efektem – rozmieszczenie pomieszczeń danej szkoły w różnych punktach miasta, był największą bolączką szkolnictwa powszechnego w Płocku, przy czym trzeba zaznaczyć, iż dotyczyło to wszystkich szkół: nie tylko dla dzieci żydowskich i na równi państwowych i prywatnych. W międzywojennym Płocku dostęp dzieci żydowskich do szkolnictwa stopnia podstawowego był identyczny jak dzieci chrześcijańskich. Nie widać żadnych przejawów dyskryminacji na tle narodowościowym. Nie była jej przykładem komasacja dwu żydowskich szkół powszechnych w 1931 r., uzasadniona funkcjonowaniem przepisów przewidujących, iż w jednej szkole winno uczyć się maximum 650 dzieci, gdy tymczasem obie szkoły liczyły wówczas łącznie 605 dzieci. Średnia liczba uczniów przypadających na nauczyciela w szkołach

³² N. Kassan, op. cit., s. 263.

Tabela 2. Tygodniowy rozkład zajęć w publicznej szkole powszechnej dla dzieci żydowskich w roku szkolnym 1935/36

Przedmiot	Klasa						
	I	II	III	IV	V	VI	VII
Religia	2	2	2	2	2	2	2
Język polski	7	7	7	6	5	5	5
Arytmetyka z geometrią	3	4	4	4	4	4	4
Przyroda	–	–	2	3	3	3	4
Geografia	–	–	1	2	3	3	2
Historia	–	–	–	–	3	3	2
Rysunki	1	1	2	2	2	2	2
Zajęcia praktyczne	1	2	2	2	3	3	3
Śpiew	1	1	2	2	2	2	2
Gimnastyka	2	2	2	2	2	2	2
Razem	17	19	24	25	29	29	28

Źródło: APP, Inspektor Szkolny w Płocku 1917–1939, sygn. 182, k. 101-101v

ogólnych wynosiła 51 dzieci, w szkołach dla dzieci żydowskich – 32. Zresztą miejska rada szkolna, która miała tylko głos opiniodawczy stwierdziła, iż komasacja nie powinna być przeprowadzona, o ile w roku szkolnym 1931/32 liczba dzieci zapisanych do obu szkół przekroczy liczbę 650 (a nie przekraczała). Decyzja więc zapadła³³. Warto zaznaczyć na koniec rozważań o publicznych szkołach powszechnych, iż zgodnie z zapisami nowej ustawy oświatowej z 1932 r. były one pełnymi szkołami trzeciego stopnia realizującymi program I, II i III szczebla.

Wspomnieliśmy już o różnicach między nauką w szkołach dla dzieci żydowskich i ogólnych. Nie dotyczyły one programu nauczania. Fakt ten sprzyjał procesowi asymilacji, a więc stapianiu się Żydów z resztą społeczeństwa, gdzie jedyną różnicą byłaby wyznawana religia. To, iż w szkołach publicznych dla dzieci żydowskich nie uczono języka żydowskiego (jidysz) lub hebrajskiego, bądź przedmiotów specyficznie żydowskich (np. historii czy kultury Żydów) był problemem dla tych środowisk żydowskich, które przeciwne były procesowi asymilacji.

³³ Ibidem, s. 291.

Środowiska religijne zakładały więc szkoły prywatne, czyli chedery. Były to szkoły przeznaczone głównie dla chłopców, gdyż w kręgach konserwatywnych przywiązywano dużo większą wagę do ich wykształcenia. W Płocku istniały trzy chedery dla chłopców: ortodoksyjna „Isoda Tora” prowadzona pod auspicjami partii Żydów – ortodoksów „Agudas Isroel”, „Talmud Tora” utrzymywana przez miejscową gminę wyznaniową oraz „Mizrachi” związana z partią polityczną o zabarwieniu religijno-syjonistycznym, o tej samej nazwie³⁴.

Działalność szkoły pn. „Isoda Tora” została już dość dokładnie omówiona w dwóch pozycjach, mianowicie monografii N. Kassan i artykule A.J. Papierowskiego. W niniejszym tekście zagadnienie zostanie nieco rozszerzone w oparciu o znane materiały. Szkoła ortodoksyjna „Isoda Tora” powstała w 1917 (lub 1918) roku³⁵, utrzymywana była z opłat rocznych oraz dobrowolnych opłat rodziców. Zgodnie z treścią pisma z 19 sierpnia 1918 r. zajęcia religijne trwały od godz. 09.00 do 13.00, zaś przedmioty świeckie nauczane były w godz. 14.00 – 17.00. W piśmie z października 1923 r. sprecyzowano, iż szkoła składa się z czterech klas (po dwie z dwóch roczników) liczących łącznie niespełna 80 uczniów. Zajęcia odbywały się od godz. 09.00 do 19.00 z przerwami śniadaniowymi i obiadowymi trwającymi łącznie 3 godziny. Co do szczegółowego programu nauczania jej właściciele powoływali się na „Program nauk świeckich w szkołach religijnych żydowskich”, który był formą wytycznych opracowanych dla całego kraju³⁶. Przewidywał on niżej zaprezentowany tygodniowy rozkład przedmiotów. W jakim pozostawał związku z zadeklarowaną liczbą tylko dwóch roczników w szkole, tego nie wiemy.

Budżet wzbogacony został dotacjami organizacji religijnych. Szkoła funkcjonowała początkowo jako własność towarzystwa, później już oficjalnie przeszła pod zarządek miejscowej organizacji partii żydowskich ortodoksów „Agudas Israel” (występującej również jako „Szłomej Emunej Isroel”)³⁷. Była klasycznym chederem, tj. religijną szkołą dla chłopców, kładącą główny nacisk na przedmioty religijne. Jak wspomnieliśmy, nauka w tego typu szkołach religijnych mogła być uznawana za wypełnienie obowiązku szkolnego pod warunkiem przeznaczenia

³⁴ Pisząc o chederach warto zacytować spostrzeżenia Saby Lewinowej: *Udzielana w nich wiedza rozwijała i gimnastykowała umysł, ale nie była związana z życiem i do życia przygotowywała. Młodzież żydowska żyła w ciasnym kręgu odległych spraw i problemów, konstruowała swoją własną wizję świata nierealnego i nierzeczywistego. Żyła ona w kraju, którego język, kultura, historia były jej nie znane i obce* (cyt. za: S. Mauersberg, *Szkolnictwo powszechne...*, s. 171).

³⁵ APP, Dozór Szkolny w Płocku i Miejska Rada Szkolna w Płocku 1918-1935, sygn. 51, k. 23, 28.

³⁶ Ibidem, k. 1-2, 23- 25v.

³⁷ Ibidem, k. 1v, 23v, 28v.

Tabela 3. Rozkład przedmiotów świeckich w żydowskiej szkole religijnej „Isoda Tora” ok. 1923 r.

Przedmiot	Klasa							
	wstępna	I	II	III	IV	V	VI	VII
Język polski	7	6	6	4	4	4	4	4
Rachunki z geometrią	3	4	4	3	3	2	2	2
Historia	–	–	–	2	2	2	2	2
Przyroda	–	–	–	3	3	2	2	2
Geografia	–	–	–	–	–	2	2	2
Razem	10	10	10	12	12	14	14	14

Źródło: APP, Dozór Szkolny w Płocku i Miejska Rada Szkolna w Płocku 1918–1935, sygn. 51, k. 25v

pewnego minimum godzin na naukę przedmiotów świeckich. Szkoła co rok zwracała się o przedłużenie koncesji³⁸, od posiadania której zależało uznanie uczniów za wypełniających obowiązek szkolny. Przykładowo w sierpniu 1926 r. rada szkolna zaopiniowała taki wniosek negatywnie. Chcąc jednak wyjść na przeciw pragnieniom rodziców do wychowania dzieci w duchu religijnym, uchwaliła ułatwić naukę przez zapisywanie ich [dzieci] bądź do szkoły powszechnej wieczorowej, bądź porannej tak, aby mogły uczęszczać i do szkoły wyznaniowej³⁹. W roku szkolnym 1926/27 była to szkoła trzyklasowa, przy czym zestaw przedmiotów świeckich obejmował tylko język polski i rachunki w wymiarze tygodniowym odpowiednio: sześciu i czterech godzin. Inaczej przedstawiała się liczba lekcji w kolejnym roku szkolnym (tabele nr 4 i 5).

W roku szkolnym 1930/31 do szkoły uczęszczało 73 uczniów (18 uczniów w klasie wstępnej, 12 w klasie I, 22 w II i 21 w III)⁴⁰. Do pierwszej klasy uczęszczało 32 chłopców, do drugiej – 26 i do trzeciej – 17. Lekcje przedmiotów świeckich trwały od godziny 15.10 do 18.00. Także w następnych latach (tj. 1932/33 i 1933/34) lekcje te zaczynały się o godz. 15-16, kiedy dzieci były już zmęczone nauką przedmiotów religijnych⁴¹. Nie znamy rozkładu zajęć religijnych aż do roku szkolnego 1934/35.

Jak z tego przeglądu można łatwo wywnioskować, nie był to program zbyt ambitny, przygotowujący dzieci do życia. Zmiany w programie nauki wymusiła

³⁸ Szkoła otrzymała ją po raz pierwszy (na rok) w grudniu 1924 r. – ibidem, k. 66.

³⁹ Ibidem, k. 135.

⁴⁰ APP, Inspektor Szkolny w Płocku 1917–1939, sygn. 135, k. 155.

⁴¹ Ibidem, k. 128,137,139.

Tabela 4. Tygodniowy rozkład zajęć świeckich w religijnej szkole „Isoda Tora” w roku szkolnym 1926/27

Przedmiot	Klasa			
	wstępna	I	II	III
Język polski	6	6	6	5
Rachunki	4	4	4	3
Historia Polski	–	–	–	1
Pogadanki przyrodniczo-geograficzne	–	–	–	2
Razem	10	10	10	11

Źródło: APP, Inspektor Szkolny w Płocku 1917–1939, sygn. 135, k. 153

Tabela 5. Tygodniowy rozkład zajęć świeckich w religijnej szkole „Isoda Tora” w roku szkolnym 1927/28

Przedmiot	Klasa		
	I	II	III
Język polski	3	6	5
Rachunki	3	6	3
Historia Polski	–	–	2
Przyroda	–	–	1
Geografia	–	–	1
Razem	6	12	12

Źródło: APP, Inspektor Szkolny w Płocku 1917–1939, sygn. 135, k. 138

dopiero reforma systemu oświaty przeprowadzona przez ministra Janusza Jędrzejewicza w 1932 r. (tzw. reforma jędrzejewiczowska). Zachowany w aktach archiwum płockiego statutu szkoły z ok. II połowy 1935/I połowy 1936 r. informuje, iż szkoła (teraz ośmioletnia, sześcioklasowa) realizować miała pierwszy i drugi szczebel programowy wraz z najważniejszymi składnikami szczebla trzeciego⁴². Dostosowanie planu do wymogów reformy jędrzejewiczowskiej przyniosło w roku szkolnym 1937/38 rozkład zajęć przedstawiony w tabeli nr 7. Podobny rozkład

⁴² Na temat szczebli programowych: S. Mauersberg, *Komu służyła szkoła...*, s. 24-26; idem, *Oświata, [w:] Polska Odrodzona 1918–1939. Państwo-społeczeństwo-kultura*, red. J. Tomicki, Warszawa 1982, s. 569-570.

Tabela 6. Rozkład zajęć w szkole „Isoda Tora” w roku szkolnym 1934/35

Przedmiot	Klasa		
	I	II	III
Język polski	6	6	6
Rachunki	4	4	3
Śpiew i gimnastyka	1	1	1
Zajęcia praktyczne	1	1	2
Rysunki	1	1	1
Przyroda i geografia	–	–	2
Język hebrajski	11	5	5
Przedmioty religijne	3	14	20
Razem	27	32	40

Źródło: APP, Inspektor Szkolny w Płocku 1917–1939, sygn. 135, k. 102

Tabela 7. Plan zajęć w szkole „Isoda Tora” w roku szkolnym 1937/38

Przedmiot	Klasa					
	I	II	III	IV	V	VI
Język polski	2	2	2	2	2	2
Arytmetyka	7	7	7	6	5	5
Zajęcia praktyczne i rysunki	3	4	4	4	4	4
Religia	–	–	2	3	3	3
Język hebrajski	–	–	1	2	3	3
Gimnastyka	–	–	–	–	3	3
Śpiew	1	1	2	2	2	2
Przyroda i geografia	1	2	2	2	3	3
Historia	1	1	2	2	2	2
Razem	17	19	24	25	29	29

Źródło: APP, Inspektor Szkolny w Płocku 1917–1939, sygn. 135, k. 10-10v

(z niewielkimi zmianami) obowiązywał w następnym roku szkolnym⁴³. Liczbę uczniów w latach szkolnych 1937/38 i 1938/39 przedstawia tabela nr 8.

Tabela 8. Liczba uczniów szkoły „Isoda Tora”

Rok szkolny	Klasa					
	I	II	III	IV	V	VI
1937/38	7	18	15	17	9	6
1938/39	9	11	19	16	8	8

Źródło: APP, Inspektor Szkolny w Płocku 1917–1939, sygn. 135, k. 4,10v.

W latach 1930/31 i 1933/34 przedmiotów świeckich uczyły w szkole dwie nauczycielki, natomiast po reformie, w latach 1937/38 i 1938/39 pracowało z dziećmi już siedmioro nauczycieli (uczących wszystkich przedmiotów: świeckich i tzw. religijno-judaistycznych)⁴⁴.

Szkoła dość często popadała w kłopoty. Zachowana w płockim archiwumteczka pełna jest napomnień i uwag inspektorów szkolnych, głównie spowodowanych złymi warunkami lokalowymi oraz brakiem nadzoru lekarskiego (higienicznego)⁴⁵.

Podobny program realizowała z pewnością szkoła pn. „Talmud Tora”. Była to placówka utrzymywana z finansów gminy żydowskiej, uczęszczać więc mogli do niej chłopcy z uboższych rodzin. Nie zachowało się zbyt wiele dokumentów dotyczących szkoły „Talmud Tora”. Latem 1935 r. szkoła ta usiłowała, podobnie jak „Isoda Tora”, zalegalizować statut spełniający warunki przepisów wynikających z ustawy jędrzejewiczowskiej. Kuratorium zawiadamiło, iż wobec tego, że dzieci w wieku szkolnym obowiązane są do pobierania nauki w ciągu 7 lat, nie godzi się na utworzenie szkoły trzyletniej (jak z tego wynika taka była propozycja zarządu gminy żydowskiej jako właściciela „Talmud Tory”). Powołując się na nieznaną nam projekt statutu wysłany przez gminę wnioskowało z niego, iż przedmioty świeckie w szkole nauczane będą według programu szkoły powszechnej I stopnia i zrealizuje ona całkowicie I szczebel programowy z elementami II i III⁴⁶. Kuratorium nie udzieliło koncesji na otwarcie szkoły, jednak mimo to w szkole prowadzono naukę czego efektem był wniosek do starostwa o zamknięcie szkoły. Kolejna wersja statutu z jesieni 1935 r. również nie spełniła oczekiwań

⁴³ APP, Inspektor Szkolny w Płocku 1917–1939, sygn. 135, k. 4.

⁴⁴ Ibidem, k. 4, 10v, 128, 153.

⁴⁵ Ibidem, sygn. 248, k. 179.

⁴⁶ Ibidem, sygn. 135, k. 73-73v.

urzędu. Przesłany doń projekt nie mógł być zatwierdzony z uwagi na to, iż *nie określa ilości godzin przedmiotów judaistycznych*⁴⁷. Kuratorium zaznajomiwszy się z nowymi propozycjami, poleciło umieszczenie w statucie zapisu, iż szkoła w zakresie przedmiotów świeckich realizować będzie program publicznych szkół powszechnych II stopnia. Łączna liczba godzin dla przedmiotów świeckich i judaistycznych wynosić miała: dla klas I i II – 28 godzin tygodniowo, dla klas III i IV – 30 godzin, dla V, VI i VII – 32 godzin, przy czym na przedmioty świeckie i judaistyczne przypadać miała równa liczba godzin⁴⁸. Nie zachowała się całość korespondencji, nie wiadomo ostatecznie, kiedy i czy w ogóle szkoła otrzymała koncesję. Wiadomo, iż w grudniu 1929 r. uczęszczało do szkoły „Talmud Tora” 60 chłopców, pochodzących z *najbiedniejszej klasy ludności żydowskiej*⁴⁹. Wieloletnim kierownikiem i nauczycielem szkoły był Chil Majer Krawec⁵⁰.

Z kolei w chederze „Mizrachi”, związanym z ogólnopolską organizacją oświatową pn. „Jawne”, językiem wykładowym dla przedmiotów żydowskich, nie był jidysz, ale hebrajski. Podobnie jak w przypadku poprzednich szkół, zajęcia dzieliły się na świeckie i religijno-judaistyczne. I podobnie jak w przypadku dwu pozostałych szkół miała permanentne kłopoty. Z zachowanej dokumentacji wynika, iż jesienią 1923 r., rodzice posyłający swoje dzieci do tej szkoły, zostali ukarani za niedopełnianie obowiązku szkolnego. Wynikało to z faktu, iż szkoła „Mizrachi” nie posiadała koncesji na nauczanie. Z pisma dyrekcji szkoły wynika, iż istniała ona już od sześciu lat, prowadziła zajęcia według programu dla szkół religijno-żydowskich (tego samego, którego tygodniowy rozkład zajęć świeckich przytaczaliśmy przy okazji omawiania szkoły „Isoda Tora”). Inspektor szkolny zbadawszy postępy w nauce nie widział przeciwwskazań dla przyznania szkole koncesji⁵¹. Jak wynika z innych dokumentów, szkoła otrzymała ją 6 grudnia 1924 r.⁵² do drugiej połowy lat 30. W grudniu 1929 r. uczyło się w tym chederze 80 dzieci, z czego 70% korzystało z ulg (po raz kolejny wspomniano, iż działała od 1917 r.)⁵³. Wiadomo, iż w sierpniu (!) 1937 r. szkoła popadła w kolejne kłopoty, inspektor szkolny polecił ją zamknąć, jako nieposiadającą koncesji⁵⁴.

⁴⁷ Ibidem, k. 69v.

⁴⁸ Ibidem.

⁴⁹ APP, Akta Miasta Płocka (dalej: AMP), t. 24033, k. 63.

⁵⁰ S. Greenspan, *Żydzi w Płocku*, Nowy Jork 1960 (tłum. A. Pakentregger – maszynopis oprawiony w Bibliotece TNP im. Zielińskich w Płocku), s. 259-260; N. Kassan, op. cit., s. 296.

⁵¹ APP, Dozór Szkolny w Płocku i Miejska Rada Szkolna w Płocku 1918-1935, sygn. 51, k. 44-44v.

⁵² APP, Inspektor Szkolny w Płocku 1917-1939, sygn. 248, k. 6, 126; rok później przedłużono jej obowiązywanie – APP, Dozór Szkolny w Płocku i Miejska Rada Szkolna w Płocku 1918-1935, sygn. 51, k. 100.

⁵³ APP, AMP, sygn. 24033, k. 32.

⁵⁴ APP, Inspektor Szkolny w Płocku 1917-1939, sygn. 135, k. 176.

Można się domyślać, iż do wybuchu wojny losy szkoły wiązały się z ciągłymi bojami z inspektorem szkolnym. Cheder „Mizrachi” zaliczany był do postępowych, gdyż partia „Mizrachi” mimo iż religijna, nie miał tak ortodoksyjnego charakteru jak „Agudas Jisroel”⁵⁵.

Warto dodać, że chedery „Isoda Tora” oraz „Mizrachi” otrzymywały subsydia od samorządu miasta na prowadzenie działalności (oczywiście w różnym okresie i kwotach, zależnie od możliwości finansowych i uchwał budżetowych rady miejskiej). Ich wspieranie było jednak źle widziane przez lewicę. Np. podczas obrad budżetowych w marcu 1931 r. radni Polskiej Partii Socjalistycznej sprzeciwiali się subsydiom dla szkół religijnych jako *instytucjom klerykalno-żydowskim* uważanym za *przeżytek średniowieczny*⁵⁶.

W celu powstrzymania postępow laicyzacji wśród kobiet żydowskich, kręgi ortodoksyjne zainicjowały zakładanie żeńskich szkół religijnych o nazwie „Bejs Jakow”. Ich celem było *wychowanie kobiet stojących na straży ortodoksyjnego modelu rodziny*⁵⁷. Anna Łagodzińska w swym artykule poświęconym powstaniu i rozwoju szkolnictwa „Bejs Jakow” w Polsce, przytacza dane, z których wynika, iż w 1924 r. istniało w Polsce 19 takich szkół, rok później 54, a w 1931 r. – 180. O istnieniu szkoły „Bejs Jakow” w Płocku dowiadujemy się z pisma miejscowej organizacji „Agudas Jisroel” (partii ortodoksów, która była właścicielką szkoły) adresowanego do władz miejskich Płocka z grudnia 1929 r. Nie znamy daty jej powstania. Autorzy angielskojęzycznej encyklopedii gmin żydowskich wskazują na koniec lat 20. Wracając do wspomnianego pisma, to wynika z niego, iż w 1929 r. do szkoły uczęszczało około 130 uczennic i miała ona charakter kursów religijnych dla dziewczynek uczęszczających do publicznych szkół powszechnych. Z dokumentu pochodzącego z października 1937 r. wynika, że szkoła „Bejs Jakow” działała, choć nie wiemy czy jako samodzielna placówka, czy dalej w formie kursów wieczorowych. Szkoła działała na pewno jeszcze w marcu 1938 r.⁵⁸

⁵⁵ S. Greenspan, op. cit., s. 258; N. Kassan, op. cit., s. 296.

⁵⁶ Np. APP, AMP, sygn. 24033, k. 57-57v, sygn. 24035, k. 3, 5; „Dziennik Płocki” 1931, nr 76 z 1 IV, s. 2.

⁵⁷ A. Cała, H. Węgrzynek, G. Zalewska, *Historia i kultura Żydów polskich. Słownik*, Warszawa 2000, s. 22.

⁵⁸ APP, AMP, sygn. 24033, k. 52, sygn. 23857, k. 99, sygn. 23985, k. 74, sygn. 27035, pismo Szkoły Ortodoksów „Bejs Jakow” w Płocku do Zarządu Miasta Płocka z 16 II 1937 (brak paginacji), sygn. 27077, pismo Organizacji Żydów Ortodoksów „Agudas Isroel” w Polsce Oddział w Płocku do Prezydenta m. Płocka z 7 III 1938 (brak paginacji); <http://www.zchor.org/plock/pl4.htm> (strona zawiera opracowanie: Pinkas Hakehilot, Encyclopedia of Jewish Communities. Poland; vol. 4: Warsaw and District, Jerusalem 1989); A. Cała, H. Węgrzynek, G. Zalewska, op. cit., s. 22; A. Łagodzińska, *Powstanie i rozwój ruchu „Bajs Jakow” na przykładzie wybranych ośrodków w latach 1917–1939*, „Kwartalnik Historii Żydów” 2012, nr 1, s. 42-49; Nina Kassan myli się więc

Prócz wymienionych szkół, dzieci żydowskie uczęszczały do prywatnych, świeckich szkół. Naukę w takiej szkole, prowadzonej w latach 30. przez Halinę Szczycińską i Adelę Waśniewską, wspominał Adam Neuman-Nowicki⁵⁹. Inne, świeckie szkoły prywatne prowadzone były w latach 30. przez Marię Wernikową oraz Józefa Zielińskiego⁶⁰. Przypomnijmy jednak, iż były to szkoły prywatne, z opłatami, na które stać było tylko lepiej uposażonych rodziców.

Jak z dotychczasowych rozważań wynika dzieci żydowskie, zobowiązane do wypełnienia obowiązku szkolnego, miały do wyboru szkoły powszechne publiczne i prywatne. Opinie międzywojennego działacza syjonistycznego z Płocka Saula Greenspana, powtórzone przez N. Kassan, iż szkoły publiczne *prowadzone były w duchu narodowo-polskim, według programu nauczania opracowanego przez rząd polski. [...] Ale w tej szkole nie uczono niczego, co by przypominało pochodzenie żydowskiego dziecka i jego żydowską naturę*⁶¹, sformułowane jako zarzut, są nieporozumieniem. Rodzą pytanie: a w jakim duchu miały być prowadzone? Szkolnictwo publiczne miało pomóc w dziele integracji dzieci pochodzących z różnych warstw społecznych, reprezentujących różne religie czy narodowości, wokół idei wspólnego państwa polskiego⁶². Oczywistym jest, że usiłowało realizować wspólny i w miarę jednolity program, będący podstawą dla wychowania obywatelskiego. Nie tylko zresztą: z porównania programów szkół prywatnych i publicznych wydaje się wyraźnie widać, która z nich mogła lepiej przygotować dziecko do wyzwań współczesności, która lepiej służyła jego społecznieniu. Pogłębiać wiedzę z zakresu danej religii czy tradycji bądź odrębnej historii mogły dzieci (i mogli wszyscy obywatele II RP) w czasie pozaszkolnym. Dla większości rodziców-Żydów było to oczywiste i nie stanowiło problemu. Protesty i nieakceptowanie takiego stanu rzeczy charakteryzowało żydowskie środowiska syjonistyczne (stąd zarzuty Greenspana), czułe na punkcie swej odrębności narodowej. Jednak poglądy części środowisk żydowskich (a więc głównie

pisząc, iż szkoła powstała w 1937 roku (N. Kassan, op. cit., s. 300).

⁵⁹ APP, Inspektor Szkolny w Płocku 1917–1939, sygn. 248, k. 6, 83, 86, 90, 91, 126, 201; A. Neuman-Nowicki, op. cit., s. 33-34.

⁶⁰ APP, Inspektor Szkolny w Płocku 1917–1939, sygn. 248, k. 126, 201.

⁶¹ S. Greenspan, op. cit., s. 256; N. Kassan, op. cit., s. 293.

⁶² Tu przypomnieć można znane słowa Mieczysława Niedziałkowskiego, pośta Polskiej Partii Socjalistycznej, osoby nigdy niepodejrzewanej o jakkolwiek szowinizm narodowy i niechęć do mniejszości, wypowiedziane podczas debaty nad treścią konstytucji marcowej i związanymi z tym różnymi projektami zgłaszanymi przez posłów mniejszości narodowych: *Jesteśmy gotowi przyznać wszelkie prawa dla rozwoju kulturalnego i politycznego poszczególnych odłamów mniejszości narodowościowych, rozsianych po całym Państwie Polskiem, ale zachować musimy koniecznie zasadę ogólną, podstawową, iż Państwo Polskie jest jednak państwem tylko polskiem* (Sprawozdanie Stenograficzne ze 185 posiedzenia Sejmu Ustawodawczego z dnia 16 listopada 1920 r., tam 37).

syjonistów) nie mogły być i nie były wytyczną dla prowadzenia całościowej polityki oświatowej państwa.

3. Szkolnictwo szczebla średniego

Szkolnictwo średnie ogólnokształcące reprezentowane było w Płocku przez trzy gimnazja państwowe oraz dwa prywatne. Państwowe gimnazja to Gimnazjum Państwowe im. Marszałka Stanisława Małachowskiego (tzw. „Małachowianka”), Gimnazjum Państwowe im. Władysława Jagiełły (tzw. „Jagiellonka”) (oba męskie) i Państwowe Gimnazjum Żeńskie im. Hetmanowej Reginy Żółkiewskiej (tzw. „Reginki”). Szkoły prywatne natomiast reprezentowały: Gimnazjum im. Św. Stanisława Kostki (przy seminarium duchownym) oraz gimnazjum żydowskie.

Młodzi Żydzi mieli prawo, jak wszyscy obywatele II RP, bez żadnych ograniczeń, uczęszczać do gimnazjów publicznych. Brak jest danych statystycznych co do wyznania religijnego bądź deklarowanej narodowości uczniów. Monografia „Jagiellonki” zawiera wykaz absolwentów szkoły m.in. za lata 1919–1939. Na podstawie dość nieprecyzyjnego kryterium brzmienia nazwiska i imienia można określić mniej więcej odsetek absolwentów-Żydów z każdego rocznika. Wahał się on na przestrzeni 20 lat w granicach od 3% do 14% (wyjątkowo w 1934 r. przekraczając 25%). Według danych zawartych we wspomnianej monografii szkoły, w latach 1919–1939 jej absolwentami było 601 uczniów, przy czym noszący „żydowskie” imiona i nazwiska stanowili 9% tej liczby (54 osoby)⁶³. W drugim gimnazjum męskim – im. Marszałka St. Małachowskiego (dla którego posiadamy niepełne dane – dla 11 z 20 roczników) nieliczni absolwenci nosili nazwiska i imiona żydowskie (przy całej – warto powtórzyć – nieprecyzyjności tego wyróżnika) – od 5 osób w 1921 r. po dość liczne roczniki, w których takich nazwiska nie zanotowaliśmy (na 239 zidentyfikowanych nazwisk – 22, tj. 9,2 %, ma brzmienie żydowskie)⁶⁴. Udział Żydówek wśród absolwentek gimnazjum żeńskiego oscylował pomiędzy 3 a 18 % w różnych latach (wyjątkowo wysoki – 33% w 1934 r.). Ogólnie, według naszych obliczeń, szkołę ukończyło w latach 1919–1938 570 dziewcząt, w tym 62 Żydówki, co daje 10,9%⁶⁵. Warto zaznaczyć, iż

⁶³ *100 lat Jagiellonki...*, s. 412-415.

⁶⁴ „Kurier Płocki” 1919, nr 138 z 24 VI, s. 3, 1920, nr 143 z 20 VI, s. 3, 1921, nr 133 z 15 VI, s. 3, 1922, nr 132 z 14 VI, s. 3; „Dziennik Płocki” 1923, nr 124 z 4 VI, s. 3, 1924, nr 130 z 6 VI, s. 2, 1928, nr 148 z 28 VI, s. 3, 1933, nr 143 z 23 VI, s. 3, 1934, nr 141 z 22 VI, s. 3; „Głos Mazowiecki” 1933, nr 140 z 24 VI, s. 3, 1935, nr 128 z 3 VI, s. 3, 1936, nr 121 z 25 V, s. 3, 1937, nr 129 z 8 VI, s. 3, 1938, nr 126 z 3 VI, s. 3; „Kurier Mazowiecki” 1937, nr 128 z 8 VI, s. 3.

⁶⁵ „Kurier Płocki” 1919, nr 138 z 24 VI, s. 3, nr 146 z 3 VII, s. 3, 1920, nr 143 z 20 VI, s. 3, 1921, nr 133 z 15 VI, s. 3, 1922, nr 139 z 23 VI, s. 3; „Dziennik Płocki” 1925, nr 146 z 25 VI, s. 3, 1928, nr 148 z 28 VI, s. 3, 1929, nr 125 z 4 VII, s. 3, 1930, nr 142 z 21 VI, s. 1, 1933, nr 137 z 16 VI, s. 3, 1934, nr 142 z 24 VI, s. 2; „Kurier Mazowiecki” 1935, nr 14 z 17 VI, s. 1,

odsetek uczennic i uczniów Żydów w gimnazjum żeńskim i gimnazjum im. Władysława Jagiełły odpowiadał mniej więcej stosunkowi procentowemu ludności żydowskiej w II RP, który wynosił ok. 10% (tym, którzy zwróciliby uwagę, że w Płocku odsetek Żydów był wyższy przypominamy, iż uczniami gimnazjów byli nie tylko mieszkańcy Płocka, ale i terenów wiejskich z okolic).

Wyjątkowe dane posiadamy dla roku szkolnego 1930/1931. Otóż na 433 uczennice gimnazjum im. Reginy Żółkiewskiej, było 56 Żydówek, na 382 uczniów „Jagiellonki” – Żydów 41 i na 268 uczniów „Małachowianki” – 13 Żydów. W sumie, na 1083 uczennic i uczniów wszystkich roczników w gimnazjach państwowych w Płocku (a więc bez prywatnego gimnazjum żydowskiego), przypadało 110 osób pochodzenia żydowskiego (czyli nieco ponad 10%)⁶⁶.

Młodzież żydowska miała możliwość uzyskania wykształcenia średniego również w prywatnym gimnazjum. W 1916 r., a więc po zajęciu Płocka przez Niemców, w warunkach dużo liberalniejszych niż za czasów rosyjskich, przedstawiciele społeczności żydowskiej miasta postanowili powołać komitet w celu założenia szkoły średniej dla młodzieży żydowskiej. Komitet wynajął budynek przy ul. Kolegialnej 28, w którym otwarto gimnazjum czteroklasowe, przy czym w kolejnych latach dochodziły kolejne klasy, aż do ośmiu. Szkoła miała charakter koedukacyjny. Jej pierwotna nazwa brzmiała: „(8-klasowa) Wyższa Szkoła Realna w Płocku”, następnie jej nazwę zmieniono na „Gimnazjum Koedukacyjne Rady Opiekuńczej w Płocku”, wreszcie na „Gimnazjum Koedukacyjne Towarzystwa Szkół Średnich dla młodzieży wyznania mojżeszowego w Płocku”. Szkoła została zaliczona w poczet szkół nieposiadających pełni praw publicznych, przy czym nie wiemy z jakich przyczyn została do takiej kategorii zakwalifikowana. Listę szkół, które otrzymywały co rok stosowne uprawnienia publikował Dziennik Urzędowy Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego. Począwszy od roku szkolnego 1919/1920, płocka szkoła uzyskała je w roku szkolnym: 1919/20, 1920/21, 1921/22, 1922/23, 1927/28, 1928/29, 1929/30, 1930/31, 1931/32, 1932/33, 1933/34⁶⁷. Na kolejny rok szkolny szkoła nie uzyskała praw. Jak się zdaje było to ostateczną przyczyną upadku i zamknięcia szkoły.

1936, nr 139 z 17 VI, s. 3, 1937, nr 125 z 4 VI, s. 1, 1938, nr 125 z 3 VI, s. 3; „Głos Mazowiecki” 1933, nr 137 z 21 VI, s. 3, 1934, nr 144 z 26 VI, s. 1935, nr 128 z 3 VI, s. 3, 1937, nr 126 z 4 VI, s. 3; Państwowe Gimnazjum Żeńskie im. Hetmanowej Reginy Żółkiewskiej w Płocku 1920–1932, ułożył. F. Wybułt, Płock [bdw], s. 27-32.

⁶⁶ „Dziennik Płocki” 1931, nr 206 z 8 VI, s. 3.

⁶⁷ „Kurier Płocki” 1916, nr 222 z 30 IX, s. 3; Dz. Urz. MWRiOP 1920, nr 10, poz. 71, s. 133, 1921, nr 6, poz. 72, s. 179, 1922, nr 21, poz. 225, s. 378, 1923, nr 13, poz. 113, s. 214, 1927, nr 10, poz. 165, s. 345, 1928, nr 9, poz. 161, s. 412, 1929, nr 9, poz. 131, s. 418, 1930, nr 7, poz. 130, s. 400, 1931, nr 7, poz. 81, s. 285, 1932, nr 5, poz. 59, s. 247, 1933, nr 6, poz. 117, s. 239; „Dziennik Płocki” 1933, nr 174 z 31 VII, s. 3; A.J. Papierowski, *Organizacja i rozwój szkolnictwa i oświaty w Płocku w czasie I wojny światowej*, „Notatki Płockie” 2004, nr 4, s. 19-23.

Jak podaje S. Greenspan, w połowie lat 20. szkoła znalazła się w kłopotach finansowych, mimo subsydiów ze strony gminy żydowskiej i władz miasta (!). W 1929 r. katastrofalny stan materialny szkoły spowodował konieczność zredukowania liczby nauczycieli i zaprzestania wypłat za okres wakacji. Sytuacja doprowadziła do protestu nauczycieli i ogłoszenia bojkotu posad. Ostatecznie zainteresowani doszli do porozumienia, jednak warunki ekonomiczne funkcjonowania szkoły nie poprawiły się. Podniesiono czesne, co spowodowało dodatkowe obciążenie dla rodzin wielu uczniów. Deficyt w budżecie szkoły sięgnął w 1930 r. kwoty 17 tysięcy złotych. Od początku 1935 r. gimnazjum weszło w stan likwidacji. Z powodu braku funduszy przestano opłacać czynsz, właściciele budynku wnieśli o eksmisję. Ostatecznie z dniem 15 czerwca 1935 r. ministerstwo oświaty zamknęło gimnazjum. W ten sposób przestała istnieć prywatna żydowska szkoła średnia⁶⁸.

Wspomnieliśmy we wcześniejszej części artykułu o tym, iż część szkół prywatnych (większość) nie posiadała pełnych praw na podobieństwo szkół publicznych. Do takich należało płockie gimnazjum żydowskie. Jego absolwenci musieli więc zdawać egzamin maturalny przed stosowną komisją egzaminacyjną.

W 1924 r. gimnazjum skupiało osiem klas, językiem nauczania był j. polski, uczyło 12 nauczycieli, młodzieży uczącej się było 180 osób, w tym 80 dziewcząt⁶⁹. Dokładniejsze dane co do funkcjonowania gimnazjum, w tym przypadku dotyczące roku szkolnego 1930/31, podaje „Dziennik Płocki”. Szkoła zajmowała 10 pomieszczeń o łącznej powierzchni 312 m². Subsydium gminy żydowskiej wynosiło wówczas 7000 zł rocznie, magistrat dokładał kolejne 2000 zł. Miesięczne opłaty szkolne dla uczniów wahały się od 22 do 80 zł (ta ostatnia kwota to pełna opłata). 90 uczniów było zwolnionych od opłaty czesnego w wymiarze przekraczającym 50%, 28 – opłacało pełną kwotę, zaś 10 zwolnionych było z czesnego całkowicie. Na 128 uczniów, 82 stanowiły dziewczęta. Wobec specyficznej struktury społecznej ludności żydowskiej, skupionej w miastach, wśród uczniów było 80 dzieci kupców, 30 – rzemieślników, 5 – urzędników, 2 – przemysłowców i tylko jeden syn rolnika. Dziewięćcioro dzieci pochodziło spoza Płocka. Młodzież uczyła się w ośmiu klasach oraz tzw. wstępnej i podstępnej. Językiem obcym nowożytnym był niemiecki, ponadto obowiązywała nauka języka hebrajskiego. Szkolna biblioteka liczyła 1383 woluminy. Naukę wieńczył

⁶⁸ APP, AMP, sygn. 24033, k. 43,44; „Dziennik Płocki” 1929, nr 115 z 21 VI, s. 2, nr 116 z 22 VI, s. 1, nr 118 z 25 VI, s. 4, nr 119 z 26 VI, s. 3, nr 160 z 14 VIII, s. 1, 1934, nr 187 z 19 VIII, s. 4, „Głos Mazowiecki” 1935, nr 2 z 2 I, s. 3, nr 61 z 13 III, s. 1, „Kurier Mazowiecki” 1935, nr 2 z 1 VI, s. 1; S. Greenspan, op. cit., s. 254-256.

⁶⁹ *Spis nauczycieli szkół wyższych, średnich, zawodowych, seminariów nauczycielskich oraz wykaz zakładów naukowych i władz szkolnych*, red. Z. Zagórowski, Lwów-Warszawa 1924, s. 164.

egzamin maturalny, zdawany przez uczniów, których liczba zależała od liczebności ostatniej klasy. Z wrywkowych danych wiemy, iż w 1922 roku maturę zdało 5 osób, w 1930 – 9 osób, w 1932 – ponownie 5, rok później – dwie, w 1934 r. – 3. Tematy prac maturalnych były identyczne jak w gimnazjach państwowych⁷⁰. Z kolei z danych z lutego 1934 r. wynika, iż do gimnazjum uczęszczało 128 osób, w tym 119 pochodzących z Płocka, a zajęcia prowadziło 11 nauczycieli. Szkoła posiadała 11 pomieszczeń klasowych z 270 miejscami. Roczne czesne wynosiło od 264 do 960 zł⁷¹. Przy szkole funkcjonowały klasy podwstępna i wstępna⁷².

Pierwszym dyrektorem szkoły był S. Helling⁷³. W późniejszym okresie przez wiele lat szkołą kierował Boruch Silber⁷⁴. Według danych z 1924 r. dyrektorem był Ernest Werber⁷⁵. Ciekawostką jest, iż przez rok (w roku szkolnym 1932/33) nauczycielem języka polskiego był późniejszy wybitny pisarz Julian Strykowski. Wówczas nazywał się Pejsach Stark⁷⁶.

Upadku gimnazjum żydowskiego upatrywać należy w przyczynach ekonomicznych, a nie wynikających z dyskryminacji. Szkoła została zamknięta w związku z istniejącym zadłużeniem w 1935 r. Był to w Polsce szósty rok ciężkiego kryzysu gospodarczego. Finansowe problemy miały więc źródło w sytuacji ekonomicznej, w jakiej znalazło się wiele rodzin uczniów. Prawdopodobnie coraz mniej osób stać było na posyłanie dzieci do płatnej szkoły, co powodowało zmniejszenie jej przychodów. Z pewnością władze szkoły zmuszone były do zastosowania szeregu ulg finansowych dla już uczących się (co widać z danych za 1930/1931 rok). W warunkach kryzysu drastycznie zmniejszyły się dochody budżetu miasta, co rzutowało na możliwość udzielania przezeń subwencji. Wolno przypuszczać, że taka sama sytuacja miała miejsce w przypadku finansów gminy żydowskiej. Wszystkie te elementy razem wzięte spowodowały finansowy upadek szkoły.

⁷⁰ „Kurier Płocki” 1922, nr 128 z 9 VI, s. 3; „Dziennik Płocki” 1931, nr 207 z 8 IX, s. 3, 1932, nr 121 z 8 VI, s. 3, 1933, nr 118 z 22 V, s. 3, nr 145 z 26 VI, s. 3, 1934, nr 126 z 5 VI, s. 3; co do subsydiowania gimnazjum żydowskiego z budżetu miasta warto zaznaczyć, iż były w tej sprawie sprzeczwy. Cześć radnych argumentowała w ten sposób: [...] *zapomoga na gimnazjum żydowskie jest niewskazana ze względu na wciąż zmniejszającą się frekwencję uczniów w gimnazjach rządowych, gdzie uczniowie żydzi znaleźć mogą miejsca oraz [...] wszystkie dzieci kształcić się winny w gimnazjach rządowych* – „Dziennik Płocki” 1928, nr 133 z 11 VI, s. 2.

⁷¹ „Głos Mazowiecki” 1934, nr 39 z 17 II, s. 4.

⁷² APP, Inspektor Szkolny w Płocku 1917–1939, sygn. 248, k. 109-112.

⁷³ Imienia nie udało się zidentyfikować.

⁷⁴ „Głos Mazowiecki” 1934, nr 67 z 22 III, s. 1.

⁷⁵ *Spis nauczycieli szkół wyższych, średnich...*, s. 164.

⁷⁶ *Ocalony na Wschodzie. Z Julianem Strykowskim rozmawia Piotr Szewc*, [bmw] 1991, s. 75-76.

S. Greenspan nawiązując do braku praw publicznych płockiego gimnazjum żydowskiego i rzekomej dyskryminacji uczniów – Żydów przez egzaminatorów, pisze:

Wykorzystując swoje stanowisko, przedstawiciel ministerstwa oświaty często ujawniał swoje antysemickie stanowisko i nie zatwierdzał świadectw maturalnych, niekiedy doskonałych uczniów⁷⁷.

Trudno z tą opinią polemizować. Trzeba by przeanalizować każdy konkretny przypadek. Pomijając fakt, iż nauczyciele (w tym przypadku egzaminatorzy) mają dość często odmienną od uczniów opinię na temat poziomu posiadanej przez nich wiedzy, trzeba przypomnieć w tym miejscu, iż autor pisał te słowa będąc głęboko rozżalony i rozczarowany sytuacją Żydów w Drugiej Rzeczypospolitej, zarazem obarczając winą za tę sytuację władze, czy to państwowe, czy samorządowe. Będąc przekonany o prawdziwości swych słów, w istocie jednak nie ogarniał całej złożoności sytuacji w jakiej znajdowała się II RP. Błędne opinie tego rodzaju powtarzał również przy innych okazjach, np. oceny położenia ekonomicznego Żydów. Pomijając dywagacje Greenspana, trzeba przypomnieć, że w sytuacji podobnej do płockiego gimnazjum żydowskiego, a więc nieposiadania pełni praw szkół publicznych były setki szkół, nie tylko żydowskich, ale i prywatnych katolickich, samorządowych, prowadzonych przez stowarzyszenia, których listy znajdują się w kolejnych rocznikach Dzienników Urzędowych Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego. Wszystkich ich dotyczyły jednakowe przepisy.

4. Szkolnictwo zawodowe

Do szkół zawodowych istniejących na terenie Płocka w latach 1918–1939 zaliczyć można: Szkołę Przemysłowo-Handlową Żeńską im Królowej Jadwigi i Męską Szkołę Handlową Stowarzyszenia Kupców Polskich istniejące odpowiednio od 1921 i 1922 r., które w 1934 r. połączyły się w Koedukacyjną Szkołę Handlową. Podobnie jak w przypadku szkół średnich ogólnokształcących szukając uczniów Żydów tych szkół posilkowaliśmy się nie do końca miarodajnym kryterium w postaci brzmienia imienia i nazwiska.

Zidentyfikowaliśmy nazwiska absolwentek dwunastu z trzynastu roczników kończących żeńską szkołę przemysłowo-handlową. Na 259 dziewcząt, 34 nosiły nazwiska uznane przez nas jako żydowskie, co daje odsetek 13,1%. W przypadku męskiej szkoły handlowej na 12 roczników, tylko dla połowy z nich udało się ustalić nazwiska absolwentów. Na 78 osób, dwadzieścia czyli 25,6% to Żydzi.

⁷⁷ S. Greenspan, op. cit., s. 255.

Wreszcie spośród uczniów kończących połączoną, koedukacyjną szkołę handlową zachowały się wszystkie nazwiska. Na 141 – brzmienie żydowskie ma 12 nazwisk czyli 8,5%⁷⁸.

5. Stowarzyszenia o charakterze kulturalno-oświatowym

Poważnym problemem społecznym w Drugiej Rzeczypospolitej był analfabetyzm, będący zresztą głównie dziedzictwem zaborów. Jego likwidacja nie mogła być dokonana jedynie przez system szkolnictwa, bowiem analfabetami były osoby pozostające poza jego zasięgiem, jak chociażby te, które osiągnęły już wiek pozaszkolny. Według danych ze spisu powszechnego w 1921 r. na 25 752 płocczan obecnych w dniu spisu, nie umiało czytać (tylko taki wyróżnik zastosowano) 6911 osób, tj. 26,8%. Wśród Żydów na 7352 obecnych, umiejętności czytania nie posiadało 1826 osób (24,8%)⁷⁹. Współczynnik analfabetyzmu był więc wśród Żydów mniejszy. Po dziesięciu latach liczba analfabetów w Płocku spadła do 3812 osób, co stanowiło 14,5% obecnych w dniu spisu⁸⁰. Niestety, nie uwzględniano podziału analfabetów ze względu na wyznanie, narodowość czy język ojczysty. Zjawisko analfabetyzmu w Płocku zostało jednak, jak widać, poważnie ograniczone.

Podstawowym wykształceniem, bądź jego uzupełnieniem zajmowały się różne organizacje społeczne, które usługi tego rodzaju oferowały głównie swoim członkom. Przy tym najczęściej były to organizacje powiązane z określonymi nurtami politycznymi, które oprócz wiedzy, pragnęły także „wychować” swoich członków bądź sympatyków zgodnie z wyznawaną ideologią. Kursy, czy też różnorakie zajęcia znajdujące się pod patronatem tych zrzeszeń, przybierały najczęściej formę wieczorową.

O istnieniu prywatnej szkoły żydowskiej w Płocku, związanej z ogólnopolską organizacją szkolną o nazwie CISZO czyli Zjednoczeniem Szkół Żydowskich, wspomina przywołana wcześniej encyklopedia⁸¹. Była to, w przeciwieństwie do szkolnictwa typu chederowego, szkoła świecka. Pozostawała pod wpływami politycznymi Bundu, czyli żydowskiej partii socjalistycznej. W Płocku, działacze

⁷⁸ *Płocki Ekonomik...*, s. 25-28, 136-138; „Dziennik Płocki” 1927, nr 148 z 1 VII, s. 3, 1928, nr 149 z 30 VI, s. 3, 1930, nr 145 z 25 VI, s. 2, nr 149 z 30 VI, s. 3, 1931, nr 146 z 26 VI, s. 3, 1932, nr 136 z 25 VI, s. 3, 1933, nr 139 z 19 VI, s. 3, nr 141 z 21 VI, s. 3, 1934, nr 133 z 13 VI, s. 3; „Kurier Mazowiecki” 1935, nr 8 z 8 VI, s. 3, 1937, nr 129 z 9 VI, s. 3, 1938, nr 133 z 14 VI, s. 3, 1939, nr 138 z 20 VI, s. 3; „Głos Mazowiecki” 1933, 137 z 21 VI, s. 3, 1935, nr 134 z 11 VI, s. 3, 1938, nr 134 z 14 VI, s. 3.

⁷⁹ *Pierwszy powszechny...*, s. 48-49.

⁸⁰ *Drugi powszechny spis ludności z dn. 9 XII 1931 r. Województwo warszawskie*, Warszawa 1937, s. 76.

⁸¹ www.zchor.org/plock/pl4.htm, [dostęp: 01.06.23].

tej partii, Izrael Gerszon Bursztyn i Mojżesz Mordka Zyskind, byli w różnym okresie przewodniczącymi oddziału CISZO. Językiem wykładowym w tej szkole był jidysz. Program obejmował podstawowe przedmioty ogólne (wraz z nauką języka polskiego i historii Polski), wiedzę o kulturze i dziejach Żydów (z pominięciem religii i języka hebrajskiego). Główny nacisk kładziono na nauki przyrodnicze i humanistyczne⁸². W sierpniu 1926 r. miejscowa organizacja Zjednoczenia Szkół Żydowskich wystąpiła do inspektora szkolnego o zgodę na otwarcie szkoły wieczorowej z językiem wykładowym żydowskim. Planowano przyjmować młodzież w wieku od 14 do 19 roku życia. Zajęcia odbywać się miały w dwóch grupach codziennie, prócz piątków i sobót, w godzinach od 19.00 do 22.00. Rozkład zajęć przewidywał tygodniowo 3 godziny nauki języka polskiego, 4 godziny języka żydowskiego (jidysz), po dwie godziny – historii (ze szczególnym uwzględnieniem dziejów i geografii Polski i historii żydowskiej), matematyki, przyrody i ekonomii⁸³. Socjalistyczna proveniencja szkoły wyrażała się m.in. poprzez uwzględnienie lekcji ekonomii, z pewnością w wydaniu marksistowskim. Szkoła otrzymała koncesję na działalność 6 września 1926 r. Przy szkole tej istniało również przedszkole dla dzieci robotników żydowskich⁸⁴. Tego typu placówek było więcej.

Z partią ogólnych syjonistów związana była kolejna szkolna organizacja o nazwie „Tarbut”, w której wykładano w języku hebrajskim, a program obejmował również naukę języka polskiego raz przedmiotów ścisłych i techniczno-zawodowych. W Płocku istniał oddział „Tarbutu”. Czy prowadził tu szkołę? Tego nie wiemy. Mógł bowiem prowadzić tylko działalność o charakterze ogólnokulturalnym (odczyty, kursy, przedstawienia itp.)⁸⁵.

Działalność oświatową na rzecz przedstawicieli warstw proletariackich prowadziło również Towarzystwo Kursów Wieczorowych dla Robotników związane z miejscową organizacją Poalej Syjon lewicy, dzięki któremu: [...] część płockich robotników uzyskała możliwość nauki czytania i pisania po żydowsku. Były to najlepiej obsadzone kursy języka żydowskiego w mieście⁸⁶.

⁸² A. Cała, H. Węgrzynek, G. Zalewska, op. cit., s. 41.

⁸³ APP, Dozór Szkolny w Płocku i Miejska Rada Szkolna w Płocku 1918-1935, sygn. 51, k. 146, 147.

⁸⁴ Ibidem, sygn. 51, k. 149; APP, AMP, sygn. 23746, k. 238, sygn. 23789, k. 153, sygn. 24033, k. 60; www.zchor.org/plock/pl4.htm, [dostęp: 01.06.2023].

⁸⁵ APP, AMP, sygn. 23675, k.20,83, sygn. 23793, k. 75, sygn. 23857, k. 139, 23891, k. 127; „Expres Płocki” 1926, [bnr] z 15 XII, s. 4.

⁸⁶ APP, AMP, sygn. 23746, k. 180,230, sygn. 24033, k. 31, sygn. 23985, pismo Towarzystwa Kursów Wieczorowych dla Robotników do Magistratu z dnia 2 VII 1933 (brak paginacji); S. Greenspan, op. cit., s. 272.

6. Zakończenie

Możliwości edukacyjne Żydów płockich nie odbiegały od możliwości reszty mieszkańców Płocka. Z powodów związanych z religijnymi zwyczajami utworzone zostały odrębne publiczne szkoły powszechne dla dzieci żydowskich. O niewielkich odrębnościach w porównaniu do reszty szkół pisaliśmy. Dla rodziców, którzy chcieli wychowywać swe potomstwo w duchu tradycyjno-religijnym istniały prywatne szkoły powszechne. Mimo postanowień tzw. traktatu mniejszościowego, te ostatnie nie były subsydiowane przez państwo z tego prostego powodu, iż nie realizowały celu programowego państwa w zakresie szkolnictwa, tj. integracji społeczeństwa i wychowania obywatelskiego. Zdecydowana większość dzieci żydowskich uczyła się w publicznych szkołach powszechnych.

Młodzież żydowska uczęszczała do płockich gimnazjów publicznych, bądź (przez prawie dwadzieścia lat – do 1935 r.) do gimnazjum prywatnego. Młodzi Żydzi mogli być uczniami szkół zawodowych. Ich odsetek w szkołach obu rodzajów (nie licząc gimnazjum żydowskiego) odpowiadał udziałowi procentowemu ludności żydowskiej w ogólnej liczbie mieszkańców Drugiej Rzeczypospolitej. Dużo niższy był w nich udział przedstawicieli młodzieży chłopskiej bądź robotniczej (dominujących klas społecznych ówczesnej Polski). Nie widać tu więc objawów ewentualnej dyskryminacji.

Szkolnictwo sensu stricto uzupełniały inicjatywy organizacji politycznych i społecznych zmierzające do zwalczania analfabetyzmu i uzupełniania wykształcenia swoich członków bądź sympatyków, głównie w postaci kursów wieczorowych.

Choć obraz zaprezentowany w artykule nie jest pełen (brakuje z pewnością źródeł dotyczących gimnazjum żydowskiego i wspomnianych przed chwilą kursów dokształcających), to jednak przedstawia w ogólnych zarysach i pozwala na ujęcie we właściwych proporcjach zagadnienia możliwości edukacyjnych Żydów płockich w latach 1918–1939.

Bibliografia

Źródła archiwalne

• Archiwum Państwowe w Płocku

Akta miasta Płocka – sygn. 23675, 23746, 23789, 23793, 23857, 23891, 23985, 24033, 27035, 27077

Inspektor Szkolny w Płocku 1917–1939 – sygn. 135, 182, 230, 248

Dozór Szkolny i Miejska Rada Szkolna w Płocku 1918–1935 – sygn. 51

Źródła drukowane

- A. Łuczak, J.R. Szaflik, *Druga Rzeczpospolita. Wybór dokumentów*, Warszawa 1988.
- Drugi powszechny spis ludności z dn. 9 XII 1931 r. Województwo warszawskie*, Warszawa 1937.
- Dziennik Urzędowy Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego 1920, nr 8 i 10, 1921, nr 6, 1922, nr 21, 1923, nr 4 i 13, 1924, nr 20, 1925, nr 20, 1927, nr 10, 1928, nr 9, 1929, nr 6 i 9, 1930, nr 7, 1931, nr 7, 1932, nr 5, 1933, nr 6.
- Pierwszy powszechny spis Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 30 września 1921 r. Województwo warszawskie*, Warszawa 1927.
- Sprawozdanie Stenograficzne ze 185 posiedzenia Sejmu Ustawodawczego z dnia 16 listopada 1920 r.*

Prasa

- „Dziennik Płocki” 1923-1934
- „Expres Płocki” 1926
- „Głos Mazowiecki” 1933-1939
- „Kurier Mazowiecki” 1935-1939
- „Kurier Płocki” 1916, 1919-1922

Wspomnienia i pamiętniki

- A. Neuman-Nowicki, *Walka o życie. Wspomnienia płocczanina*, [w:] *Płock we wspomnieniach*, red. W. Koński, Płock 2006.
- Ocalony na Wschodzie. Z Julianem Strykowskiem rozmawia Piotr Szewc*, [bmv] 1991.

Opracowania i artykuły

- 100 lat Jagiellonki. Z dziejów polskiej szkoły średniej w Płocku 1906-2006*, red. A.M. Stogowska, Płock 2006.
- A. Cała, H. Węgrzynek, G. Zalewska, *Historia i kultura Żydów polskich. Słownik*, Warszawa 2000.
- S. Greenspan, *Żydzi w Płocku*, Nowy Jork 1960 (tłum. A. Pakentreger – maszynopis oprawiony w Bibliotece im. Zielińskich TNP w Płocku).
- N. Kassan, *Szkolnictwo powszechne w powiecie płockim w latach 1918-1939*, [bmv, bdw].
- A. Łagodzińska, *Powstanie i rozwój ruchu „Bajs Jakow” na przykładzie wybranych ośrodków w latach 1917-1939*, „Kwartalnik Historii Żydów” 2012, nr 1.
- S. Mauersberg, *Komu służyła szkoła w Drugiej Rzeczypospolitej? Społeczne uwarunkowania dostępu do oświaty*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź 1988.
- S. Mauersberg, *Oświata*, [w:] *Polska Odrodzona 1918-1939. Państwo-społeczeństwo-kultura*, red. J. Tomicki, Warszawa 1982.
- S. Mauersberg, *Szkolnictwo powszechne dla mniejszości narodowych w Polsce w latach 1918-1939*, Wrocław-Warszawa-Kraków 1968.
- Państwowe Gimnazjum Żeńskie im. Hetmanowej Reginy Żółkiewskiej w Płocku 1920-1932*, ułożył. F. Wybułt, Płock [bdw].
- A.J. Papierowski, *Organizacja i rozwój szkolnictwa i oświaty w Płocku w czasie I wojny światowej*, „Notatki Płockie” 2004, nr 4.
- A.J. Papierowski, *Żydowskie szkolnictwo religijne na przykładzie działalności prywatnej ortodoksyjnej szkoły Isoda Tora (Podstawy Tory) w Płocku (1921-1939)*, „Notatki Płockie” 2012, nr 4.
- Płocki Ekonomik. 80 lat Zespołu Szkół Ekonomiczno-Kupieckich im. Ludwika Krzywickiego*, przew. kom red. I. Szychowski, Płock 2001.

Spis nauczycieli szkół wyższych, średnich, zawodowych, seminariów nauczycielskich oraz wykaz zakładów naukowych i władz szkolnych, red. Z. Zagórowski, Lwów-Warszawa 1924.

Strony internetowe

<http://www.zchor.org/plock/pl4.htm>.

EDUCATIONAL OPPORTUNITIES FOR JEWS DURING INTERWAR PŁOCK

Summary

The article describes the capabilities of primary and secondary school education for Jewish children and youth in Płock during the years 1918 and 1939. They did not differ from the opportunities given to the rest of the population of Płock. Separate public comprehensive schools were established for Jewish children for religious reasons. There were private common schools for parents who wanted to raise their children in a traditional-religious spirit. The vast majority of Jewish children were educated in public schools. Jewish youths attended Plock public middle schools, or a Jewish private middle school (closed in 1935) and vocational schools. The collected source material does not give grounds to suspect discrimination against Jews in education.

Keywords: Płock, 1918–1939, Jews, education

GETTA LUDNOŚCI ŻYDOWSKIEJ W ŻYCHLINIE W LATACH 1940–1942

Abstrakt

W okresie okupacji niemieckiej w Żychlinie istniały dwa getta ludności żydowskiej. Małe getto utworzono w czerwcu 1940 r. przy ul. Pierackiego (ob. 1 Maja) na niewielkim terenie zakładu przemysłowego zwanego Fabianówką. Drugie większe getto założono w lipcu 1940 r. na dużym obszarze między ulicami Łukaszyńskiego (d. Buszkowską), Narutowicza (d. Budzyńską) i Traugutta. Na terenie gett, istniejących do marca 1942 r. zgromadzono ponad 3 tys. Żydów, których wywieziono do Krośniewic i Kutna, a następnie zamordowano w obozie zagłady w Chełmnie nad Nerem.

W istniejących opracowaniach nieprecyzyjnie prezentowany jest obszar dużego getta żychlińskiego, a także fotografie, które nie obrazują jego zabudowy. W niniejszym artykule autor stara się wyjaśnić nieścisłości i prawidłowo opisać historyczne granice dużego getta.

Słowa kluczowe: Żychlin, getta ludności żydowskiej

W ostatnich latach ukazało się wiele artykułów i fotografii oraz informacji internetowych, tak krajowych jak i zagranicznych, prezentujących zagładę ludności żydowskiej w Żychlinie podczas okupacji niemieckiej. Wśród tych informacji rozmaicie przedstawiany jest przede wszystkim obszar dużego getta żydowskiego. Brakuje wskazania kluczowych dla życia mieszkańców miejsc usytuowania Judenratu i innych obiektów usługowych, które funkcjonowały w tych trudnych czasach. Niestosownie też, wiele fotografii obrazujących życie mieszkańców gett, przypisywanych jest gettom żychlińskim. Skłoniło to autora niniejszego artykułu do podjęcia próby sprostowania i wyjaśnienia dotychczasowych informacji, zwłaszcza tych dotyczących granic.

Żychlin w okresie okupacji niemieckiej należał do Kraju Warty w rejencji inowrocławskiej i powiecie kutnowskim. W mieście w 1938 roku liczącym około 8 tys. mieszkańców żyło prawie 3 tys. Żydów. Po rozpoczęciu wojny 1 września 1939 r. wojska niemieckie zajęły Żychlin 15 września i od tego momentu rozpoczęły się prześladowania zarówno ludności polskiej jak i żydowskiej¹.

¹ O represjach i prześladowaniach mieszkańców Żychlina w okresie okupacji zob.: P. Stasiak, *Żychlin. Dzieje miasta i gminy w latach 1918–1975*, Żychlin 2017, s. 160-213.

Poza aresztowaniami i wysyłką do obozów koncentracyjnych polskiej i żydowskiej inteligencji rozpoczęły się wysiedlenia z domów i nakaz pracy przymusowej. Ludność wyznania mojżeszowego, począwszy od listopada 1939 r., została zobowiązana do noszenia na ubraniach żółtych gwiazd (z napisem „Jude”), zakazano jej chodzenia po trotuarach i wprowadzono godzinę policyjną (zakaz wychodzenia między godz. 5.00 po południu, a godz. 6.00 rano). Żydom skonfiskowano wszelkie zakłady przemysłowe, zamknięto sklepy, nakazano oddać wszystkie aparaty radiowe, przekazano niektóre polskie gospodarstwa rolne etnicznym Niemcom. W styczniu 1940 r. Żychlin stał się punktem koncentracji Żydów z sąsiednich terenów. Spośród około 3 tys. Żydów w mieście około 600 stanowili uchodźcy z pobliskich miast: Dąbrowic, Kutna, Sannik i Włocławka. W czerwcu 1940 r. niemiecki burmistrz miasta Żychlina Karol Hempel wydał rozporządzenie o przesiedleniu żydowskich mieszkańców do wyznaczonych obszarów (gett), aby – jak uzasadniał w dokumentach – zapobiec rozprzestrzenianiu się chorób, głównie tyfusu. Wszyscy Żydzi zostali zmuszeni do pozostawienia dotychczasowych mieszkań i przeniesienia się do getta, a Polacy do opuszczenia zajmowanych tam domów².

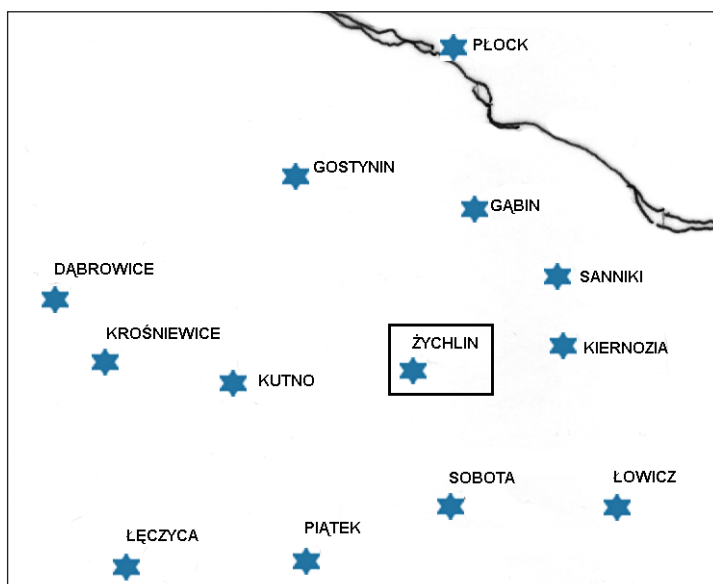
W dniu 9 czerwca 1940 r. utworzono pierwsze getto w Żychlinie na terenie dawnej cegielni – zakładu przemysłowego zwanego Fabianówką przy ul. Pierackiego (ob. 1 Maja). Drugie getto utworzono 20 lipca 1940 r. na większym obszarze między ulicami: Buszkowską (ob. Łukasińskiego), Budzyńską (ob. Narutowicza) i Traugutta³.

Małe getto na Fabianówce, przy ulicy Pierackiego (dawniej Pasięckiej, obecnie 1 Maja), skupiało około 300 osób i obejmowało obszar około 25 tys. m² (bez terenów dawnego wyrobiska gliny). Stanowiło wydzielony i zamknięty obszar z budynkami produkcyjnymi dawnej cegielni i mieszkalnymi, będącej własnością przedsiębiorcy i inżyniera budowlanego Karola Fabiana, Niemca, który odmówił podpisania tzw. Volkslisty. Małe getto zostało zasiedlone w większości ludnością o wysokim statusie materialnym. W pierwszym okresie jego funkcjonowania Niemcy powołali żydowską Radę Starszych, której siedzibą był budynek przy ul. Sądowej⁴ (później przeniesioną na teren dużego getta). Niewielka

² M. Alberti, *Die Verfolgung und Vernichtung der Juden im Reichsgau Wartheland 1939–1945*, Wiesbaden 2006, s. 197; *Encyklopedia obozów i gett 1933–1945*, Warszawa 2012, s. 129-130; B. Popławski, *Żydzi – współmieszkańcy Żychlina*, [w:] *Studia i materiały z dziejów Kutna powiatu*, t. II, Kutno 2012, s. 60-74; t. III, Kutno 2013, s. 108-110.

³ P. Stasiak, op. cit., s. 204-205. Tworzenie wydzielonych gett było zaplanowanym ludobójstwem Niemiec wobec społeczności żydowskiej. Na ziemiach ówczesnej Polski Niemcy utworzyli ponad 400 gett żydowskich, w tym także w Żychlinie i sąsiadujących terenach (rys. nr 1).

⁴ Według informacji E. Andrzejewskiej, dyrektor Miejsko-Gminnej Biblioteki Publicznej w Żychlinie.

Rys. 1. Getta żydowskie w sąsiedztwie Żychlina, oprac. autora według Getta żydowskie. Gedeon 2004-2012, http://www.izrael.badacz.org/historia/szoa_getto.html [dostęp: 17.07.2023]

Poniżej nazwy miejscowości i w nawiasach czas istnienia getta oraz liczba zamordowanych osób. Dąbrowice (1940, 130 – przesiedleni do Kutna i Żychlina), Gąbin (1940–05.1942, 2300), Gostynin (06.1941–08.1942, 3500), Kiernozia (03.1940–03.1941, 400), Kutno (06.1940–03.1942, 7000), Krośniewice (05.1940–10.1942, 1500), Łęczycza (1941–1942, 3000), Łowicz (05.1940–06.1941, 8200), Piątek (1941–1942, ?), Sanniki (09.1940–04.1942, 250), Sobota (01.1940–01.1942, ok. 130), Żychlin (06.1940–03.1942, 3200)

powierzchnia małego getta, ograniczona pojemność zabudowy przy ogromnym zagęszczeniu mieszkań wywoływały nieustanne konflikty wśród mieszkańców. Duża liczba ludności, którą władze niemieckie próbowały umieścić na tym terenie spowodowała, że po około miesiącu Niemcy utworzyli nowe getto, zwane dużym.

Duże getto. Teren getta wyznaczały: pierzeja wschodnia ulicy Narutowicza (d. Budzyńskiej), pierzeja południowa ulicy Łukasińskiego (d. Buszkowskiej) oraz ulica Traugutta od Narutowicza do Łąkowej i dalej pierzeja zachodnia d. ul. Mostowej⁵. Getto założone na terenie wyznaczonym przez burmistrza

⁵ F. Górczyny, *Kronika Żychlina*, mps 1966, s. 49 (getto mieściło się w granicach: ul. Narutowicza od mostu do Rynku, stąd ul. Łukasińskiego za posesję ob. Jabłońskiego). Według świadków – mieszkańców getta – opis granic jest zróżnicowany. H. Cynamon Bodek w zeznaniu z 1959 r. stwierdziła, że duże getto obejmowało czworobok, którego dwoma głównymi ramionami były jedna strona ul. Narutowicza i ul. Buszkowskiej (Łukasińskiego) wraz z tylnymi zabudowaniami

Fot. 1. Żychlin, 20 lipca 1940 r. – zasiedlanie dużego getta przy ul. Narutowicza. Zgromadzeni mieszkańcy na placu przed bramą do getta znajdującą się za budynkiem ul. Narutowicza 3 (na fotografii z lewej strony budynki ul. Narutowicza 1 i nr 3.) Napis na tablicy: WOHNGEBIET DER JUDEN BETRETEN VERBOTEN (obszar zamieszkania Żydów wstęp zakazany). Takie tablice umieszczano też w innych miejscowościach, gdzie znajdowały się getta.
Źródło: zbiory Miejsko-Gminnej Biblioteki Publicznej w Żychlinie

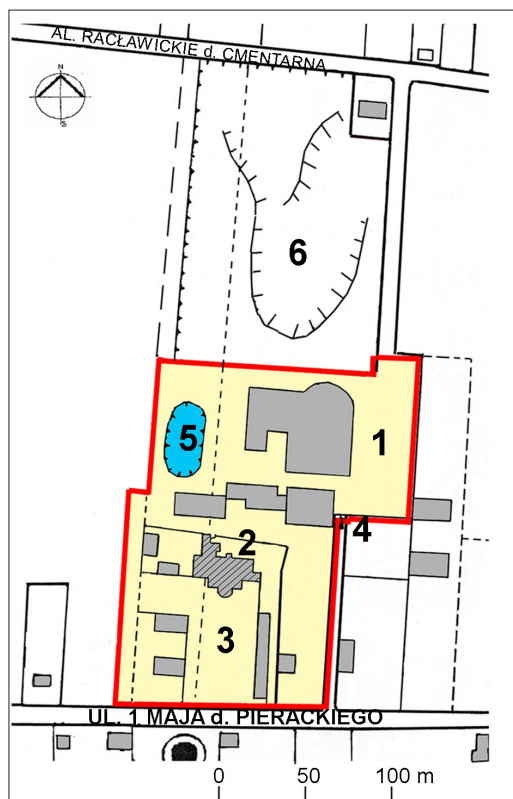
K. Hempla obejmowało obszar około 110 tys. m² i było zorganizowane w ciągu pięciu godzin. W tym czasie, pod nadzorem policji niemieckiej, nastąpiła zamiana mieszkańców (przymusowe wysiedlenie) między Polakami i Żydami. Na terenie dużego getta przebywało w styczniu 1941 r. – 3600 osób, a w marcu 1942 r. – 3200 osób⁶.

W niektórych publikacjach nieprawidłowo wskazywana jest wschodnia i południowa granica dużego getta, co wynika z innej interpretacji przebiegu ul. Traugutta w latach 1939–1945 (por. rys. nr 3 i 4). W owym czasie ul. Traugutta nie była wytyczona na odcinku od obecnej ul. Łąkowej do ul. Łukasińskiego. Ulica była wprawdzie planowana, ale wybuch wojny uniemożliwił jej realizację.

(s. 5). Autorka w opisie pomija fragment zabudowy getta przy rzece Studwi i wskazuje, że nie było ono otoczone drutem ani obmurowane oraz, że poza zabudowaniami rozciągały się szerokie pola (H. Bodek, *Zeznania świadka...* z dn. 11.06.1959 r., maszynopis w Archiwum Instytutu Yad Vashem). Autorzy tekstu *Zniszczenia w Żychlińskim getcie* z 1974 r. wskazywali, że duże getto zostało początkowo założone na ul. Narutowicza (Budżyńskiej) od domu S. Zygera (tj. od nr 61) do ul. Łukasińskiego (Buszkowskiej), a małe getto na Fabianówce, zob.: E. Goldfarb, A. Zandberg, S. Kowent, Z. Rozenkopf, *Zniszczenia w żychlińskim getcie*, [w:] A. Schamir, *The memorial book of Zychlin*, Tel Aviv 1974, s. 311, <https://jewishgen.org/yizkor/Zychlin/Zychlin.html>, [dostęp: 10.03.2022].

⁶ P. Stasiak, op. cit., s. 188.

Ten fragment ulicy wykonany został dopiero w latach 1950–1956⁷. Podobnie wyglądała południowa granica getta, która dochodziła obok mostu do nurtu rzeki Słudwi. Potwierdzeniem tego stanu jest informacja zawarta w zyciorysie

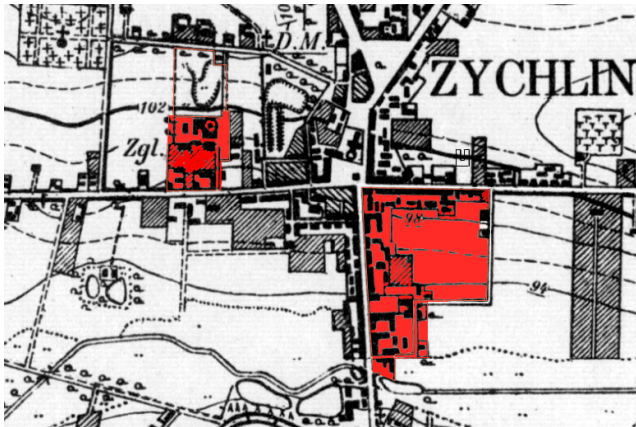

Rys. 2. Plan sytuacyjny małego getta w Żychlinie w latach 1940-1942. Oprac. autora według mapy Żychlina z 1940 r. (Archiwum Map Wojskowego Instytutu Geograficznego, sygn. 4029B, Żychlin 1:25000) z wykorzystaniem planów geodezyjnych z lat 50. XX wieku. Granice getta oznaczono grubą linią (czerwoną).

1 – budynki dawnej cegielni i produkcyjne Zakładów Przemysłowych „Fabianówka”; **2** – prawdopodobna lokalizacja pałacyku Fabiana częściowo zniszczonego w 1939 r.; **3** – dawny park i obok budynki mieszkalne; **4** – brama wejściowa do getta; **5** – staw; **6** – teren dawnego wyrobiska gliny i żwiru.

⁷ Skrajna, wschodnia ulica miejska, biegnąca od ul. Budzyńskiej do Buszkowskiej w latach 1929–1930 nazywana była Mostową (zapis w księdze protokołów Magistratu m. Żychlina, Archiwum Państwowe w Płocku O/Kutno, sygn. 14) później łąkową. W 1935 r. ulica Mostowa od ul. Narutowicza do ul. Łąkowej nazwana została ul. R. Traugutta. Dopiero w 1948 r. wywłaszczono działki pod jej dalszą budowę i rozpoczęto sukcesywną realizację zgodnie z pierwotnymi planami. Stąd błędne ustalenia dotyczące obszaru getta.

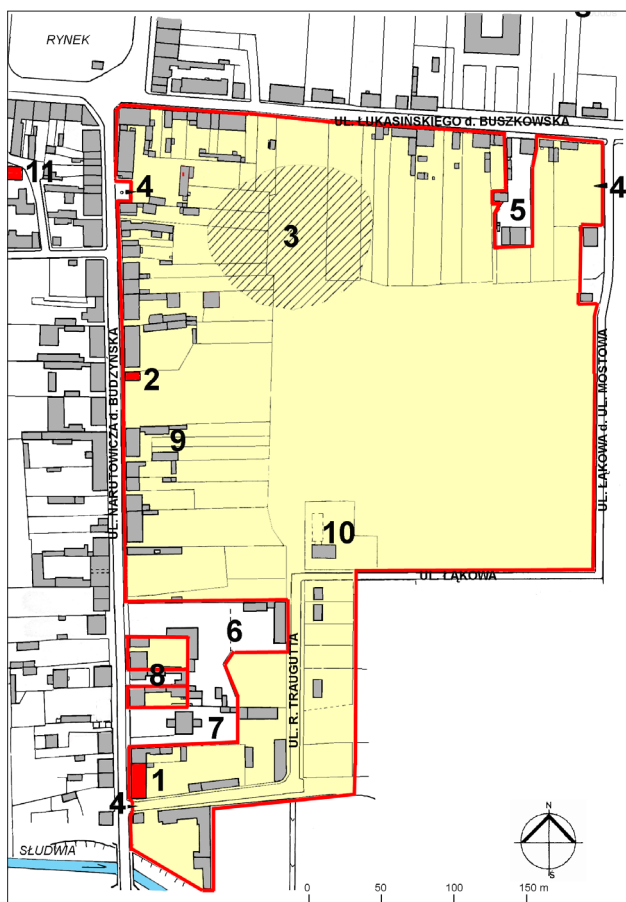
właściciela nieruchomości tam położonej, że w 1940 r. został wysiedlony, a warsztat lakierniczy przejęty przez niemiecką firmę Krebsa⁸. Potwierdza to także opis śmierci młodej, ciężarnej kobiety Rozi Gelman podczas likwidacji getta w 1942 r., która ratując się ucieczką przez rzekę została zastrzelona przez pilnujących terenu policjantów niemieckich⁹.

Rys. 3. Nieprecyzyjnie wskazany obszar gett w Żychlinie (rysunek górny) i prawidłowo oznaczony ich teren (rysunek dolny). Oprac. autora: rys. górny wg strony <https://zychlin.eu>; rys. dolny fragment mapy Żychlina 1940 r, Archiwum Map Wojskowego Instytutu Geograficznego, sygn. 4029 B, Żychlin 1:25000 (stan zabudowy z 1936 r.)

⁸ Rękopis życiorysu Ryszarda Poptawskiego z 8.09.1981 r. w zbiorach rodzinnych Autora.

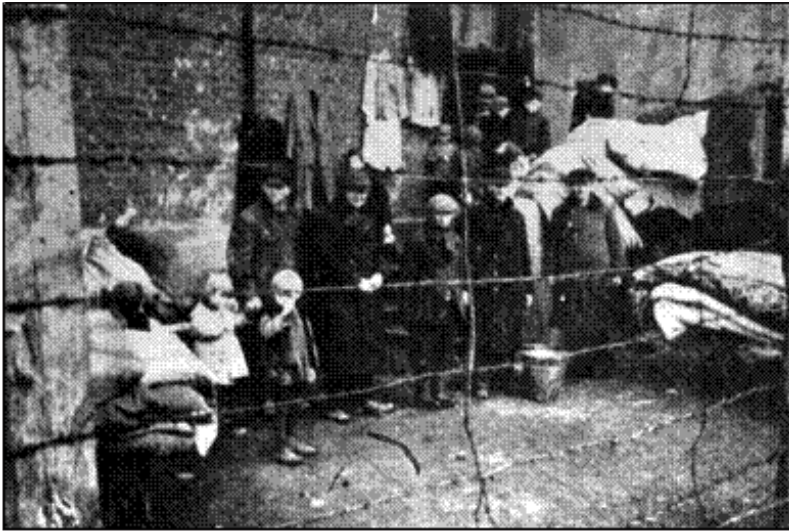
⁹ H. Cynamon Bodek, *Jak tropione zwierzęta. Wspomnienia*, Kraków 1993, s. 66.

Rys. 4. Plan sytuacyjny dużego getta w Żychlinie w latach 1940–1942. Oprac. autora według planu miasta z 1965 r. (Archiwum Państwowe w Płocku O/Kutno, sygn. 51/236/0/-/471 d. S/14/75) oraz z wykorzystaniem planów geodezyjnych z lat 50. XX wieku. Granice getta oznaczono grubą linią (czerwoną).

1 – budynek biur Judenratu - Szalom Żygera przy ul. Narutowicza dawniej nr 61, obecnie nieistniejący (wg zeznań i dokumentów z 1974 r.); 2 – rabinówna ul. Narutowicza d. nr 31; 3 – teren zgromadzonego mienia żydowskiego przeznaczonego do spalenia po likwidacji getta w marcu 1942 r.; 4 – bramy wjazdowe do getta; 5 – teren warsztatu ślusarsko-mechanicznego z budynkiem mieszkalnym L. Jabłońskiego przy ul. Łukasieńskiego d. nr 50, ob. nr 14; 6 – teren zakładu przemysłowego Krebsa dawniej Zakładu Mechanicznego Andrzejewskich; 7 – budynek Kumma – Kaffee „Erika” ul. Narutowicza d. nr 57; 8 – piekarnia Z. Sędkiewicza; 9 – budynek mieszkalny, dwupiętrowy, ul. Narutowicza d. nr 33; w którym mieszkała H. Bodek do maja 1940 r.; 10 – fundamenty rozpoczętej budowy lecznicy dla zwierząt i obok budynek dla bezdomnych; 11 – synagoga.

Obszar dużego getta stanowił w większości zabudowę frontową ulic Narutowicza i Łukasińskiego, a pozostały teren między obecną ul. Łąkowa i dawną ul. Mostową był niezabudowanym, podmokłym polem. Teren getta został całkowicie odizolowany od funkcjonującego miasta. Według zarządzeń niemieckich getto żychlińskie było tylko fragmentarycznie ogrodzone drutem kolczastym na drewnianych słupach lub płotem z drewnianych sztachet. W domach znajdujących się przy ulicach Narutowicza i Łukasińskiego wszystkie parterowe frontowe okna i drzwi musiały być zabite deskami, a bramy zablokowane. Wyglądanie na ulicę i zbliżanie się do ogrodzenia było zabronione.

Fot. 2. Duże getto w Żychlinie, grupa Żydów za drutami ogrodzenia w 1941 r. Południowy widok ogrodzenia i podwórka budynku przy ul. Narutowicza 55 ob. nr 59 od strony wyłączonej z terenu getta działki willi Kumma, w której znajdowała się niemiecka Kaffee „Erika”

Źródło: Narodowe Archiwum Cyfrowe, sygn. 37-242

Na teren dużego getta od strony ul. Narutowicza prowadziły dwie bramy zbite z desek i wzmocnione drutem kolczastym. Jedna znajdowała się tuż za budynkiem Narutowicza nr 3 (dawnego zajazdu), gdzie stał i stoi do dziś okrągły słup ogłoszeniowy. Druga – przy wylocie ul. Traugutta do ul. Narutowicza¹⁰. Istniała także trzecia brama od strony dawnej ul. Mostowej i Łukasińskiego umożliwiająca wyjście do cmentarza żydowskiego, gdyż do końca 1941 r. odbywały się pogrzeby zmarłych Żydów na cmentarzu oddalonym około 200 m od tej bramy.

¹⁰ M. Wrześcińska, *Żydzi w Żychlinie*, „Kutnowskie Zeszyty Regionalne” 2016, t. 20, s. 245, według zamieszczonej tam informacji Jerzego Banasiaka.

Z obszaru dużego getta wyłączone były tereny, znajdujące się przy ul. Narutowicza: dawnego zakładu mechanicznego Andrzejewskich przejęte przez zakład przemysłowy Niemca Krebsa, domu Kumma, w którym istniała kawiarnia niemiecka Kaffee „Erika”, piekarnia Zygmunta Sędkiewicza oraz warsztat ślusarsko-mechaniczny L. Jabłońskiego przy ul. Łukasińskiego (por. rys. nr 4). Teren getta nie obejmował także gospodarstw rolnych przylegających do dawnej ul. Mostowej.

Przeznaczony na getto obszar stanowił teren o lichej, przeważnie parterowej, zabudowie z prymitywnym zapleczem sanitarnym i bez studni. Panowała tu straszliwa ciasnota, w jednym mieszkaniu przebywały po dwie, trzy rodziny. Mieszkańcom nie wolno było opuszczać terenu, a za niestosowanie się do tych przepisów groziły im drakońskie kary, włącznie z karą śmierci. Z getta można było wyjść tylko w towarzystwie policjanta żydowskiego (np. do dentysty, czy urzędu). Swobodnie poza jego obrębem mogli poruszać się tylko członkowie Judenratu i żydowskiej policji. Zgromadzeni w getcie Żydzi byli pilnowani przez Schutzpolizei – niemiecką policję ochronną mającą siedzibę w budynku szkoły podstawowej przy ul. 1 Maja 25. W getcie nie było wolno przebywać Polakom.

Niemcy na terenie getta zychlińskiego utworzyli Judischer Aeltestenrat in Zychlin – Radę Starszych, organ władzy żydowskiej kontrolowany przez nich, który był odpowiednikiem Judenratu (Rady żydowskiej) w innych gettach. Członkami Rady zostali: piekarz Alter Rozenberg jako przewodniczący oraz Yosef Chełmski, Icchak Kelmer, Jechoszua Zyger, Icchak Zeifert, Noyech Kelmer, Mordechaj Zyger i dr Winogron. Radzie podlegała żydowska policja, na czele której stał Yosef Oberman. Liczyła ona 20-25 osób noszących na rękawach opaski. Komendantem policji na terenie drugiego małego getta był Hilek Rozenblum¹¹. Siedzibą biur Rady według zeznań świadków i autorów tekstu Zniszczenia w zychlińskim getcie, Eliego i Anny Goldfarb, Zandberg, Sashy Kowent i Zechariah Rozenkopf, był dom Szalom Zygera usytuowany przy ul. Narutowicza d. nr 61, na skrzyżowaniu z ul. Traugutta¹². Budynek ten według innych opisów był duży, pusty (wysiedleni mieszkańcy), z placem przed wejściem od strony podwórza, na którym zbierali się Żydzi przed wywózką na przymusowe roboty.

Żydzi początkowo mieli pewną swobodę w poruszaniu się, bez przeszkód mogli opuszczać teren getta, a także prowadzić handel z Niemcami. Na dziedzińcu budynku Rady żydowskiej – Judenratu organizowany był handel wymienny. Z tego powodu przed budynkiem Niemcy wystawiali straż, aby uniemożliwić Żydom wyjście na ulicę Narutowicza. W getcie dla bezrobotnych i ubogich

¹¹ A. Schamir, *Zniszczenia...*, s. 311.

¹² Ibidem.

Fot. 3. Budynek biur Judenratu w latach 1940-1942 przy ul. Narutowicza, dawniej nr 61 (pierwszy z prawej strony u wylotu ul. Traugutta – dom Szalom Zygera). Widok z lat 30. XX wieku, budynek obecnie nieistniejący
Źródło: zbiory Miejsko-Gminnej Biblioteki Publicznej w Żychlinie

mieszkańców została założona publiczna kuchnia, przygotowująca posiłki dla mieszkańców dwóch gett. W jej prowadzeniu Judenrat korzystał z pomocy Amerykańsko-Żydowskiego Komitetu Pomocy (AJDC). Pozwolenie na dostarczanie chleba do gett otrzymał piekarz Rozenberg (ul. Narutowicza 20 – budynek poza obszarem getta). Na terenie dużego getta znajdowała się również siedziba rabi-
na (ul. Narutowicz 31) i przychodnia Czerwonego Krzyża (szpital) założona przez Eli Goldfarba i Monique Morgentaler. W przychodni tej pomocy medycznej udzielał wraz z grupą kobiet dr Winogron¹³. Działała także szkoła, w której m.in. uczyła Helena Cynamon-Bodek, funkcjonowała poczta¹⁴ i straż pożarna. Nie zachowały się jednak informacje o adresach i budynkach, w których te instytucje działały. Istniało biuro zatrudnienia (Arbeitsamt), odpowiedzialne za organizowanie grup pracy dla Niemców. Znajdowało się w budynku restauracji Kelmera (ul. Narutowicza 1) i było prowadzone przez Jechoszuę Zygera. Żydzi w wieku od 14 do 60 lat wykorzystywani byli do przymusowej pracy na terenie miasta. Każdego dnia 100-200 osób kierowano na roboty na zewnątrz getta. Ponad 100 mieszkańców getta zatrudnionych było w parku miejskim przy zburzeniu pomnika T. Kościuszki i budowie willi dla burmistrza K. Hempla. Przy ich

¹³ W gettach żychlińskich od głodu i chorób z braku lekarstw zmarło około 800 osób.

¹⁴ Poczta funkcjonowała prawdopodobnie w budynku Judenratu, gdyż listy były opatrzone jego stemplem, cenzurowane i przekazywane dalej do poczty nadzorowanej przez Niemców. Potwierdzają to zachowane listy i telegramy wysyłane do gett w Warszawie, Łodzi, Strzegomiu i innych miejscowości.

Fot. 4. Fotografie mieszkańców getta żychlińskiego

A – dwóch policjantów żydowskich i Żyd trzymający portret rabina na rynku miasta. Fot. Ghetto Fighters House Archives, nr katalogu 6688

B – grupa Żydów w getcie, stoją od lewej: P. Wolkowicz, L. Pytel, L. Glewiński i Chaim Leib Wasertreger. Fot. United States Holocaust Memorial Museum, nr 18872

C – ojciec i dwóch synów zimą 1942 r. przed zamordowaniem przez Niemców. Fot. The memorial book of Żychlin, nr 46243

D – grupa Żydów zimą 1942 r. przed deportacją. Fot. - The memorial book of Żychlin, nr 13145

udziale usunięto bruk z rynków przed i za kościołem zamieniając je w latach późniejszych w parki¹⁵.

Pierwsze wywózki do obozów przymusowej pracy na terenie Kraju Warty zaczęły się latem 1941 r.¹⁶ Kolejne miały miejsce w 1942 r. Równocześnie nasiliła się eksterminacja Żydów. Na miejscu zamordowano wielu starych i chorych mieszkańców, w tym przewodniczących Judenratu i policji. Niemcy zebrali też wszystkich żydowskich policjantów i pojedynczo ich zabijali. Po zamordowaniu przewodniczącego Judenratu i szefa policji wyznaczyli nowego komendanta getta. Został nim Jakub Gąbiński, który wstawił się rabunkiem kosztowności żydowskich dla Niemców¹⁷.

¹⁵ P. Stasiak, op. cit., s. 197-198, 205-206; M. Kelmer, *Ostatnie dni żydowskiej społeczności*, [w:] A. Schamir, *The memorial book of Żychlin*, s. 316, <https://jewishgen.org/yizkor/Zychlin/Zychlin.html> [dostęp: 10.03.2022].

¹⁶ H. Cynamon Bodek, *Jak tropione...*, s. 56.

¹⁷ M. Kelmer, op. cit., s. 316.

Fot. 5. Deportacja Żydów 3 marca 1942 r. prawdopodobnie w małym getcie zychlińskim (na Fabianówce).

Fot. The memorial book of Żychlin, nr 13146

Oznaką zbliżania się likwidacji getta było wstrzymanie działalności poczty. W przeddzień likwidacji getta 2 marca 1942 r. Schutzpolizei rozstrzelało 181 Żydów na terenie cmentarza żydowskiego¹⁸. W dniu 3 marca 1942 r. o świcie bardzo mroźnego dnia obszar getta został otoczony przez policję niemiecką, zajęły furmanki, na które załadowano około 3200 osób i przewieziono je na

Fot. 6. Żychlin, marzec-kwiecień 1942 r., zgromadzone mienie pożydowskie (A) i jego palenie (B) po likwidacji dużego getta.

Fot. z albumu SS-mana K. Schmidta oraz Ghetto Fighters House Archives, sygn.1708, 1709. Na fotografii A widoczne białe ogrodzenie warsztatu ślusarsko-mechanicznego L. Jabłońskiego oraz jego dwupiętrowego budynku mieszkalnego. Na fotografii B widoczny duży piętrowy budynek mieszkalny ze stromym dachem ul. Narutowicza 23/1

¹⁸ Wszystkie dane według: P. Stasiak, op. cit., s. 207, 208.

Fot. 7. Fotografie przedstawiające grupę Żydów przed wywózką do obozu zagłady w 1942 r. Żydzi w czapkach i paltach, pod ścianami budynku pozostawione mienie (tobolki, pościel, ubrania). Fot. - United States Holocaust Memorial Museum, nr in. 18866, 18871, 18873, 18875.

To nie jest getto w Żychlinie. Na fotografiach widoczny parterowy budynek długości około 70 m z oknami metalowymi o małych szybach, obramowanymi wykładziną z cegły. W pobliżu budynku komin (widoczny tylko na fot. nr B), na fot. nr A w centrum napis „Garwolin”. W latach 40. XX wieku w Żychlinie takiego budynku nie było.

stację kolejową. Stamtąd bydłęcymi wagonami wywieziono ich do Kutna i Krośniewic, a następnie do obozu zagłady Kulmhof w Chełmnie nad Nerem, gdzie wszystkich zamordowano. Po wywiezieniu wszystkich mieszkańców getta¹⁹ Niemcy przeszukali zabudowania, poszukując kosztowności, opróżnili budynki ze sprzętów, które następnie spalili (por. fot. nr 6). Po zburzeniu niektórych budynków byłego getta pozwolili pozostałe zająć ludności polskiej²⁰. Nowym burmistrzem miasta na miejsce Karola Hempla został Rudolf Bayer skierowany z Kutna w maju 1943 r.

Fot. 8. To nie jest getto w Żychlinie. Fotografie przedstawiają grupę Żydów przed deportacją do obozu zagłady w Chełmnie nad Nerem. Fot. - Ghetto Fighters House Archives, nr katalogu 6691
A – grupa Żydów na placu prawdopodobnie przed cukrownią Konstancja w Kutnie
B – grupa Żydów prawdopodobnie przed bramą wyjściową. W głębi ulicy widoczne budynki 3-4 kondygnacyjne, jakich nie było przy ul. Narutowicza i Łukasieńskiego w Żychlinie. Na odwrocie fotografii pieczęć Archiwum Fotograficzne SS w Lublinie

W istniejących publikacjach obrazujących Holokaust i getta żychlińskie znajdują się ilustracje niesłusznie przypisane tej miejscowości. W wyniku analiz 29 fotografii udało się zweryfikować opisy pod większością z nich i przypisać je zapewne właściwej lokalizacji. Okazało się, że tylko niektóre pokazują getto żychlińskie, najważniejsze z nich zostały wykorzystane do zilustrowania niniejszego tekstu. Ponadto, dla przykładu zamieszczone zostało kilka fotografii, które zidentyfikowano, a nie pochodzą one z Żychlina (por. fot. nr 7, 8).

¹⁹ Niemcy pozostawili do jesieni 1942 r. niewielką grupę osób do porządkowania terenu getta, których stopniowo rozstrzelano na cmentarzu żydowskim.

²⁰ Zburzono: budynek rabina przy ul. Narutowicz 31, zabudowania przy moście nad Słudwią oraz budynki fabryczne Fabianówki i zbudowany w 1913 r. pałacyk Fabiana, częściowo zniszczony podczas bombardowania miasta w 1939 r.

Bibliografia

Źródła archiwalne

- Archiwum Państwowe w Płocku Oddział w Kutnie
Księga protokołów Magistratu m. Żychlina, sygn. 14.
Mapa sytuacyjno-wysokościowa Żychlina z 1958 r., skala 1:500, sygn. 51/236/0/-/486.
Mapa sytuacyjno-wysokościowa Żychlina z 1965-1967 r., skala 1:1000, sygn. 51/236/0/-/471.
Rękopis życiorysu R. Popławskiego z 8.09.1981, zbiory rodzinne Autora.
- Archiwum Map Wojskowego Instytutu Geograficznego w Warszawie
Żychlin 1940, skala 1:25000, sygn. 4029 B.
- Archiwum Instytutu Yad Vashem w Jerozolimie
Zeznanie świadka Heleny Bodek, spisane 11.06.1959 r., maszynopis, ss. 13, sygn. 0.3 10009.
- Narodowe Archiwum Cyfrowe w Warszawie
Fotografie z getta żychlińskiego, sygn.37-242.
- US Holocaust Memorial Museum w Waszyngtonie
Fotografie z getta żychlińskiego.
- Ghetto Fighters House Archives – Zachodnia Galilea Izrael
Fotografie z getta żychlińskiego.

Opracowania

- M. Alberti, *Die Verfolgung und Vernichtung der Juden im Reichsgau Wartheland 1939–1945*, Harrassowitz Verlag, Wiesbaden 2006.
- H. Bodek, *Jak tropione zwierzęta. Wspomnienia*, Kraków 1993.
- Encyklopedia obozów i gett 1933–1945*, Warszawa 2012.
- F. Góreczny, *Kronika Żychlina*, maszynopis 1966.
- P. Stasiak, *Żychlin. Dzieje miasta i gminy w latach 1918–1975*, Żychlin 2017.

Artykuły

- E. i A. Goldfarb, Zandberg, S. Kowent, Z. Rozenkopf, *Zniszczenia w żychlińskim getcie*, [w:] A. Schamir, *The memorial book of Żychlin*, Tel Aviv 1974.
- M. Kelmer, *Ostatnie dni żydowskiej społeczności*, [w:] A. Schamir, *The memorial book of Żychlin*, Tel Aviv 1974.
- B. Popławski, *Żydzi – współmieszkańcy Żychlina*, [w:] *Studia i materiały z dziejów Kutna i powiatu*, t. II, Kutno 2012, t. III, Kutno 2013.
- A.M. Wrzesińska, *Żydzi w Żychlinie*, „Kutnowskie Zeszyty Regionalne” 2016, t. 20.

Netografia

- Getta żydowskie, Gedeon 2004-2012, http://www.izrael.badacz.org/historia/szoa_getto.html [dostęp: 17.07.2023]
- A. Schamir, *The memorial book of Żychlin*, Tel Aviv 1974, tłumaczenie w jęz. angielskim, <https://jewishgen.org/yizkor/Zychlin/Zychlin.html> [dostęp: 10.03.2022]

JEWISH GHETTOS IN ŻYCHLIN IN YEARS 1940–1942

Summary

There were two Jewish ghettos during German occupation . Small ghetto was created in June of 1940 on Pierackiego street (nowadays May 1st). It was placed within small industrial plant named Fabianówka. Second bigger ghetto was established in July of 1940 on area between streets Łukańskiego (nowadays Buszkowska), Narutowicza (nowadays Budzyńska) and Traugutta. There were more than 3 thousand people living in the ghettos until 1942, which were brought there from Krośniewice and Kutno. Afterwards they were moved to concentration camp in Chełm nad Nerem.

In existing elaborations, terrain of bigger ghetto is imprecise presented. Moreover photographs do not display its buildings. This article tries to explain inaccuracies and correctly describe historical boundaries of bigger ghetto.

Keywords: Żychlin, Jewish ghetto

RECENZJE

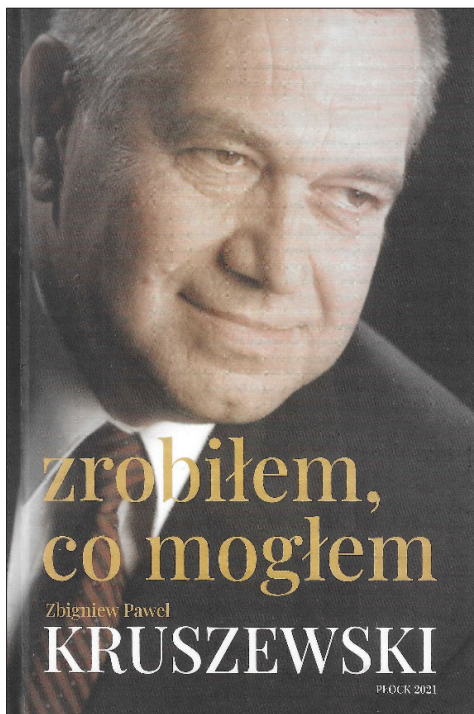
Zbigniew Paweł Kruszewski, *Zrobiłem, co mogłem*, wyd. Szkoła Wyższa im. Pawła Włodkowica w Płocku, Płock 2021, ss. 855, ilustracje

Z pewnym opóźnieniem odnotowujemy ukazanie się książki prezesa Towarzystwa Naukowego Płockiego Zbigniewa Kruszewskiego *Zrobiłem co mogłem*. Tytuł nawiązuje do rzymskiej sentencji, jaką wypowiadali konsulowie po skończonej kadencji, przekazując urząd swojemu następcy: *Zrobiłem co mogłem. Niech ci, którzy potrafią, zrobią to lepiej*. Inspiracją do wydania publikacji było 70-lecie prof. Z. Kruszewskiego (w 2019 r.), aczkolwiek nie jest to typowa księga jubileuszowa, gdzie zwykle są artykuły osób związanych z Jubilatem. Publikację trudno jednoznacznie zaklasyfikować, bowiem składa się z trzech różnych części i aneksu. Pierwszą część, liczącą 564 strony, stanowi wywiad-rzeka red. Jana Bolesława Nycka ze Zbigniewem Kruszewskim. Część II to artykuły i wspomnienia osób, z którymi Jubilat się zetknął w swoim życiu zawodowym i społecznym. Część III to biogram Z. Kruszewskiego oraz jego dwa teksty. Książkę zamykają aneksy.

W *Słowie do Czytelnika* J. B. Nycek wyjaśnia charakter publikacji:

Czym zatem jest ostatecznie prezentowana księga? Z pewnością nie jest biografią, ani autobiografią. To swoisty [...] obrachunek dotychczasowych prac oraz płaszczyzn działalności publicznej, a także postrzegania zjawisk i zmian w świecie otaczającym Zbigniewa Pawła Kruszewskiego. To próba ukazania człowieka równie dużej zasługi dla miasta rodzinnego, jak też i bliższego i dalszego otoczenia. To opowieść o przebytej drodze, pozostawieniu własnego śladu na ziemi, o miejscu i przestrzeni, upływającym życiu.

I tak tę książkę należy traktować – jako opowieść o niepospolitym człowieku wielkiej pracy, człowieku sukcesu życiowego i osiągnięć w wielu dziedzinach swojej aktywności.

Prof. Zbigniew Kruszewski jest rodowitym płocczaninem, absolwentem LO im. Władysława Jagiełły oraz Wydziału Maszyn Roboczych i Pojazdów Politechniki Warszawskiej. W 1973 r. został zatrudniony jako pracownik naukowo-dydaktyczny w płockiej filii PW. W 1982 r. obronił pracę doktorską, co pozwoliło mu na powołanie na stanowisko adiunkta. W płockiej filii PW pełnił też różne funkcje kierownicze, wśród nich - zastępcy dyrektora Instytutu Mechaniki.

Natomiast najważniejszy etap w jego życiu zaczął się od utworzenia wspólnie z kilkoma kolegami w 1990 r. Zespołu Oświatowo-Konsultacyjnego „Profesor”. Spółka zaczęła od prowadzenia liceum, potem kolejnych szkół, by w 1993 r. utworzyć Wyższą Szkołę Zarządzania i Bankowości, która w 1995 r. przyjęła nazwę Szkoły Wyższej im. Pawła Włodkowica. Z. Kruszewski pełnił tam początkowo funkcję kanclerza, a od 2007 r. do dziś – rektora. Równocześnie zaangażował się w działalność polityczną, biorąc udział w wyborach parlamentarnych, co zaowocowało pełnieniem w latach 1997–2005 mandatu senatora (IV i V kadencji), a od maja 2010 do października 2011 r. – posła do Sejmu. Od 2002 r. pełni również funkcję prezesa Towarzystwa Naukowego Płockiego, a w latach 2007–2018 był przewodniczącym Rady Towarzystw Naukowych przy Polskiej Akademii Nauk. Jest autorem kilkuset publikacji naukowych, za swoją działalność uhonorowany został licznymi odznaczeniami państwowymi oraz wyróżniany wieloma tytułami i nagrodami.

Z kolei Jan Bolesław Nycek to znany płocki dziennikarz, w przeszłości redaktor naczelny „Tygodnika Płockiego”, aktualnie redaktor naczelny miesięcznika „Nasz Płock”, autor opracowań historycznych i biograficznych.

Rozmowy Z. Kruszewskiego z J.B. Nyckiem prowadzone były z przerwami od lutego 2019 r. do czerwca 2021 r. łącznie jest ich 14 i dotyczą drogi życiowej prof. Z. Kruszewskiego oraz różnych problemów: od Płocka, przez Polskę, do problemów międzynarodowych. Już tytuły poszczególnych rozdziałów oddają tematykę rozmów:

- **Moje miasto Płock** – to refleksje o historii Płocka i przełomowych momentach jego dziejów, zwłaszcza konsekwencjach lokalizacji w Płocku zakładów przeróbki ropy naftowej. Aczkolwiek Z. Kruszewski odwołuje się także do znacznie wcześniejszej historii miasta i regionu, wykazując jej doskonałą znajomość.

- **Edukacja i nauczanie** – wspomnienia o własnym kształceniu od szkoły podstawowej po studia wyższe na Politechnice Warszawskiej, pracę w płockiej filii PW oraz działalności naukowo-dydaktycznej w założonej przez siebie Szkole Wyższej im. Pawła Włodkowica.

- **Od mechaniki do pedagogiki** – rozdział o ewolucji od inżyniera mechanika i zainteresowań technicznych do pedagogiki i humanistyki po utworzeniu Szkoły Wyższej im. Pawła Włodkowica. Wiązało się to także z analizą funkcjonowania

uczelni niepublicznych w Polsce. Z tej dziedziny dr inż. Z. Kruszewski przeprowadził przewód habilitacyjny w Państwowym Uniwersytecie Pedagogicznym w Jarosławiu w Rosji. W dorobku naukowym pojawiły się także publikacje dotyczące towarzystw naukowych.

- **Od „Profesora” do „Włodkowica”** – rozdział poświęcony utworzeniu Zespołu Oświatowo-Konsultacyjnego „Profesor”, który od 1990 r. zaczął prowadzić liceum ogólnokształcące. Z czasem powstały szkoły policealne, filie w sąsiednich miastach, szkoła podstawowa, od 1999 r. gimnazjum. Równocześnie z powodzeniem podjęto działania na rzecz utworzenia w Płocku prywatnej szkoły wyższej, działającej od 1993 r., początkowo pod nazwą Wyższa Szkoła Zarządzania i Bankowości, a po uruchomieniu nowych kierunków, jako Szkoła Wyższa im. Pawła Włodkowica z filiami w Wyszkowie i Łławie oraz innych miastach.

- **O nauce w Polsce i szkolnictwie wyższym** – w tym rozdziale prof. Z. Kruszewski dzieli się z J.B. Nykiem swoimi spostrzeżeniami i refleksjami, dotyczącymi polskiej nauki i szkolnictwa wyższego. I są to głównie refleksje i wnioski bardzo krytyczne wobec obowiązującego systemu kształcenia, tzw. parametryzacji i ogólnego stanu polskich uczelni i polskiej nauki.

- **Inauguracja roku części kultury akademickiej** – rozdział o znaczeniu kultury akademickiej, której integralnym elementem jest uroczysta inauguracja roku akademickiego. Wbrew pozorom nie jest to łatwe i inauguracja powinna przebiegać według tradycyjnie ustalonej kolejności wystąpień, z których najważniejsze jest przemówienie rektora oraz wykład inauguracyjny. Dla ilustracji w książce zamieszczono cztery wystąpienia inauguracyjne rektora SWPW prof. Z. Kruszewskiego. Każde z nich jest inne i porusza inne problemy, odwołując się także do aktualnej w momencie wygłaszania przemówienia sytuacji politycznej.

- **Nasza дума i troska** – rozdział poświęcony Towarzystwu Naukowemu Płockiemu, bowiem od 2002 r. Z. Kruszewski pełni funkcję prezesa TNP. W tym rozdziale Z. Kruszewski przedstawił dzieje TNP, najpierw w latach 1820–1830, a potem po jego odrodzeniu w 1907 r. Jako autor opracowania o historii TNP¹ wykazuje się przy tym doskonałą znajomością historii stowarzyszenia. Charakteryzuje dokonania poszczególnych prezesów oraz swoje osiągnięcia w kierowaniu Towarzystwem i sukcesy TNP ostatnich lat.

- **Na straży nauki i dziedzictwa narodowego** – rozdział o działalności polskich towarzystw naukowych w aspekcie historycznym i – zwłaszcza – współczesnym. Ta tematyka jest Z. Kruszewskiemu szczególnie bliska z racji pełnienia funkcji prezesa TNP oraz przez trzy kadencje przewodniczącego Rady

¹ Z. Kruszewski, *Towarzystwo Naukowe Płockie w odrodzonej Polsce*, Płock 2018.

Towarzystw Naukowych przy Prezydium Polskiej Akademii Nauk. Od lat prezes Z. Kruszewski jest wielkim orędownikiem społecznego ruchu naukowego, co otwarcie głosi i stara się lobbować na rzecz uchwalenia przez Sejm ustawy o towarzystwach naukowych, która zapewniłaby im stałe finansowanie.

- **O polskiej polityce i parlamencie** – rozmowa o doświadczeniach Z. Kruszewskiego z pracy w parlamencie, najpierw jako senatora w latach 1997–2005, a następnie po stałe w latach 2010–2011. Objęcie funkcji senatora było wynikiem dwukrotnego wygrania wyborów. Natomiast wejście do Sejmu było skutkiem tragicznej śmierci Jolanty Szymanek-Deresz w katastrofie smoleńskiej, więc Z. Kruszewski, jako osoba z drugim wynikiem na liście zastąpił ją w ławach poselskich. W rozdziale nie brakuje krytycznych ocen praktyki parlamentarnej, aktualnej sytuacji politycznej i poczynać rządów prawicy.

- **Nasza przyszłość w Unii Europejskiej** – refleksje na temat znaczenia Unii Europejskiej dla rozwoju i bezpieczeństwa Polski. Z. Kruszewski w tym rozdziale przedstawia się jako wielki zwolennik przynależności Polski do Unii Europejskiej. Najlepszym tego przykładem jest fakt, że prezydencka kampania przedreferendalna w 2003 r. została zainaugurowana w hali Szkoły Wyższej im. Pawła Włodkowica.

- **Strefa euro szansą dla Polaków** – kolejny rozdział współgra z poprzednim, bowiem rozwija wątek przynależności Polski do Unii Europejskiej, związany z przyjęciem waluty euro. Już z tytułu rozdziału łatwo się zorientować, że Z. Kruszewski jest wielkim zwolennikiem przyjęcia przez Polskę euro. Największe pretensje o brak euro ma do premiera Donalda Tuska, który to wprawdzie zapowiadał, ale nic w tym kierunku nie zrobił. Dalej w opozycji do aktualnej linii politycznej rządzących wykazuje korzyści z przyjęcia euro dla Polski i Polaków.

- **Znaczenie klimatu dla Ziemi** – tutaj Z. Kruszewski od krótkiego wykładu z fizyki przechodzi do zagrożeń z emisji gazów cieplarnianych i w konsekwencji ocieplania się klimatu. Zwraca też uwagę na problem zanieczyszczenia powietrza w Polsce oraz małe zasoby wody w połączeniu z jej dużym zużyciem.

- **Wiara i Kościół** – w tym rozdziale Z. Kruszewski przedstawia swoje rozumienie wiary i roli Kościoła w Polsce. Jego ocena instytucji Kościoła i poczynań hierarchów w III RP jest mocno krytyczna. Z. Kruszewski wyjaśnia przyczyny kryzysu Kościoła, oburzając się na hipokryzję i sojusz z władzą oraz proponuje pewne rozwiązania, jak np. podatek kościelny, czy jawność finansów Kościoła.

- **Mądrość nie chroni przed błędami** – to ostatni rozdział, niejako podsumowujący wymienione wątki, bowiem rozmowa została przeprowadzona w maju 2021 r. Z. Kruszewski podkreśla w nim rolę wiedzy i wykształcenia, tak w życiu ludzi jak i całych państw. Na podstawie swoich doświadczeń zwraca uwagę na

kształcenie humanistyczne jako dopełnienie kierunków technicznych. Wiedza powinna prowadzić do mądrości, jednak jak pokazuje praktyka, nie zawsze tak jest. Według niego *mądrość nie chroni nas jeszcze przed popełnianiem błędów ani przed cierpieniem. Zmniejsza jedynie prawdopodobieństwo ich wystąpienia i w tym jest pociecha. Obyśmy mądrzy byli.*

Na tym kończy się część I, najważniejsza omawianej publikacji, bowiem zawiera poglądy, refleksje i oceny Z. Kruszewskiego na różne problemy lokalne, krajowe i globalne. W ten sposób Czytelnik poznaje argumenty i sposób myślenia bohatera książki.

Część II – *Ze Zbigniewem Kruszewskim w tle. Eseje, szkice, wspomnienia* – zawiera teksty jedenastu osób w różny sposób związanych z Z. Kruszewskim na przestrzeni wielu lat, przede wszystkim w czasie wspólnej pracy w Płocku, bądź podczas zasiadania w Senacie, czy przewodniczenia Radzie Towarzystw Naukowych. We wprowadzeniu Jan Bolesław Nycyk w skrócie przedstawił sylwetki autorów artykułów oraz ich treść.

Tę część otwiera tekst byłego wiceprezydenta i prezydenta miasta Płocka oraz przewodniczącego płockiej Rady Miasta Wojciecha Hetkowskiego *Płock – miasto dużych możliwości*. Autor przedstawił w nim przemiany, jakie nastąpiły w Płocku w latach 60. i 70. XX w. oraz po 1989 r., wspominając m.in. o zasługach bohatera książki w powstaniu nowego mostu przez Wisłę.

Dr inż. Henryk Rode – kolega Z. Kruszewskiego z Politechniki – w tekście *Ja to mam szczęście!* kreśli sylwetkę Jubilata jako wykładowcy na Politechnice. Autor tekstu był najpierw jego studentem i dyplomantem, a potem współpracownikiem.

Wieloletni kwesor i dyrektor działu prawnego SWPW Marek Wołyniak w tekście *Zespół „Profesor” organizatorem szkolnictwa niepublicznego w Płocku* przedstawił proces powstawania najpierw szkół, a potem uczelni wyższej, powołanych przez spółkę „Profesor”. Głównym inicjatorem tych działań był Z. Kruszewski.

Podobny temat podjął w swoim szkicu – *Niepubliczne szkolnictwo wyższe w III Rzeczypospolitej* – prof. Jerzy Wiatr, swego czasu znany poseł i krótko minister edukacji narodowej w rządzie Włodzimierza Cimoszewicza. Przedstawił problemy związane z powstawaniem niepublicznych szkół wyższych, m.in. opór władz uczelni państwowych oraz korzyści związane z powstaniem uczelni prywatnych.

Prof. Zbigniew Kwieciński, były przewodniczący Polskiego Towarzystwa Pedagogicznego w tekście *Szkoła wiejska jako kwestia społeczna i problem badawczy* zaprezentował problemy funkcjonowania szkół wiejskich.

Prof. Bogdan Jan Nowecki z Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie w artykule *Matematyczne studia podyplomowe w Szkole Wyższej im. Pawła*

Włodkowica przedstawił zasady, na jakich odbywają się studia podyplomowe z matematyki w SWPW z naciskiem na umiejętności praktyczne kosztem wiedzy encyklopedycznej.

Prof. Longin Pastusiak, poseł na Sejm i marszałek Senatu, przybliżył działalność i dorobek Senatu V kadencji w tekście *Senat Rzeczypospolitej Polskiej V kadencji*.

Prof. Andrzej Grzywacz i mgr Tadeusz Majsterkiewicz przedstawili działalność Rady Towarzystw Naukowych Polskiej Akademii Nauk od 1963 r. do czasów współczesnych. Jest to oczywiście ukłon w stronę prof. Z. Kruszewskiego, wieloletniego przewodniczącego Rady.

Były wiceprezes Towarzystwa Naukowego Płockiego i znany płocki historyk ks. prof. Michał Marian Grzybowski w tekście *Towarzystwo Naukowe Płockie. Nowa struktura kulturalno-oświatowa w XIX wieku* zaprezentował w skrócie dorobek TNP od czasów jego założenia do XXI w.

Kolejnym autorem jest inż. Apolinary Trzaska, były dyrektor Przedsiębiorstwa Państwowego „Mosty” w Płocku, a jednocześnie rzeczoznawca techniki samochodowej i ruchu drogowego. W swoim tekście *Rzeczoznawstwo samochodowe na terenie Płocka* we wspomnieniowej formie przedstawił swoją drogę zawodową jako rzeczoznawcy samochodowego. Temat jest związany z biografią Z. Kruszewskiego w ten sposób, że w 1981 r. on również uzyskał kwalifikacje rzeczoznawcy samochodowego.

Tę część książki kończy tekst prof. Danieli Żuk *Wspomnienia i refleksje z działalności stowarzyszeń technicznych w Płocku*. Autorka przedstawiła początki i rozwój stowarzyszeń technicznych w Płocku w XIX w. oraz w okresie II RP i po 1945 r. Szczególne miejsce zajmował tu oddział Naczelnej Organizacji Technicznej, powstały w 1950 r. Jego działalność bardzo się ożywiła po lokalizacji zakładów rafineryjnych i petrochemicznych oraz utworzeniu filii Politechniki Warszawskiej.

Część III książki to *Przyczynki do biografii*. Składają się na nie:

- *Szkic do portretu* autorstwa J. B. Nycka, który przedstawił działalność zawodową, naukową, dydaktyczną, publiczną i społeczną, pracę w kolegiach redakcyjnych oraz nagrody i odznaczenia państwowe Jubilata.

- *O sobie w dniu jubileuszu* – wystąpienie Z. Kruszewskiego na spotkaniu z okazji 70-lecia urodzin.

- *Świat i ja. Kalendarium subiektywne* – przegląd najważniejszych wydarzeń od 1956 do 2019 r., głównie z dziedziny nauk technicznych oraz wplecionych w to wydarzeń związanych z życiem i działalnością Z. Kruszewskiego.

W aneksach znajdujemy opracowane przez dr. inż. Roberta Żaka, mgr Elżbietę Krawczyńską i dr. Tomasza Kruszewskiego: bibliografię publikacji

Z. Kruszewskiego, udział w zjazdach, konferencjach i sympozjach naukowych, prace w zakresie kształcenia i wychowania kadry, udział w projektach i grantach naukowych oraz dydaktycznych, udział w towarzystwach naukowych, organizacjach i redakcjach czasopism, wybrane nagrody i wyróżnienia. Książka jest wzbogacona 128. zdjęciami. Przedstawiają Z. Kruszewskiego w różnych sytuacjach, z różnymi osobami: prezydentami Polski i Płocka, biskupami, samorządowcami, znanymi politykami, także na arenie międzynarodowej, np. z sekretarzem stanu USA Johnem Kerrym, papieżem Janem Pawłem II, ale także ze współpracownikami, przyjaciółmi i rodziną.

Tak się przedstawia zawartość tej niezwykle interesującej księgi jubileuszowej prof. Z. Kruszewskiego. Dla czytelnika najciekawsza wydaje się część pierwsza – wywiad-rzeka z Jubilatem. Z rozmów z J. B. Nyckiem poznajemy poglądy Z. Kruszewskiego na wiele spraw i problemów. On sam określa się jako osoba o poglądach lewicowo-liberalnych, co determinuje jego podejście do wielu spraw. Jako pragmatyk bardziej ceni ludzi, którzy budowali i coś po sobie zostawili, niż np. inicjatorów powstań. Praktycznie w każdym z rozdziałów przedstawia własne poglądy na poruszane kwestie, stawia diagnozy sytuacji i często proponuje autorskie rozwiązania. Porównuje dawne czasy ze współczesnymi z punktu widzenia człowieka o ogromnym doświadczeniu życiowym, zawodowym, naukowym, politycznym. I dochodzi do bardzo ciekawych i pouczających wniosków. Jest to wszystko bardzo rozsądne, bez częstych w dzisiejszej polityce i publicystyce sloganów i wzniosłych frazesów. Nie zgadzając się z aktualnie rządzącymi, krytykuje ich w sposób powściągliwy w treści i formie.

Niejako przy okazji lektury poznajemy Z. Kruszewskiego jako wielkiego erudyty, który z równą łatwością rozprawia o historii Płocka i Mazowsza, co o fizycznych właściwościach gleby, czy współczesnej polityce i wielu innych kwestiach. A jednocześnie jako człowiek sukcesu, który wiele w życiu osiągnął mówi o tym w bardzo naturalny sposób, bez niepotrzebnego patosu i podkreślania swojej pozycji.

Wiele jest w wywiadzie tzw. konstruktywnej krytyki, opartej o logiczne i pragmatyczne przesłanki. Na przykład dokonuje bilansu transformacji ustrojowej dla Płocka. Niby to wiemy, jednak stwierdzenie, że gospodarka Płocka na tym straciła wydaje się dosyć odkrywczе. Bo faktycznie po 1989 r. – za wyjątkiem Orlenu i PERN-u – większość płockich zakładów przemysłowych przestała istnieć, a te które pozostały przeszły w obce ręce, jak stocznia rzeczna, która funkcjonuje w szczątkowej postaci, czy dawny FMŻ, który stał się montownią włoskich kombajnów. Ani Orlen, ani fabryka New Holland nie mają dziś własnych ośrodków badawczo- rozwojowych. Z. Kruszewski przychyliła się do tezy,

że transformację ustrojową można było przeprowadzić w inny sposób, mniej bolesny dla gospodarki i ludzi.

Ale jednocześnie nie wzdycha z utęsknieniem do dawnych czasów. Po prostu rozumie, że do pewnych systemów i zjawisk nie ma powrotu, zmiany są nieuniknione, aczkolwiek dostrzega ponadczasowość pewnych mechanizmów i schematów, rządzących polityką niezależnie od systemu politycznego. Bazując na własnym doświadczeniu parlamentarnym dostrzega obniżenie poziomu polskiej polityki, która zamiast zajmować się rozwiązywaniem konkretnych problemów skupia się na rywalizacji o względy wyborców bez względu na cenę.

Można by tu cytować wiele diagnoz i ocen, jednak szczupłe ramy recenzji na to nie pozwalają. Odnosząc się do Romana Dmowskiego krytykuje go za nacjonalizm, ale jednocześnie chwali za to, że:

[...] opowiadał się za tępieniem chwastów umysłowych, które zanieczyszczają polską duszę i mają skłonność do mesjanizmu, traktowania siebie jako narodu wyjątkowego, istniejącego poza wszelkimi prawami społecznymi.

J. B. Nycek: *Można to odnieść wprost do naszych czasów.*

Oczywiście. Przecież obecnie rządzący uważają, że jesteśmy wyjątkowi, że mamy powstawać z kolan i żądać od innych narodów nieograniczonego wręcz szacunku. Czy nie z tępoty umysłowej wynika, że nie chcemy się szczepić? Różne ruchy antyszczepionkowców działają wbrew ogólnej wiedzy i dorobkowi nauki, propagując urojone tezy o szkodliwości szczepień. A jak nazwać stwierdzenie najważniejszych polityków obecnych czasów, że węgla będącego podstawą naszej energetyki starczy nam jeszcze na dwieście lat? Przecież to całkowicie rozmija się z rzeczywistością. Tymczasem współczesny świat już stoi przed problemami, które mogą zmienić lub zakończyć naszą cywilizację. Wspomniany już Aleksander Bocheński mawiał: „Lada dzień pojawi się młody człowiek, który podejmie się wielkiego dzieła: przerobić Polskę rocznicową, pamiątkową i frazesową na zdroworozsądkową” (s. 397-398).

I inny przykład – odpowiedź na pytanie o przyszłość ludzkości:

Niestety, świat żyje w złudnym przekonaniu, że ludzkość potrzebuje rozwoju, który ekonomicznie jest możliwy, społecznie sprawiedliwy, na dodatek nie niszczy środowiska. Nic bardziej błędnego. Już teraz szacuje się, że każdego roku eksploatujemy więcej zasobów, niż Ziemia jest w stanie odbudować. Wzięliśmy więc kredyt i to oprocentowany lichwiarsko. Okazuje się też, co nie jest nowością, że człowiek stał się największym drapieżnikiem, siejącym wokół siebie prawdziwe spustoszenie. Co roku na naszych oczach wymierają dziesiątki, a może setki gatunków, z których część spełnia ważną rolę w zapewnieniu równowagi w przyrodzie.

Na przykład wielkimi dobrodziejami dla przyrody i człowieka są owady, głównie pszczoły. Bez nich, jak twierdzą przyrodnicy, zabraknie roślin zapylanych przez te owady, a więc także żywności. Szkoda, że nadal nie myślimy globalnie, tylko lokalnie. Nie da się bezkarnie zwiększać produkcji i konsumpcji. Jeśli ktoś tak myśli, jest głupcem. Nasza planeta, w sumie niewielka, jest nie tylko czymś wyjątkowym w Kosmosie. Przede wszystkim jest naszym domem. Powinniśmy więc troszczyć się o nią i dbać (s. 542-544).

Takimi pouczającymi cytatami można by wypełnić wiele stron.

W książce jest kilka drobnych pomyłek. Licencję na Polskiego Fiata 125p zakupiono i samochód zaczęto produkować nie w czasach Edwarda Gierka (s. 87), ale za rządów Władysława Gomułki. Licencję kupiono w grudniu 1965 r., a produkcję rozpoczęto w listopadzie 1967 r., czyli zanim E. Gierek objął funkcję I sekretarza KC PZPR².

Edward Gierek i Piotr Jaroszewicz nie zakończyli swoich rządów internowaniem w grudniu 1981 r., choć jest to chyba pewien skrót myślowy (s. 98). P. Jaroszewicz zrezygnował z funkcji premiera w lutym 1980 r. i zastąpił go wtedy Edward Babiuch, zaś E. Gierek został 6 września 1980 r. pozbawiony władzy przez VI plenum KC PZPR. Natomiast faktem jest, że ze względów propagandowych obaj zostali internowani 13 grudnia 1981 r. na podstawie decyzji gen. W. Jaruzelskiego³.

Prezes TNP Bolesław Jędrzejewski nie był dowódcą Armii Krajowej na okręg sierpecki (s. 357) z dwóch powodów. Nie było okręgu sierpeckiego, tylko obwód sierpecki. Okręg w strukturze terytorialnej AK odpowiadał zwykle województwu. Poza tym B. Jędrzejewski działał bardziej w strukturach cywilnych, niż wojskowych AK na szczelbu obwodu płockiego i Inspektoratu Płocko-Sierpeckiego. W styczniu 1943 r. przeszedł do Delegatury Rządu na Kraj jako delegat Rządu na powiat płocki, czyli po wyzwoleniu miał organizować administrację cywilną na terenie powiatu⁴.

Szkoda, że w podpisach zdjęć nie podano dat, co pozwoliłoby na ich umiejscowienie w czasie i łatwiejszy odbiór. Aczkolwiek przy niektórych fotografiach daty występują w tle.

² A. Jezierski, C. Leszczyńska, *Historia gospodarcza Polski*, Warszawa 1998, s. 518; W. Bukowski, *Samochody PRL-u*, Łódź 2009, s. 17-19; A. Zakrzewski, *Auto-Moto PRL*, Warszawa 2010, s. 254.

³ N. Kołomejczyk, *Polska Zjednoczona Partia Robotnicza 1948–1986*, Warszawa 1988, s. 247, 255, 321; W. Polak, *Stan wojenny – pierwsze dni*, Gdańsk 2006, s. 171, 195; J. Eisler, *Siedmiu wspaniałych. Poczet pierwszych sekretarzy KC PZPR*, Warszawa 2014, s. 304-307.

⁴ A.J. Papierowski, J. Stefański, *Płocczanie znani i nieznani. Słownik biograficzny*, Płock 2002, s. 244; J. Pawłowicz, *Chwała bohaterom! Mieszkańcy Mazowsza zachodnio-północnego sądowni przez Wojskowe Sądy Rejonowe 1946–1955*, Warszawa 2003, s. 148; M. Żuławnik, *Bolesław Jędrzejewski (1896–1987)*, [w:] *Ludzie TNP. Słownik biograficzny (1820–2020)*, pod red. M. Kamińskiej, Płock 2019, s. 76.

Są to oczywiście drobiazgi, które nie zmieniają bardzo pozytywnej oceny książki. Wywiad czyta się bardzo dobrze, przeprowadzony został i przełożony na papier zgodnie z zasadami tego typu rozmów. Czyta się go łatwo, bo interlokutor J. B. Nycka jest człowiekiem, który ma coś do powiedzenia. I nie są to banały, ale ważne opinie i oceny. A poza tym, poznajemy jednego z najważniejszych płocczan przełomu XX i XXI w. Człowieka, który już zostawił swój ślad w historii Płocka, jako twórca „Włodkowica”, senator i poseł, naukowiec, prezes TNP. Chociażby z tego względu warto się z tą książką zapoznać i poznać bliżej sylwetkę i poglądy człowieka, którego dokonania budzą autentyczny szacunek. Także pozostałe części księgi są wartościowe naukowo i poznawczo.

Grzegorz Gołębiewski

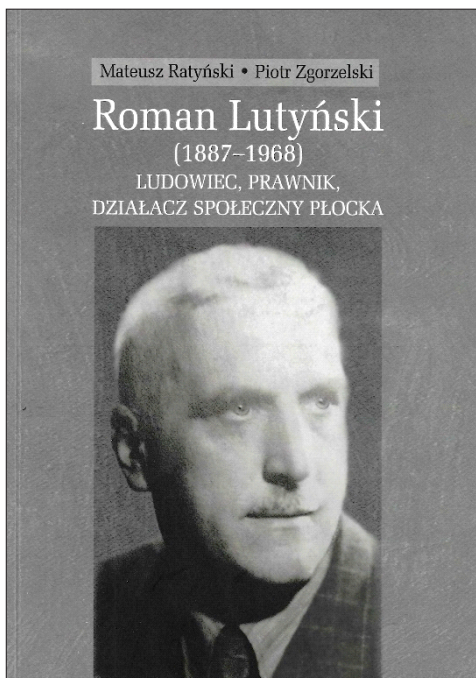
Mateusz Ratyński, Piotr Zgorzelski, *Roman Lutyński (1887–1968). Ludowiec, prawnik, działacz społeczny Płocka*, wyd. Muzeum Historii Polskiego Ruchu Ludowego, Warszawa 2023, ss. 57, ilustracje

Wprawdzie Roman Lutyński doczekał się już kilku biogramów w różnych opracowaniach, wydanych głównie w Płocku, jednak dotychczas nie ukazała się jego biografia jako osobna publikacja tylko jemu poświęcona. Zadania tego podjęła się dwójka Autorów: Mateusz Ratyński i Piotr Zgorzelski. Dr M. Ratyński jest kierownikiem Działu Naukowo-Badawczego wydawcy książki – Muzeum Historii Polskiego Ruchu Ludowego w Warszawie, mającym już w swoim dorobku naukowym poważne biografie działaczy ruchu ludowego. Natomiast P. Zgorzelski – z wykształcenia historyk – jest posłem z listy PSL z okręgu płocko-ciechanowskiego, aktualnie wicemarszałkiem Sejmu. Obaj Autorzy są zatem – podobnie jak bohater ich biografii – związani z ruchem ludowym. Książka objętościowo jest niezbyt obszerna i obejmuje 57 stron oraz 10 stron fotografii. Składa się na nią przedmowa prezesa PSL Władysława Kosiniaka-Kamysza, biografia R. Lutyńskiego, bibliografia i aneks z dwoma przemówieniami R. Lutyńskiego oraz ośmioma artykułami prasowymi jego autorstwa. Całość kończy zbiór zdjęć, dotyczących bezpośrednio lub pośrednio R. Lutyńskiego.

W przedmowie W. Kosiniak-Kamysz krótko przedstawił sylwetkę bohatera biografii pisząc w zakończeniu:

Ufam, że życie i działalność Romana Lutyńskiego nie zostaną zapomniane, a jego dorobek zawodowy będzie stanowił drogowskaz dla kolejnych pokoleń polityków i społeczników, tych nie tylko związanych ze wsią i ruchem ludowym.

W zasadniczej części książki Autorzy przedstawili biografię Romana Lutyńskiego. Jego ojciec za udział w powstaniu styczniowym został zesłany na Syberię, co niewątpliwie później określało atmosferę w domu rodzinnym. Wprawdzie młody Roman pobierał naukę w płockim Gimnazjum Gubernialnym, jednak kiedy w 1905 r. doszło tam do strajku, wszedł do komitetu strajkowego, co skutkowało

wydaleniem ze szkoły i nauką w I Gimnazjum Polskim w Płocku. Studia prawnicze ukończył w Rosji i wrócił do Płocka, gdzie zaczął aplikację adwokacką. Już w czasie I wojny światowej podjął działalność społeczną, co kontynuował praktycznie do końca życia. W 1917 r. zaczął pracować w sądownictwie. W 1919 r. został wybrany do Rady Miejskiej, gdzie objął funkcję wiceprzewodniczącego.

10 kwietnia 1921 r. witał marsz. Józefa Piłsudskiego, który przyjechał do Płocka odznaczyć miasto Krzyżem Walecznych, a jego obrońców orderami Virtuti Militari i Krzyżami Walecznych. Potem krótko pracował w Grodnie, jednak ostatecznie wrócił do Płocka i otworzył kancelarię adwokacką. Jednocześnie na poziomie lokalnym angażował się w działalność Polskiego Stronnictwa Ludowego „Piast”, a potem PSL „Wyzwolenie”. Po zjednoczeniu ruchu ludowego w 1931 r. został prezesem i wiceprezesem Zarządu Powiatu Stronnictwa Ludowego w Płocku. W czasie okupacji niemieckiej ukrywał się w różnych miejscach. Latem 1944 r. – znajdując się na Lubelszczyźnie – wszedł w skład władz centralnych kryptokomunistycznego SL „Wola Ludu”.

Kiedy zorientował się w zamiarach komunistów, zerwał współpracę i wrócił do Płocka. Znowu został wiceprzewodniczącym Rady Miejskiej, otworzył kancelarię prawną i objął funkcję przewodniczącego Zarządu Powiatowego PSL. Szykanowany przez komunistów przeszedł do prokomunistycznego PSL „Nowe Wyzwolenie”, wchodząc do Głównego Komitetu Wykonawczego partii, a potem nawet został przewodniczącym prezydium Rady Naczelnej. Od listopada 1947 r., zniechęcony do nowej partii, przestał pełnić funkcje polityczne, zajmując się głównie pracą zawodową w charakterze adwokata i radcy prawnego.

Jako znany w Płocku działacz społeczny w lutym 1950 r. został prezesem Towarzystwa Naukowego Płockiego po aresztowanym wcześniej przez UB Bolesławie Jędrzejewskim. Przyszło mu więc kierować TNP w najtrudniejszych latach stalinizmu. Mimo niesprzyjającej atmosfery udało mu się ustabilizować sytuację Towarzystwa, tak finansowo, jak personalnie i organizacyjnie. Zmiany w 1956 r. otworzyły dla TNP nowe możliwości, czego efektem było m.in. zapoczątkowanie wydawania czasopisma „Notatki Płockie”, które wkrótce stało się organem TNP.

W maju 1957 r. – ze względu na zaawansowany wiek – R. Lutyński zrezygnował z funkcji prezesa TNP, w 1963 r. przeszedł na emeryturę i zamieszkał u córki w Warszawie. W stolicy znowu zaangażował się w działalność społeczną, głównie w dzielnicy Sadyba. Zmarł 1 grudnia 1968 r. i został pochowany na cmentarzu w Wilanowie.

Tak w skrócie przedstawia się biografia Romana Lutyńskiego. Po przedstawieniu jego sylwetki Autorzy zamieścili bibliografię, zawierającą wykorzystane

materiały archiwalne (Archiwum IPN i Archiwum Państwowe w Płocku), prasę, wspomnienia, źródła drukowane i opracowania. W końcowej części książki znajduje się aneks źródłowy z wspomnianymi już dwoma przemówieniami i ośmioma artykułami prasowymi. Jest to cenne uzupełnienie tekstu zasadniczego. Znajdujemy tam:

- przemówienie w czasie nadania J. Piłsudskiemu tytułu Honorowego Obywatela miasta Płocka 10 kwietnia 1921 r.
- sześć artykułów z czasopisma „Wieś i Miasto” z 1923 r.
- artykuł wspomnieniowy z 1935 r. o strajku szkolnym w 1905 r.
- dwa artykuły z pisma „Nowe Wyzwolenie” z 1946 r.

Opracowanie zamykają fotografie związane z R. Lutyńskim: zdjęcia portretowe, dokumenty i inne.

Omawiana publikacja ma charakter popularyzatorski i taką miarą należy ją oceniać. W stosunku do dotychczasowych biogramów Autorzy w pełniejszy sposób przedstawili działalność polityczną R. Lutyńskiego w partiach ludowych, porządkując ją i konkretyzując. Dzięki temu wyjaśnili zwroty i meandry jego aktywności politycznej po 1944 r.

Oczywiście, jak prawie każda publikacja historyczna, również ta nie jest doskonała. W aneksach można było zamieścić jeszcze jedno przemówienie R. Lutyńskiego po dekoracji przez J. Piłsudskiego herbu Płocka Krzyżem Walecznych, przytoczone w opracowaniu T. Świeckiego i F. Wybulta oraz w relacji z wizyty w „Kurierze Płockim”, na którą zresztą Autorzy powołują się w przypisie. Wątpliwości budzi nazwanie tej części opracowania: „Aneks źródłowy” i przytoczone wystąpienia, bądź artykuły jako „dokumenty”. Nie są to źródła, ani dokumenty, ale artykuły prasowe. Aneksy powinny też być w innym miejscu: nie na końcu książki, ale przed bibliografią. Czytając je odnosi się wrażenie braku dokładnej korekty. Zdarzają się bowiem braki kropek lub przedstawienia wyrazów, co powoduje, że trzeba się domyślać właściwego brzmienia zdania (s. 53, 57).

W tekście są też drobne pomyłki:

- maturę R. Lutyński uzyskał w Tambowie, a nie – Tambrowie (s. 13)
- Tadeusz Sułowski był przewodniczącym płockiego Obywatelskiego Komitetu Obrony Państwa w 1920 r. bardzo krótko, bowiem zgłosił się do wojska i przez większą część działalności OKOP-u jego szefem był Tadeusz Świecki, który zresztą dostał za to Krzyż Walecznych (s. 15).

Szkoda, że nie odnotowano faktu współczesnego upamiętnienia R. Lutyńskiego przez Radę Miasta Płocka skwerem jego imienia przy ul. Bielskiej. Była to inicjatywa Zarządu Powiatowego PSL w Płocku. Jego otwarcie w 2016 r. miało bardzo uroczysty charakter, m.in. z udziałem marszałka województwa

mazowieckiego Adama Struzika. Można było pokazać skwer i tablicę z nazwą na zdjęciach, podobnie jak grób R. Lutyńskiego na cmentarzu w Wilanowie (zakładam, że istnieje).

Mimo tych drobnych potknięć należy docenić wkład Autorów w zaprezentowanie sylwetki Romana Lutyńskiego, który poza Płockiem nie jest szerzej znany. Wydanie książki w Warszawie stwarza szansę na poznanie przez większe grono czytelników jeszcze jednej postaci, związanej z polskim ruchem ludowym w okresie międzywojennym i powojennym. Być może w przyszłości znajdzie się biograf (może M. Ratyński?), który pokaże jego sylwetkę w szerszej perspektywie sytuacji w ruchu ludowym w latach międzywojennych i czasach powojennych oraz zasługi dla Towarzystwa Naukowego Płockiego.

Grzegorz Gołębiowski

PŁOCKIE WĄTKI NA KONFERENCJI NAUKOWEJ W ZDUŃSKIEJ WOLI (11 LUTEGO 2023 R.) POWSTANIE STYCZNIOWE W POWIATACH SIERADZKIM I WIELUŃSKIM

160. rocznica wybuchu powstania styczniowego stała się okazją do zorganizowania wielu wydarzeń o różnym charakterze, upamiętniających zryw narodowy. Imprezy posiadały zarówno wymiar ogólnopolski, jak i lokalny. Inicjatorem tych drugich były przede wszystkim stowarzyszenia regionalne, których aktywność koncentruje się na kultywowaniu tradycji swoich ziem i miejscowości, m.in. poprzez upamiętnianie wydarzeń oraz postaci historycznych. Przykładem takiej inicjatywy rocznicowej była konferencja popularnonaukowa zorganizowana przez Towarzystwo Przyjaciół Zduńskiej Woli i Wieluńskie Towarzystwo Naukowe, której pełny tytuł brzmiał „Powstanie styczniowe w powiatach sieradzkim i wieluńskim – świadectwa walk i działań”. Wydarzenie miało miejsce 11 lutego 2023 r. w Zduńskowolskim Centrum Integracji „Ratusz”.

Miło jest, będąc płocczaninem, słyszeć o swoim rodzinnym mieście gdzieś daleko poza jego rogatkami. Zduńskowolska konferencja stała się ku temu – dość niespodziewanie – okazją. Większość referatów koncentrowała się wokół biografistyki. Prelegenci przypomnieli wspólnie ok. 100 postaci związanych z powstaniem styczniowym w Sieradzkim i Wieluńskim. Były to sylwetki zarówno znanych dowódców jak i szeregowych uczestników wydarzeń, o których źródła historyczne jedynie wzmiankują. Wyraźne wątki płockie pojawiły się kilkakrotnie, gdy autorzy wystąpień kreślili biogramy postaci, których losy przybliżali słuchaczom.

Już w pierwszy referacie zatytułowanym *Powstańcy z sieradzkiego i wieluńskiego zesłani na Sybir. Losy patriotów polskich ukazane na kilku wybranych przykładach* prof. dr hab. Krzysztof Tomasz Witczak z Uniwersytetu Łódzkiego opowiedział m.in. o zesłańczych losach Gustawa Glaesmanna (1842–1928) urodzonego w Babicach koło Lutomska (Babicach łódzkich).

G. Glaesmann ukończył gimnazjum w Płocku i pracował jako nauczyciel. W czasie powstania należał do oddziału żandarmerii pod dowództwem Ptaszyńskiego. Został zatrzymany przez Rosjan 26 listopada 1863 r. w Liszynie nieopodal Płocka. Był więziony w Cytadeli Warszawskiej, a następnie skazany na 3 lata

Prof. Krzysztof Tomasz Witczak w czasie wygłaszania referatu. Za stołem prowadzący obrady prezes Wieluńskiego Towarzystwa Naukowego dr Zdzisław Włodarczyk
Fot. Adam Woźnicki

rot arezntanckich w guberni woroneskiej¹. Szczęśliwie objął tam stanowisko kaligrafa. Po zwolnieniu z wojska dostał posadę guwernera, zajął się też handlem, miał własnego konia i wóz. Ostatecznie wrócił po 25 latach do Polski. Pochowany został na cmentarzu ewangelickim w Tomaszowie Mazowieckim, a jego nagrobek jest dziś odnowiony. Płockie słowniki biograficzne milczą na temat tej postaci², jednak trafiamy na pewien ślad. Otóż Krzysztof Kłodawski w artykule *Ewangelicy płocky w latach 1793–1918*³ wspomina kantoralną szkołę elementarną w Liszynie założoną w 1860 r., należącą do parafii ewangelicko-augsburskiej w Płocku. W placówce tej pracował niejaki G. Glässmann. Z dużym prawdopodobieństwem należy uznać, że chodzi o tę samą osobę.

Na kolejny wątek płocki nie trzeba było długo czekać. Następny referat wygłosił dr Michał Górny (Muzeum Ziemi Sochaczewskiej i Pola Bitwy nad Bzurą) podejmując zagadnienie: *Rewolucjonista, zręczny dowódca, czy blagier? Józef Oxiński i jego partia w świetle źródeł*. Zgodnie z ideą deklarowaną w tytule wystąpienia prelegent omówił rodzaje źródeł, na podstawie których można

¹ Roty arezntanckie były formą karnej służby wojskowej.

² Np. A.J. Papierowski, J. Stefański, *Płocczanie znani i nieznani. Słownik biograficzny*, t. 1, Płock 2002, t. 2, Płock 2007.

³ K. Kłodawski, *Ewangelicy płocky w latach 1793–1918*, [w:] *Dzieje Płocka*, t. 2, *Historia miasta w latach 1793–1945*, pod red. M. Krajewskiego, Płock 2006, s. 389.

Współczesny grób rodziny Glaesmannów na cmentarzu ewangelickim w Tomaszowie Mazowieckim. Z prawej tablica poświęcona Gustawowi Glaesmannowi
Fot. Krzysztof Tomasz Witczak

podejmować próby ustaleń dotyczących powstania styczniowego. W odniesieniu do bohatera referatu, źródła pisane – szczególnie w postaci wspomnień i pamiętników – posiadają pewien mankament. Ich autorzy z reguły na różny sposób skonfliktowani byli z Oxińskim, nie podzielali jego postaw politycznych lub z rozmaitych powodów nie cenili tego dowódcy. Ważnym dokumentem na temat powstania styczniowego w ogóle, są natomiast wspomnienia samego Oxińskiego, który pisząc je 40 lat po wydarzeniach, potrafił podać precyzyjne szczegóły dotyczące liczebności oddziałów, metod walki, uzbrojenia itp. (być może korzystał ze sporządzanych wcześniej notatek)⁴.

W dalszej części referatu M. Górny naszkicował sylwetkę powstańczego dowódcy. Józef Oxiński (1840–1908) urodził się w Płocku, ukończył Instytut Agromonomiczny w Marymoncie. Zaangażowany w działalność patriotyczną studiował w Polskiej Szkole Wojskowej w Cuneo (Włochy). W powstaniu styczniowym uczestniczył od samego początku w randze oficera. Prelegent opisał szczegółowo jego szlak bojowy, od walk w Sieradzkim, po dyskusyjną decyzję rozwiązania oddziału pod Przedborzem. Kontrowersje dotyczące postaci Oxińskiego wynikały z wielu okoliczności. Był on radykałem o wczesno-socjalistycznych poglądach, skonfliktowanym od samego początku powstania ze szlachtą województwa

⁴ Zob. *Józefa Oxińskiego wspomnienia z powstania polskiego 1863/1864*, „Rocznik Oddziału łódzkiego Polskiego Towarzystwa Historycznego” Łódź 1939, t. 3; także: J. Oxiński, *Wspomnienia z powstania polskiego 1863– 1864*, oprac. E. Halicz, Warszawa 1965.

Dr Michał Górny w trakcie referatu na temat Józefa Oxińskiego. Za stołem prowadzący obrady prezes Wieluńskiego Towarzystwa Naukowego dr Zdzisław Włodarczyk
Fot. Adam Woźnicki

kaliskiego, prezentującą w większości postawy ugodowe. Historyk Walery Przyborowski opisywał Oxińskiego jako osobę groźną w wyglądzie, milczącą, prowadzącą hulaszczy tryb życia. Bywał ordynarny dla podwładnych a nawet brutalny. Na pewno był jednak dobrym organizatorem i dowódcą. Przez 5 miesięcy prowadził działania bojowe, potem odwrotowe, wykazując głębokie zrozumienie czym jest walka partyzancka. Stojąc na czele kilku oddziałów, dowodził w pewnym okresie walk ponad 1500 ludźmi. Generalnie ocena majora Oxińskiego jest trudna. Mamy co najmniej kilka odmiennych opinii na jego temat. Niemal wszyscy kolejni prelegenci zduńskowolskiej konferencji wspominali Oxińskiego, który jest postacią historyczną doskonale znaną regionalistom w centralnej Polsce. Warto byłoby przybliżyć ją także płocczanom, choć na tego temat pisał już Andrzej Bobola-Muszalski w „Naszych Korzeniach”⁵, a z inicjatywy Stowarzyszenia Tradycytor Rada Miasta Płocka w październiku 2012 r. nadała jednej z nowych ulic na osiedlu Międzytorze nazwę Józefa Oksińskiego⁶.

Jeszcze jeden płocki motyw wybrzmiał w wystąpieniu dr. Jarosława Stulczewskiego reprezentującego Towarzystwo Przyjaciół Zduńskiej Woli. Regionalista wygłosił referat zatytułowany *Udział ewangelików w powstaniu stycziowym na*

⁵ A. Bobola-Muszalski, *Józef Oksiński – powstaniec stycziowy*, „Nasze Korzenie” 2012, nr 3, s. 36 – 37.

⁶ Ibidem, s. 37; P. Gryspanowicz, *Leksykon nazw płockich ulic*, Płock 2016, s. 218.

ziemi sieradzkiej i wieluńskiej. Stwierdził, że zaangażowanie w powstanie styczniowe przedstawicieli społeczności protestanckiej, zarówno ewangelicko-augsburskiej jak i ewangelicko-reformowanej, było znaczne i miało wpływ na przebieg wydarzeń w regionie. Podczas powstania wyróżniło się wielu ewangelików. J. Stulczewski wymienił w pierwszej kolejności księdza Edwarda Boernera (1833–1910) – pastora parafii ewangelicko-augsburskiej w Zduńskiej Woli (powiata obecnych na sali członków rodziny – prawnuka i praprawnuka, którzy przyjechali z Wrocławia). Ks. Boerner sprzyjał powstaniu, brał udział w dostarczaniu amunicji, prawdopodobnie pracował też w cywilnym aparacie władz powstańczych, za co został zatrzymany 14 sierpnia 1863 r. J. Stulczewski podkreślając patriotyczną postawę całej rodziny Boernerów, wspominał ojca Edwarda, także pastora – Ignacego Karola Boernera (1807–1896) z Płocka, który również był zaangażowany w sprawy powstańcze. Odprawił on w Płocku patriotyczne nabożeństwo, w związku z czym prowadzone było dochodzenie. Cały ród Boernerów był silnie spolonizowany, a dzieci wychowywane były w duchu patriotycznym. Prelegent zacytował w tym kontekście wypowiedź kolejnego przedstawiciela rodu – Ignacego Boernera (wnuka Ignacego Karola, syna Edwarda), który jako minister poczty i telegrafów w l. 1929–1933 wspominał:

[...] wychowywany byłem w atmosferze i tradycjach powstańczych 1863 roku i idea niepodległości Polski była dla mnie wielką i świętą sprawą.

Podczas konferencji wygłoszono 8 referatów. Prelegenci reprezentowali, oprócz wyżej wymienionych ośrodków także: Uniwersytet Opolski, Muzeum Okręgowe w Sieradzu i Muzeum Historii Miasta Zduńska Wola. W dyskusji dała się zauważyć rozbieżność interpretacyjna w obrębie kilku powstańczych kwestii. Zwrócono szczególną uwagę na zagadnienie udziału w powstaniu poszczególnych warstw społecznych. Opinie dyskutantów były podzielone. Według niektórych, eksponowanie patriotycznych postaw duchowieństwa i szlachty w wielu narracjach dotyczących powstania styczniowego, skutkuje marginalizowaniem aktywności środowisk rzemieślniczych i małomiasteczkowych, których udział w zrywie narodowym był niepodważalny a nawet kluczowy.

Najwięcej rozbieżności dotyczyło kwestii aktywności powstańczej chłopów. Podawano przykłady rozmaitych postaw włościan – od skrajnie wrogich (mordowanie powstańców lub wydawanie ich Rosjanom) poprzez obojętne, aż do pełnych patriotycznego poświęcenia najwyższej próby. Wskazywano, iż probierzem postaw chłopskich, były późniejsze pomniki i krzyże dziękczynne za akt uwłaszczenia dedykowane carowi. Część historyków twierdzi jednak, że były to działania inspirowane przez władze zaborcze. Trudno dziś jednoznacznie określić, na ile inicjatywy te były pochodną świadomości politycznej chłopów.

Bez wątpienia uwłaszczenie w Królestwie Polskim stanowiło „kamień milowy” na drodze budowania nowoczesnego społeczeństwa i narodu polskiego. Było też bezpośrednim wynikiem wybuchu powstania i decyzji społeczno-politycznych podjętych przez jego władze. Jednak powstańczy *Manifest* wydany 22 stycznia 1863 r. przez Komitet Centralny Narodowy nie mógł mieć w dłuższej perspektywie mocy prawnej i sprawczej na skutek klęski. W tej sytuacji masy chłopskie mogły kierować swoją wdzięczność ku carowi, który wydał własny akt uwłaszczeniowy. Było zresztą w polskiej historii wiele okazji, aby wcześniej przeprowadzić te kluczowe reformy w taki sposób, aby ich rodzime autorstwo nie budziło wątpliwości. Jednak elity nad Wisłą, zarówno bogata szlachta jak i wyższe duchowieństwo, nigdy z takiej możliwości nie skorzystały. W ostateczności relacje między duchowieństwem, szlachtą, mieszczaństwem a chłopstwem w kontekście powstania styczniowego należą do skomplikowanych zagadnień, które długo jeszcze nie uzyskają rozstrzygnięcia.

Zwracając uwagę na „białe plamy” w badaniach nad przebiegiem powstania i losami uczestników w powiatach sieradzkim i wieluńskim stwierdzono, że postać Oxińskiego (płocczanina!) dominuje w opracowaniach, pozostawiając innych dowódców niejako „w cieniu”. Zgodzono się jednak, że jest to dowód na rzecz kontynuowania badań i poszukiwania nowych dokumentów. Dr M. Górny uzupełnił swoje wystąpienie wyjaśniając, dlaczego w tytule użył w stosunku do Oxińskiego określenia „blagier”? Prelegent podkreślił, że zarzucano bohaterowi jego referatu przywłaszczanie cudzych zasług lub podkoloryzowanie własnych. Być może wynikało to z niechęci pamiętnikarzy i autorów relacji dla Oxińskiego, który był człowiekiem nie tylko wyjątkowego charyzmatu ale i trudnego charakteru.

Uczestnicy dyskusji apelowali o opiekę nad grobami bohaterów 1863 i 1864 r. Obecny na sali Piotr Rodziewicz z łódzkiego oddziału Instytutu Pamięci Narodowej powiedział, że do IPN można zgłaszać miejsca pochówku powstańców. Informacje takie zostaną zweryfikowane i umieszczone w ewidencji grobów weteranów walk o niepodległość Polski. Wspomniał też, że w przygotowaniu jest mapa internetowa miejsc pamięci, uwzględniająca te związane także z powstaniem styczniowym. Będzie to narzędzie pomocne przy organizowaniu rajdów lub wycieczek.

Damian Kasprzyk

BIBLIOGRAFIA MAZOWSZA PŁOCKIEGO ZA OKRES 1 IV – 30 VI 2022 R.

I. DZIAŁ OGÓLNY

Bibliografie

1. **Bibliografia** Mazowska Płockiego za okres 1 IV – 30 VI 2021 r. / opracowanie Justyna Bziuk, Ewa Kozłowska, Wiesława Mazurska, Iwona Typiak-Kowalska. – IV-VI 2022. // Notatki Płockie. – 2022, nr 2/271, s. 54-71.

Czasopisma ukazujące się na terenie regionu

2. **Aktualności** Teatru Płockiego / red. kolegium. – 2022, [R.15], nr marzec-kwiecień, maj-czerwiec. – Płock: Teatr Dramatyczny im. Jerzego Szaniawskiego, 2022. – Dwumies. – ISSN 1641-7356
3. **Aktywny Senior**: kwartalnik Stowarzyszenia na Rzecz Wspierania Aktywności Seniorów „AS”. – 2022, [R.4], nr 2. – Mława: Stowarzyszenie na Rzecz Wspierania Aktywności Seniorów „AS”, 2022. – Kwart.

Wydanie bezpłatne.

4. **Biuletyn** Informacyjny Powiatu Gostynińskiego. – 2022, [R.12], nr 33. – Gostynin: Powiat Gostyniński, 2022. – Niereg. – ISSN 2084-0896
5. **Biuletyn**. Kwartalnik Okręgowej Izby Lekarskiej w Płocku / p.o. red. nac. Jarosław Wanecki. – 2022, [R.32], nr 2(144). – Płock: OIL, 2022. – Kwart. – ISSN 1509-0051

Biuletyn wyborczy.

6. **Biuletyn** Mazowieckiego Obserwatorium Rynku Pracy / red. Katarzyna Kozakowska, Hubert Samul, Anna Grochowska. – 2022, nr 2. – Warszawa: Mazowieckie Obserwatorium Rynku Pracy; Wojewódzki Urząd Pracy, 2022. – Kwart.
7. **Czas** Wisły: oficjalny magazyn piłkarskiej Wisły Płock. – 2022, nr 164-167. – Płock: Wisła Płock S.A., 2022. – Niereg.

Gazeta bezpłatna.

8. **Dzieci** w województwie mazowieckim w 2020 r. = Children in mazowieckie voivodship in 2020 / [kierujący Anna Cacko, Tomasz Zegar; Urząd Statystyczny w Warszawie, Mazowiecki Ośrodek Badań Regionalnych]. – 2022. – Warszawa: Urząd Statystyczny, 2022. – Rocz. – ISSN 2081-7126
Tyt. równol.: Children in mazowieckie voivodship in 2020
9. **Ekstra** Sierpc: Sierpc, Gozdowo, Mochowo, Rościszewo, Szczutowo, Zawidz / red. nac. Anna Matuszewska. – 2022, [R. 6], nr 107-112. – Sierpc: Słowem namalowane Anna Matuszewska, 2022. – Dwutyg. – ISSN 2544-7114
10. **Fundusze** Europejskie na Mazowszu: Magazyn Informacyjny Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Mazowieckiego 2014-2020 / red. Jerzy Gontarz, Agata Rokita. – 2022, [R. 9], nr 1. – Warszawa: Mazowiecka Jednostka Wdrażania Programów Unijnych, 2022. – Niereg. – ISSN 2391-4629
11. **Gazeta** Samorządność / [red. nac. Paweł Dąbrowski]. – 2022, nr 65-66. – Warszawa: MPG-Media, 2022. – Niereg. – ISSN 2299-7008

Od numeru 67 zmiana tytułu na Samorządność

12. **Gazeta** Wyborcza / red. nac. Adam Michnik. – 2022, nr 76-149. – Warszawa: Agora SA, 2022. – Dzień. – ISSN 0860-908X

Zawiera dod. Tygodnik Płock; red. nac. Arkadiusz Adamkowski.

13. **GO!**: miesięcznik Grupy ORLEN / red. nac. Joanna Zakrzewska. – 2022, [R.5], nr 4-5. – Płock: PKN ORLEN SA, 2022. – Mies.

Od numeru 5 redaktorem naczelnym jest Hanna Beister.

14. **Gość** Niedzielny: tygodnik katolicki / red. nac. ks. Adam Pawlaszczyk. – 2022, R.99, nr 13-25. – Katowice: Wydawnictwo Kurii Metropolitalnej w Katowicach, 2022. – Tyg. – ISSN 0137-7604

15. **InfoPłockTV**: czytaj i oglądaj informacje z twojej gminy / red. Jacek Szotrowski, Paweł Brzozowski, Renata Kowalska. – 2022, nr 16-21. – Płock: SzotMediaFilm, 2022. – Mies.
16. **Informator** Samorządowy Starostwa Powiatowego w Sochaczewie / red. Marcin Odolczyk, Anna Syperek, Sylwia Seklecka. – 2022, nr 1(51)-6(56). – Sochaczew: Starostwo Powiatowe, 2022. – Mies. – ISSN 2544-7637
17. **Inżynier** Mazowska / red. Andrzej Papliński, Krzysztof Zięba. – 2022, nr 2(96)-3(97). – Warszawa: Mazowiecka Okręgowa Izba Inżynierów Budownictwa, 2022. – Dwumies. – ISSN 2083-0610
18. **KNC** Króluj Nam Chryste: ogólnopolski miesięcznik dla ministrantów / red. nac. Michał Bondyra. – 2022, nr 4-6. – Poznań: Drukarnia i Księgarnia św. Wojciecha, 2022. – Mies. – ISSN 1732-4556
- Tyt. dod.: Króluj Nam Chryste – Zawiera dod. „Pismo Duszpasterstwa Służby Liturgicznej Diecezji Płockiej”.
19. **Kurier** Gminy Bulkowo / red. zespół. – 2022 [R. 10], nr 2(36). – Bulkowo: Urząd Gminy Bulkowo, 2022. – Kwart. – ISSN 2353-2165
20. **Kurjer** Tumski: pismo poświęcone głównie sprawom miejscowym / oprac. Płocki Ośrodek Kultury i Sztuki im. Franciszki i Stefana Themersonów. – 2022, nr 1. – Płock: Urząd Miasta Płocka: POKiS, 2022. – Niereg.
- Wychodzi w dni Jarmarku Tumskiego.
21. **M 4**: Międzysiedlony Magazyn Mieszkańców Płocka: Śródmieście, Tysiąclecia, Skarpa, Międzytorze, Podolszyce / red. nac. Jan Bolesław Nycek. – 2022, [R.16], nr 1(37). – Płock: Wydawnictwo Marow Jan B. Nycek, 2022. – Niereg. – ISSN 2657-3970
22. **Mazowiecki** Rynek Pracy: Biuletyn Wojewódzkiego Urzędu Pracy w Warszawie / red. nac. Wiesława Lipińska. – 2022, R. 18, nr 2. – Warszawa: Wojewódzki Urząd Pracy, 2022. – Kwart. – ISSN 2082-856X
23. **Mazowsze**: Analizy i Studia / [red nac. Elżbieta Kozubek]. – 2021, nr 1(58), 2(59). – Warszawa: Mazowieckie Biuro Planowania Regionalnego, 2021. – Niereg. – ISSN 1896-6322
24. **Mazowsze**. Serce Polski: Pismo Samorządu Województwa Mazowieckiego / red. nac. Małgorzata Wielechowska. – 2022, nr 4-6. – Warszawa: Urząd Marszałkowski Województwa Mazowieckiego, 2022. – Mies. – ISSN 2544-6738
25. **Mazowsze**: Studia Regionalne / red. nac. Krzysztof Opolski. – 2022 nr 40-41, nr spec. – Warszawa: Mazowieckie Biuro Planowania Regionalnego, 2022. – Niereg. – ISSN 1689-4774
27. **Meritum**: Mazowiecki Kwartalnik Edukacyjny / red. nac. Janina Ziętek. – 2022, nr 1-2. – Warszawa: Mazowieckie Samorządowe Centrum Doskonalenia Nauczycieli; Ośrodek Edukacji Informatycznej i Zastosowań Komputerów, 2022. – Kwart. – ISSN 1896-2521
28. **Mercury** / red. zespół. – 2022, nr 29-30. – Płock: Zespół Szkół Ekonomiczno-Kupieckich im. Ludwika Krzywickiego, 2022. – Niereg.
29. **MiastO!Żyje**: informator społeczny Gminy Miasto Płock / red. nac. Alina Boczkowska. – 2022, [R.9], nr 1-3. – Płock: Urząd Miasta Płocka, 2022. – Mies.
30. **MiastO!Żyje**: płocki miesięcznik kulturalny / oprac. Płocki Ośrodek Kultury i Sztuki im. Themersonów i Wydział Promocji i Informacji Urzędu Miasta Płocka. – 2022, [R.11], nr 4/5-6/7. – Płock: Urząd Miasta, 2022. – Dwumies.
31. **Miesięcznik** Pasterski Płocki: organ urzędowy Diecezji Płockiej / red. ks. Dariusz Malczyk. – 2022, [R. 107(117)], nr 4-6. – Płock: Kuria Diecezjalna Płocka, 2022. – Mies. – ISSN 0209-3642
32. **Moda** na Mazowsze / Dorota Zbińkowska MROT; współpraca – redakcja Magazynu Świat, Podróże, Kultura. – 2022, wiosna. – Warszawa: Mazowiecka Regionalna Organizacja Turystyczna, 2022. – Niereg.
- Egzemplarz bezpłatny
33. **Nasz** Gostynin: biuletyn miejski / red. zespół. – 2022, [R. 11], nr 2(58). – Gostynin: Gmina Miasta Gostynina. Wydział Promocji Miasta i Ochrony Zdrowia 2022. – Kwart. – ISSN 2081-4364
34. **Nasz** Płock: bezpłatny magazyn mieszkańców Płocka i Mazowsza Płockiego / red nac. Jan

- Bolesław Nycek. – 2022, [R.19], nr 3-5. – Płock: Wydawnictwo MAROW – Jan Bolesław Nycek, 2022. – Niereg. – ISSN 1731-5484
- 35. Nasz Sierpc:** biuletyn Rady i Burmistrza / red. zespół. – 2022, nr 2. – Sierpc: Gmina Miasto Sierpc, 2022. – Kwart. – ISSN 2658-0888
- 36. Nasza Gmina:** informator Gminy Stara Biała / red. zespół. – 2022, [R. 12], nr 2(43). – Stara Biała: Urząd Gminy, 2022. – Kwart.
- 37. Nasza Katedra:** biuletyn Parafii św. Zygmunta w Płocku. – 2022, nr 188(240)-200(252). – Płock: Parafia św. Zygmunta, 2022. – Tyg.
- 38. Nasze Korzenie:** półrocznik popularnonaukowy Muzeum Mazowieckiego w Płocku poświęcony przyrodzie, historii i kulturze północno-zachodniego Mazowsza: płockie, sierpeckie, płońskie, gostyńskie / red. nac. Tomasz Kordala. – 2022, [R.12], nr 20. – Płock: Muzeum Mazowieckie, 2022. – Półrocz. – ISSN 2084-2600
- 39. Notatki Płockie:** kwartalnik Towarzystwa Naukowego Płockiego / [red. nac. Grzegorz Gołębiowski]. – 2022, [R.66], nr 2/271. – Płock: TNP, 2022. – Kwart. – ISSN 0029-389X
Streszcz. ang., pol.
- 40. PetroNews** / redaktor naczelna Agnieszka Stachurska. – 2022, [R.10], nr 7-12. – Płock: Sentra Media Sp. z o.o., 2022. – Dwutyg. – ISSN 2353-0863
- 41. Pielęgniarstwo w Opiece Długoterminowej=Long-Term Care Nursing:** kwartalnik międzynarodowy / red. nac. Mariola Głowacka. – 2022, [R.7], nr 02. – Płock: Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa, 2022. – Kwart. – ISSN 2450-8624
Streszcz. w jęz. ang.
- 42. Praca i Rozwój:** Biuletyn Miejskiego Urzędu Pracy w Płocku / redaktor naczelny Daniel Olender. – 2022, [R.6], nr 2. – Płock: Miejski Urząd Pracy w Płocku, 2022. – Kwart. – ISSN 2343-7968
- 43. Raport o sytuacji społeczno-gospodarczej województwa mazowieckiego 2022 = Report on the socio-economic situation of mazowieckie voivodship 2022** / [kier. Anna Cacko, Tomasz Zegar; aut. Małgorzata Bienkowska et al.]; Urząd Statystyczny w Warszawie. – 2022. – Warszawa: Urząd Statystyczny, 2022. – (Analizy statystyczne) – Roczn. – ISSN 2720-3239
Tyt. równoległy w jęz. ang.
Od 2022 dostęp tylko w wersji elektronicznej. Zmiana numeru ISSN 2720-3239.
- 44. Rocznik Mazowiecki** / [redaktor Krzysztof Braun]. – T. 29(2019-2020). – Warszawa: Mazowieckie Towarzystwo Naukowe; Muzeum Historii Polskiego Ruchu Ludowego, 2021. – 352 s.: il., tab.; 24 cm. – Roczn. – ISBN 978-83-8102-169-2. – ISSN 0080-3529
Tyt. równoległy w jęz. ang.
- 45. Samorządność** / [red. nac. Paweł Dąbrowski]. – 2022, nr 67. – Warszawa: MPGMedia, 2022. – Niereg. – ISSN 2299-7008
Do numeru 66 tytuł Gazeta Samorządność.
- 46. Słowo Gozdowo:** biuletyn informacyjny Wójta i Rady Gminy Gozdowo / red. zespół. – 2022, [R. 25], nr 1-2(84). – Gozdowo: Urząd Gminy, 2022. – Kwart. – ISSN 1896-172X
- 47. Społeczeństwo,** Edukacja, Język = Society, Education, Language: półrocznik Wydziału Nauk Humanistycznych i Informatyki / [red. nac. Lidia Marszałek]. – T. 15 (2022). – Płock: Wydawnictwo Naukowe Mazowieckiej Uczelni Publicznej, 2022. – Półrocz. – ISSN 2353-1266
Tyt. okł.: SEJ – Streszczenie angielskie, polskie.
- 48. Stanisławówka:** biuletyn parafialny / red. prob. ks. Wiesław Kania, Monika Kamińska. – 2022, nr 14-26. – Płock: Parafia św. Stanisława Kostki, 2022. – Tyg.
- 49. Twoja Lokalna Kutna i Okolic** / red. prow. Krzysztof Szymański. – 2022, [R. 2], nr 17-23. – Kutno: Projekt Portal Sp. z o.o, 2022. – Tyg. – ISSN 2720-118X
- 50. Tygodnik Płocki** / red. nac. Tomasz Szatkowski. – 2022, [R.50], nr 14-26. – Płock: Tygodnik Płocki Sp. z o. o., 2022. – Tyg. – ISSN 0208- 6972
- 51. Wiadomości Parafialne (Płock):** Parafia św. Krzyża w Płocku. – 2022, [R. 10], nr 14-24. – Płock: Parafia św. Krzyża. 2022. – Tyg.

- 52. Wiadomości** PortalPłock / red. Michał Wiśniewski. – 2022, [R.5], nr 54-56. – Płock: Local Media Group, 2022. – Mies. – ISSN 2544-9729
- 53. Wieś** Mazowiecka: Miesięcznik Mazowieckiego Ośrodka Doradztwa Rolniczego / red nac. Wojciech Asiński. – 2022, nr 4-6. – Warszawa: Mazowiecki Ośrodek Doradztwa Rolniczego, 2022. – Mies. – ISSN 1507-4714
- 54. Wieści** Gminne: pismo Urzędu Gminy Bielsk. – 2022, [R. 16], nr 58. – Bielsk: Urząd Gminy, 2022. – Niereg.
- 55. Zagraj to Sam:** przeboje w zapisie nutowym / red. nac. Janusz Wiśniewski. – 2022, [R. 29], nr II (261). – Płock: Studio „Bis”, 2022. – Kwart. – ISSN 1231-0980
- Opracowania ogólne dotyczące regionu
 – STOGOWSKA, Anna Maria.: [Gustaw Zieliński (nie)zapomniany romantyk z Kujaw i ziemi dobrzyńskiej – recenzja] = poz. 101

Poszczególne okręgi i miejscowości

Gąbin

- JURKO-WIECZORKOWSKA, Zofia Maria.: Ksiądz kanonik Władysław Turowski = poz. 94

Biografie. Pamięniki. Wspomnienia

- BIELICKI, Janusz.: Dwór Kisielewo, jego mieszkańcy i goście = poz. 86
 – CZAJKOWSKI, Grzegorz.: Biało-niebiesko-biali w statystykach = poz. 248
- 56. KARWACKA, Ewelina.:** Cztery pytania do nominowanych: plebiscyt / Ewelina Karwacka. – 3 VI 2022. // Gazeta Wyborcza. – 2022, nr 128, dod. Tygodnik Płock, s. 6-7, fot.
- 57. LEWANDOWSKA, Anna.:** Oni zostawili swój płocki ślad: plebiscyt: Płocczanin Roku 2021 / Anna Lewandowska. – 20 V 2022. // Gazeta Wyborcza. – 2022, nr 116, dod. Tygodnik Płock, s. 1, 4-5, fot.
- Kto Płocczaninem Roku 2021?

Antoni Julian Nowowiejski

- 58. WYBULT, Witold.:** Działalność ustawodawcza abp. Antoniego Juliana Nowowiejskiego, biskupa płockiego (1908-1914) / Witold Jacek Wybult. – Płock: Płocki Instytut Wydawniczy, 2022. – 255 stron, [10] stron tablic: ilustracje (w tym kolorowe); 24 cm. – Bibliografia na stronach 235-255. ISBN 978-83-66171-72-5

Biegas, Bolesław

- 59. DŁUŻEWSKA, Emilia.:** Wykuć klasowy awans: Bolesław Biegas – najbardziej znany z nieznanych rzeźbiarzy / Emilia Dłużewska. – 13 VI 2022. // Gazeta Wyborcza (Wyd. zasadnicze). – 2022, nr 136, s. 14-15, fot., il.
- SZATKOWSKA, Lena.: Biegas wrócił na Tumską = poz. 241

Breyer, Albert

- 60. BREYER, Albert.:** Nizinne wsie koło Gąbina / Albert Breyer. – VI 2022. // Nasze Korzenie. – 2022, nr 20, s. 91-96, il.
- Dot. również sporów pomiędzy niemieckimi osadnikami a starostą Dobrzykowa-Cichockim i właścicielami ziemskimi-Bogusławem Stokowskimi i Kajetanem Dąbrowskim.

Broniewski, Władysław

- WOŹNIAK, Maciej.: Kochani, nie wiercie w życie poza-broniewskie = poz. 294

Brzostowska, Monika

61. WIŚNIEWSKA, Joanna.: Czuję się potrzebna / Joanna Wiśniewska. – V 2022. // MiastO!Żyję, Informator Społeczny. – 2022, nr 2, s. 11, il.

Monika Brzostowska-społeczniczka, wolontariuszka zaangażowana w pomoc dla uchodźców z Ukrainy.

Cempura Szymon

62. CEMPURA, Szymon.: W teatrze jest mi dobrze / z Szymonem Cempurą rozmawia Monika Mioduszevska-Olszewska. – III-IV 2022. // Aktualności Teatru Płockiego. – 2022, nr marzec-kwiecień, s. 15-16, il.

30-lecie debiutu aktorskiego Szymona Cempury.

Chrzęszczewski, Karol

– TYSZKA, Zbigniew J.: Cukrownicy z Arkonii na Mazowszu = poz. 162

Dębski, Jacek

– PAWŁOWSKA, Hanna.: Przychodzili, odchodzili = poz. 300

Dobaczewski, Hubert

63. STORY, Krzysztof.: Lao, cześć! / Krzysztof Story. – 24 IV 2022. // Tygodnik Powszechny. – 2022, nr 17, s. 71-74, il.

Dot. Huberta Dobaczewskiego, ps. Spięty, wokalisty, lidera płockiego zespołu Lao Che.

Godlewski, Jan

– TYSZKA, Zbigniew J.: Cukrownicy z Arkonii na Mazowszu = poz. 162

Gogolewski, Ignacy

64. SZATKOWSKA, Lena.: Ignacy Gogolewski: płockie ślady: pożegnaliśmy wielkiego artystę teatru / Lena Szatkowska. – 14 VI 2022. // Tygodnik Płocki. – 2021, nr 24, s. 10, il.

Gołębiewska, Wanda

65. GOŁĘBIEWSKA, Wanda.: Na prawym brzegu Wisły: sekrety i uroki kapliczek na ziemi płockiej / Wanda Gołębiewska. – VI 2022. // Nasze Korzenie. – 2022, nr 20, s. 101-103, il.

Wspomnienia poetki z okresu dzieciństwa spędzanego w Zakrzewie.

Grabowska, Irena Lita

66. MIECZNIKOWSKA, Elżbieta.: Kilimiarka z ulicy Dobrzyńskiej / Elżbieta Miecznikowska. – VI 2022. // Nasze Korzenie. – 2022, nr 20, s. 74-79, il.

Bibliografia.

Grabowska, Irena Lita, po mężu Onyszkiewicz.

Grala, Marek

– ŁAKOMSKI, Mirosław: Płock od kulis = poz. 110

Gruberski, Eugeniusz

– rad.: Trzy wyjątkowe uczennice i ich mistrz = poz. 222

– rad.: Uczennice z Małachowianki wygrały Złotego Wilka = poz. 223

Hajduk, Czesław

67. SZATKOWSKA, Lena.: „Trudny powrót” Czesława Hajduka: promocja książki w Towarzystwie

Naukowym Płockim / Lena Szatkowska. – 21 VI 2022. // Tygodnik Płocki. – 2022, nr 25, s. 23, il.
Czesław Hajduk: płocki lekarz, pisarz, więzień polityczny, działacz wielu organizacji i stowarzyszeń.

Hałacińska, Joanna

– PIĘTKA, Włodzimierz.: One przecierały duchowy szlak = poz. 289

Jarnuszkiewicz, Paweł

– TYSZKA, Zbigniew J.: Cukrownicy z Arkonii na Mazowszu = poz. 162

Jaszczak, Zdzisław

68. Powiatowy Kącik Artystyczny: Zdzisław Jaszczak. – VI 2022. // Biuletyn Informacyjny Powiatu Gostynińskiego. – 2022, nr 33, s. 30-31, il.

Jeanprost, Emma

69. MOSZCZYŃSKA, Ewa.: Paryżanka w Sikorzu, czyli jak dawniej nauczano i uczono się języków obcych / Ewa Moszczyńska. – VI 2022. // Nasze Korzenie. – 2022, nr 20, s. 40-43, il.
Emma Jeanprost z domu Debray - francuska guwernantka pochowana na cmentarzu w Sikorzu.

Kondracki, Andrzej (ks.)

70. MAŁECKA, Agnieszka.: Scenariusze boskie i ludzkie / Agnieszka Małeczka. – 12 VI 2022. // Gość Niedzielny. – 2022, nr 23, dod. Gość Płocki, nr 23/687, s. VI-VII, il.
Historia teatru klerykańskiego prowadzonego przez ks. Andrzeja Kondrackiego w płockim WSD.

Korwin-Szymanowski, Feliks

71. KORWIN-SZYMANOWSKI, Michał.: Feliks Korwin-Szymanowski (1875-1943) – inżynier i kapłan mariawicki / Michał Korwin-Szymanowski. – IV-VI 2022. // Notatki Płockie. – 2022, nr 2/271, s. 12-17, il.
Bibliogr. – Streszcz. w jęz. ang.

Kossobudzki, Szymon

72. SZCZUTOWSKA, Ewa.: Szymon Kossobudzki (1869-1934) / Ewa Szczutowska. – V 2022. // Biuletyn. Kwartalnik Okręgowej Izby Lekarskiej w Płocku. – 2022, nr 2(144), s. 13-14, il.

Kowalska, Faustyna (św.)

– PABIS, Małgorzata: Jezu, ufam Tobie = poz. 288

73. STEĆ, Dominika.: Święta siostra Faustyna Kowalska: kobieta o macierzyńskim sercu / Dominika Steć. – Kraków: Wydawnictwo WAM, 2022. – 107, [2] strony; 20 cm.
ISBN 978-83-277-1932-4

Kraśiński, Wojciech

74. GÓRCZYK, Wojciech Jerzy.: Wojciech Kraśiński (1691) – starosta płocki, kasztelan ciechanowski i wojewoda mazowiecki / Wojciech Jerzy Górczyk. – IV-VI 2022. // Notatki Płockie. – 2022, nr 2/271, s. 3-11, il.
Bibliogr. – Streszcz. w jęz. ang.

Kryscy (rodzina)

75. KORWIN-SZYMANOWSKI, Michał.: Drobin – królów godny nagrobek / Michał Korwin-Szymanowski. – IV 2022. // infoPłockTV. – 2022, nr 19, s. 18, il.
Renesansowy nagrobek rodziny Kryskich w kościele św. Stanisława Biskupa i Męczennika w Drobinie.

Lewandowski, Piotr

76. KORDALA, Tomasz.: Świętej pamięci Piotr Lewandowski (1967-2022): z żałobnej karty / Tomasz Kordala. – VI 2022. // Nasze Korzenie. – 2022, nr 20, s. 86-90, il.
Piotr Lewandowski - rzeźbiarz, ekolog, popularyzator wiedzy przyrodniczej, były sportowiec.

Libera, Piotr (bp)

77. BS.: Biskup Piotr Libera złożył rezygnację: „jestem wdzięczny Papieżowi Franciszkowi i wam wszystkim” / BS. – 7 VI 2022. // Tygodnik Płocki. – 2022, nr 23, s. 11, il.

78. BS.: Co po odejściu Piotra Libery?: diecezja płocka musi cierpliwie czekać na nazwisko nowego biskupa / BS. – 14 VI 2022. // Tygodnik Płocki. – 2022, nr 24, s. 5, il.

M.in. odznaczeni działacze katolicycy.

79. CZAJKOWSKI, Grzegorz.: Piotr Libera zrezygnował z posługi biskupiej / Grzegorz Czajkowski. – VI 2022. // Nasz Płock. – 2022, nr 5(154), s. 3, il.

80. LIBERA, Piotr.: Moje „nunc dimittis” / z Piotrem Liberą rozmawia Włodzimierz Piętka. – 19 VI 2022. // Gość Niedzielny. – 2022, nr 24, dod. Gość Płocki, nr 24/688, s. II-III, il.

Podsumowanie 15-letniego okresu posługi biskupiej w diecezji płockiej.

Lisiecka, Paulina

– PIĘTKA, Włodzimierz.: One przecierały duchowy szlak = poz. 289

Lissowski, Wincenty (ks.)

81. RED.: Szanował go cały Sierpc: wspomnienie księdza / red. – 1 V 2022. // Gość Niedzielny. – 2022, nr 162, dod. Gość Płocki, nr 16/680, s. VIII, il.

Maciesza, Aleksander

82. SZCZUTOWSKA, Ewa.: Aleksander Maciesza (1875-1945) / Ewa Szczutowska. – IX 2022. // Biuletyn. Kwartalnik Okręgowej Izby Lekarskiej w Płocku. – 2022, nr 3(145), s. 17, il.

Marciniak, Piotr

– STACHURSKA, Agnieszka.: Pierwsze płockie radio zakończyło działalność 30 lat temu = poz. 246

Milewski, Mirosław

83. BURZYŃSKA, Karolina.: Były prezydent robi karierę: na styku polityki i gospodarki / Karolina Burzyńska. – 20 V 2022. // Gazeta Wyborcza. – 2022, nr 116, dod. Tygodnik Płock, s. 3, il.

Milke, Wacław

84. (LESZ).: Pamięci druha Wacława: święto patrona Harcerskiego Zespołu Pieśni i Tańca „Dzieci Płocka” / (lesz). – 14 VI 2022. // Tygodnik Płocki. – 2022, nr 24, s. 4, il.

Wacław Milke i zespół „Dzieci Płocka”.

Mokrowiecki, Marek

– MOKROWIECKI, Marek.: To jest, powiem ordynarnie, moja pasja = poz. 277

Nowakowska, Ewa

– rad.: Zastężeni dla miasta Sierpca = poz. 205

Nowakowski, Krzysztof

85. MAŁECKA, Agnieszka.: Miał to we krwi: pożegnanie dawnego opozycjonisty / Agnieszka Małeczka. – 3 IV 2022. // Gość Niedzielny. – 2022, nr 13, dod. Gość Płocki, nr 13/677, s. III, il.

Nowca (rodzina)

86. BIELICKI, Janusz.: Dwór Kisielewo, jego mieszkańcy i goście / Janusz Bielicki. – VI 2022. // Nasze Korzenie. – 2022, nr 20, s. 48-55, il.
Bibliografia.

Olewnik, Krzysztof

87. BURZYŃSKA, Karolina.: Wraca sprawa porwania Krzysztofa Olewnika / Karolina Burzyńska. – 01 IV 2022. // Gazeta Wyborcza. – 2022, nr 76, dod. Tygodnik Płock, s. 1, 8-11, il.
Akt oskarżenia przeciwko Jackowi K. i 4 innym oskarżonym w sprawie porwania i zamordowania Krzysztofa Olewnika wniesiony przez krakowski wydział Prokuratury Krajowej.

Piotrowski, Jan

88. PIOTROWSKA, Barbara.: Mój dziadek, żołnierz Armii Andersa / Barbara Piotrowska. – 2022. // Echo Gąbina. – 2022, nr 1-2, s. 90-91, il.
Jan Piotrowski (1903-1985) - gąbinianin, żołnierz Armii Andersa.

Radomski, Marcin

– MARCINIAK, Jola.: Zwycięzca popularizatorem nordic walking = poz. 299

Rój, Eugeniusz

89. GCZ.: Smutne pożegnanie Pana Trenera / GCz. – V 2022. // Nasz Płock. – 2022, nr 4(153), s. 14, il.
Lekkoatleta, nauczyciel wychowania fizycznego, trener wielu pokoleń młodych płocczan.

Rybicka, Marianna

90. RYBICKA, Marianna.: Śladami wysiedleń z terenu Żychlina podczas II wojny światowej: 21-23.04.1940 rok / Marianna Rybicka. – [Płock]: Marianna Rybicka, 2022. – 240 stron: ilustracje, errata; 26 cm.
Miejsce wydania na podstawie serwisu e-ISBN. – Bibliografia w erracie. ISBN 978-83-964086-0-0

Sadowski, Arkadiusz

– KARWACKA, Ewelina.: Miody Sadowskich podbiły Polskę = poz. 165
– MATURA, Jan.: Orły „Wprost” Mazowsza rozdane = poz. 166

Szczeciński, Józef (ks.)

91. Zmarł ks. kanonik Józef Szczeciński. – 2022. // Echo Gąbina. – 2022, nr 1-2, s. 37, il.
Ks. kan. Józef Szczeciński (1948-2022), były proboszcz parafii św. Mikołaja w Gąbinie.

Szumski, Rozalia

– PIĘTKA, Włodzimierz.: One przecierały duchowy szlak = poz. 289

Święcicki, Mieczysław

92. KONARSKA-PABINIAK, Barbara.: Mieczysław Święcicki patronem kompleksu sportowego w Gostyninie / Barbara Konarska-Pabiniak. // Nasz Płock. – 2022, nr 4(153), s. 13, il.
Boisko MOSiR im. Mieczysława Święcickiego.

Torański, Błażej

– PAWŁOWSKA, Hanna.: Przychodzili, odchodzili = poz. 300

Trzebińska-Nagabczyńska, Zofia

93. MIECZNIKOWSKA, Elżbieta.: Mozaika płocka Zofii Trzebińskiej-Nagabczyńskiej / Elżbieta Miecznikowska. – VI 2022. // Nasze Korzenie. – 2022, nr 20, s. 80-85, il. Bibliografia.

Dot. mozaik na tęcznikach między pawilonami handlowymi przy Al. Kobylińskiego, na budynku dawnej restauracji „Piast” i w kościele św. Jadwigi w Białej.

Turowski, Władysław (ks.)

94. JURKO-WIECZORKOWSKA, Zofia Maria.: Ksiądz kanonik Władysław Turowski / Zofia Maria Jurko-Wieczorkowska. – 2022. // Echo Gąbina. – 2022, nr 1-2, s. 86-89, il.

Ks. Władysław Turowski (1891-1942), wieloletni proboszcz parafii św. Mikołaja w Gąbinie. Artykuł zawiera liczne fotografie.

Umińscy (rodzina)

— BIELICKI, Janusz.: Dwór Kisielewo, jego mieszkańcy i goście = poz. 86

Urbankowski, Bohdan

95. M.A.: Kustosze Pamięci Narodowej: nagroda dla Bohdana Urbankowskiego / m.a. – 14 VI 2022. // Tygodnik Płocki. – 2022, nr 24, s. 10, il.

Nagroda IPN dla Bohdana Urbankowskiego, m.in. organizatora sceny teatralnej Solidarności (Scena '81) w Płocku.

Wątróbska-Wdowiarska, Anna Maria

96. WĄTRÓBSKA-WDOWIARSKA, Anna Beata.: Zawsze oglądam medal do góry nogami / Anna Beata Wątróbska-Wdowiarska, rozmowę przeprowadziła Lena Szatkowska. – 19 IV 2022. // Tygodnik Płocki. – 2022, nr 16, s. 9, il.

Rozmowa z Anną Marią Wątróbską-Wdowiarską, utytułowaną medalierką współpracującą z Muzeum Mazowieckim z okazji wystawy jej prac.

Witkowski, Wojciech

— rad.: Zastężeni dla miasta Sierpca = poz. 205

Wojciechowski, Wacław

97. ŻUK, Daniela.: Dr inż. Wacław Wojciechowski (1934-2021): z żałobnej karty / Daniela Żuk. – IV-VI 2022. // Notatki Płockie. – 2022, nr 2/271, s. 52-53, il.

Bibliogr. – Streszcz. w jęz. ang.

Zadamowski, Stanisław

98. TYSZKA, Zbigniew J.: Zapomniany pieśniarz i artysta kabaretowy Stanisław Antoni Ratold Zadamowski h. Sulima / Zbigniew J. Tyszka. – VI 2022. // Nasze Korzenie. – 2022, nr 20, s. 70-73, il. Bibliografia.

Zglenicki, Witold

99. MAŃKA, Jarosław.: Polak, który wydarł morzu ropę naftową / Jarosław Mańka. – VII-VIII 2022. // Forum Polskiej Gospodarki. – 2022, nr 7-8, s. 50-54, il.

Witold Zglenicki, absolwent dawnego płockiego gimnazjum (obecnie Liceum im. Małachowskiego). Zawiera zdjęcie pomnika Witolda Zglenickiego w Płocku.

100. PRZYBYLSKI, Jacek.: Niezwykłe odkrycia „polskiego Nobla” / Jacek Przybylski. – 23-29 V 2022. // Do Rzeczy. – 2022, nr 21, s. 55-57, il.

Bibliografia.

Działalność Witolda Zglenickiego.

Zieliński, Gustaw

101. STOGOWSKA, Anna Maria.: [Gustaw Zieliński (nie)zapomniany romantyk z Kujaw i ziemi dobrzyńskiej - recenzja] / Anna Maria Stogowska. – IV - VI 2022. // Notatki Płockie. – 2022, nr 2/271, s. 47-51, il.

Bibliogr.

Zawiera rec. książki : Gustaw Zieliński (nie)zapomniany romantyk z Kujaw i ziemi dobrzyńskiej / Bartosz Wiśniewski. – Inowrocław, 2020.

Ziemkiewicz, Sylwester

– ZIEMKIEWICZ, Sylwester.: Powstaną dwie kolejne obwodnice Płocka = poz. 210

Zimińska-Sygietyńska, Mira

– BURZYŃSKA, Karolina.: Cztery wizerunki Miry = poz. 271

II. ŚRODOWISKO GEOGRAFICZNE

Hydrologia. Klęski elementarne

102. GRINBERG, Ewa.: Z Wisłą - na złe i na dobre / Ewa Grinberg. – 31 V 2022. // Tygodnik Płocki. – 2022, nr 22, s. 7, il.

Artykuł archiwalny z TP, 1982, nr 8. Cykl artykułów archiwalnych z okazji 50-lecia TP.

103. WOŹNIAK, Hubert.: Racjonalnie zagospodarujemy deszczówkę / Hubert Woźniak. – VI 2022. // MiastO!Żyje Informator Społeczny. – 2022, nr 3, s. 6, il.

Dot. budowy zbiornika retencyjnego w Radziwiu.

104. Wykłady na Wiśle / opracowanie Przemysław Derengowski. – III-IV 2022. // Inżynier Mazowsza. – 2022, nr 2, s. 13, il.

Dotyczy koncepcji programowo-przestrzennej zagospodarowania doliny i regulacji Wisły odcinka płockiego (od ujścia Narwi do Płocka)

Roślinność. Zwierzęta

105. CZAJKOWSKI, Grzegorz.: Rewitalizacyjny projekt urzędu i politechniki / Grzegorz Czajkowski. – IV 2022. // Nasz Płock. – 2022, nr 3(152), s. 8, il.

Projekt badawczy dotyczący zielonej rewitalizacji płockich ulic i postrzegania zieleni przez mieszkańców miasta.

– LEWANDOWSKA, Anna.: Spacerem po zielonym Płocku i Mazowszu = poz. 267

– LEWANDOWSKA, Anna.: Tury nie do pokonania = poz. 268

– LEWANDOWSKA, Anna.: Zagrajmy w zielone, plebiscyt – start! = poz. 269

– LEWANDOWSKA, Anna.: Zielone miejsca z klimatem = poz. 270

Ochrona środowiska. Ekologia

– ORLEN inwestuje w elektromobilność = poz. 146

Geografia. Krajoznawstwo. Turystyka

– LEWANDOWSKA, Anna.: Spacerem po zielonym Płocku i Mazowszu = poz. 267

– LEWANDOWSKA, Anna.: Tury nie do pokonania = poz. 268

– LEWANDOWSKA, Anna.: Zagrajmy w zielone, plebiscyt – start! = poz. 269

– LEWANDOWSKA, Anna.: Zielone miejsca z klimatem = poz. 270

– **Moda** na Mazowsze = poz. 32

IV. HISTORIA

— **Rocznik Mazowiecki** = poz. 44

Nauki pomocnicze historii: archiwistyka

106. KARWACKA, Ewelina.: „Wykonywa akurratnie”...: ze starej reklamy / Ewelina Karwacka. – 10 VI 2022. // *Gazeta Wyborcza*. – 2022, nr 134, dod. Tygodnik Płock, s. 1, 6, il.

Wirtualna wystawa Archiwum Państwowego w Płocku zatytułowana „...wykonywa szybko i akurratnie... Strategie reklamowe przedsiębiorców na przykładzie druków firmowych płockich zakładów z przełomu XIX i XX wieku”.

Archeologia

107. DOBEK, Mikołaj.: Tajemnice krypt na Górkach: ze starego Płocka / Mikołaj Dobek; rozmawiała Karolina Burzyńska. – 10 VI 2022. // *Gazeta Wyborcza*. – 2022, nr 134, dod. Tygodnik Płock, s. 4-5, il.

Badania archeologiczne w kościele św. Dominika w Płocku prowadzone przez studentów archeologii UMK w Toruniu.

108. MIECZNIKOWSKI, Zbigniew.: Topór z Wisły / Zbigniew Miecznikowski. – VI 2022. // *Nasze Korzenie*. – 2022, nr 20, s. 4-5, il.

Bibliografia.

Historia miejscowości. Historiografia

Czarne

— GRABOWSKI, Zbigniew.: Dawne siedziby ziemiańskie w okolicach Płocka = poz. 266

Nowe Wymysle

— KARWACKA, Ewelina.: Zrujnowany kościół będzie uratowany = poz. 286

Płock

— DOBEK, Mikołaj.: Tajemnice krypt na Górkach = poz. 107

— KARWACKA, Ewelina.: „Wykonywa akurratnie” = poz. 106

109. (LESZ).: Płock od kulis: nowa publikacja Mirosława Łakomskiego / (lesz). – 21 VI 2022. // *Tygodnik Płocki*. – 2022, nr 25, s. 10, il.

Zawiera recenzję książki: *Płock od kulis* / Mirosław Łakomski. – Płock, 2022.

110. ŁAKOMSKI, Mirosław.: Płock od kulis... / Mirosław Łakomski; redakcja Marek Grala, Renata Jaskulska. – Wydanie I. – Płock: R2 Print Adam Rytter, 2022. – 189 stron: fotografie; 21x20 cm.

Dodatkiem do książki są wspomnienia o artyście i poecie Marku Grali autorstwa Mirosława Łakomskiego. Stanowią integralną część książki „Płock od kulis”. – Współwydane z: Marek Grala ten dla którego poezja była najważniejsza / Mirosław Łakomski.

ISBN 978-83-65670-28-1

— **Piękno** Płocka XIX i XX wieku na starych pocztówkach fotograficznych z lat ok. 1872-1945 ze zbiorów Ryszarda Rzymkowskiego = poz. 283

111. Płock: miasto ze świętej góry / materiał UMP. – 3-5 VI 2022. // *Kurjer Tumski*. – 2022, nr 1, s. 4, il.

Historia miasta z czasów lokacji.

112. SZATKOWSKA, Lena.: Broniewskiemu stawialiśmy pomnik / Lena Szatkowska. – 21 VI 2022. // *Tygodnik Płocki*. – 2022, nr 25, s. 20, il.

Tekst ukazał się w TP 29 grudnia 2015 roku; dot. uroczystości odsłonięcia pomnika W. Broniewskiego w 1972 roku oraz wręczenia dyplomu honorowego członka TNP w 1958 roku.

113. ULATOWSKA-KOSTRZEWSKA, Iwonna.: Nie jesteśmy aktorami, lecz twoimi kolegami / Iwonna Ulatowska-Kostrzevska. – 21 VI 2022. // Tygodnik Płocki. – 2022, nr 25, s. 22, il.
Tekst zwyciężył w konkursie płockiego teatru na napisanie wspomnień z odstonięcia pomnika Broniewskiego w Płocku „Broniewski? pamiętam. Strasznie wtedy padało”.

Umienino-tubki

– GRABOWSKI, Zbigniew.: Dawne siedziby ziemiańskie w okolicach Płocka = poz. 266

Woźniki

– GRABOWSKI, Zbigniew.: Dawne siedziby ziemiańskie w okolicach Płocka = poz. 266

Opracowania według okresów

Historia do 1795 r.

– BREYER, Albert.: Nizinne wsie koło Gąbina = poz. 60
– SAMBORSKI, Mariusz.: Nadwiślański skład soli w Kamionie (1607-1861) = poz. 163

Historia 1795-1918 r.

– BREYER, Albert.: Nizinne wsie koło Gąbina = poz. 60

Historia 1939-1945 r.

– CZAJKOWSKI, Grzegorz.: Gąbiński Spacer Pamięci upamiętnił bolesną rocznicę = poz. 191
– GRYSZPANOWICZ, Piotr.: Księgi obrad Miejskiej Rady Narodowej Miasta Płocka = poz. 195
– PIOTROWSKA, Barbara.: Mój dziadek, żołnierz Armii Andersa = poz. 88
– RYBICKA, Marianna.: Śladami wysiedleń z terenu Żychlina podczas II wojny światowej = poz. 90

Historia 1944-1989 r.

– GRYSZPANOWICZ, Piotr.: Księgi obrad Miejskiej Rady Narodowej Miasta Płocka = poz. 195
– PAWŁOWSKA, Hanna.: Przychodzili, odchodzili = poz. 300

V. ETNOGRAFIA

Zagadnienia ogólne

114. BARANOWSKA, Ewa.: Tożsamość w krajobrazach (nie tylko) kulturowych województwa mazowieckiego / Ewa Baranowska, Marta Pankowska, Agnieszka Dobrosielska. // Mazowsze : Studia Regionalne. – 2022, nr 41, s. 87-106

Bibliografia. – Streszczenie w języku polskim i angielskim. Wspomniano o regionie etnograficznym Sanniki oraz podregionie płockim Starożreby.

115. JEZERSKA-CHALICKA, Agnieszka.: Święconka i chodzenie po wykupie, czyli o Wielkanocy na Mazowszu / Agnieszka Jezerska-Chalicka. – IV 2022. // M 4. – 2022, nr 1(37), s. 5, il.

VI. ZAGADNIENIA GOSPODARCZE

Zagadnienia ogólne

116. KINALSKA, Eliza.: Dyskutowali o najważniejszych sprawach dla gminy: spotkanie Rady Społeczno-Gospodarczej Gminy Słupno / Eliza Kinalska. – 12 IV 2022. // Tygodnik Płocki. – 2022, nr 15, s. 14, il.

117. KUBACKA, Magdalena.: Rozmowy o najważniejszych sprawach dla gminy / Magdalena Kubacka. – III-V 2022. // Głos Słupna. – 2022, nr 2(82), s. 3-5, il.

- OBAJTEK, Daniel.: Dzisiaj jesteśmy w pełni gotowi, aby zrezygnować z rosyjskiego surowca = poz. 138
- Raport o sytuacji społeczno-gospodarczej województwa mazowieckiego 2022 = = poz. 43

Statystyka

- Raport o sytuacji społeczno-gospodarczej województwa mazowieckiego 2022 = = poz. 43

Budownictwo. Inwestycje

- BURZYŃSKA, Karolina.: Manhattan znika pod nową zabudową = poz. 265
 - **Inżynier** Mazowska = poz. 17
 - JADCZAK, Krzysztof.: Ma 700 lat i się rozwija. Dzięki UE = poz. 197
 - KINALSKA, Eliza.: Zarząd z absolutorium = poz. 199
 - KRAWIEC, Szymon.: Polskie Gepardy = poz. 121
 - KUBACKA, Magdalena.: Rozmowy o najważniejszych sprawach dla gminy = poz. 117
 - ŁAKOMSKI, Mirosław.: Płock od kulis = poz. 110
 - MALINOWSKA, Agnieszka.: Miliony wydane na rewitalizację przynoszą konkretne efekty = poz. 200
 - 118. **Na tropie** inwestycji w Sierpcu. – 25 VI 2022. // Nasz Sierpc. – 2022, nr 2, s. 25-27, il.
 - 119. **Podsumowanie** inwestycji w 2021 r. / opracowanie W. Olszewski. – 2022. // Echo Gąbina. – 2022, nr 1-2, s. 32-35, il.
- Dot. gminy Gąbin.
- (red.): Mazowiecka Spółdzielnia Mieszkaniowa w XXI wieku = poz. 178
 - 120. **Uroczyste** otwarcie treningowego boiska piłkarskiego na stadionie MOSiR. – IV-VI 2022. // Nasz Gostynin. – 2022, nr 2(58), s 6, il.
 - **Wykłady** na Wiśle = poz. 104

Technika. Internet. Informatyka

- KARWACKA, Ewelina.: Sąsiedzkie relacje buduje się dzisiaj na „grupie” = poz. 189
- LEWANDOWSKA, Anna.: Mocarz na ośmiu kołach, a na czterech beziki = poz. 174
- ZIELIŃSKI, Artur.: Realizujemy inwestycje zgodnie z planem = poz. 209

Przemysł

Energetyka

- (ar.): Fuzja korzystna dla polskiej gospodarki = poz. 122
- (ar.): Fuzja wzmocni bezpieczeństwo energetyczne kraju i regionu = poz. 123
- (ar.): Silny concern multienergetyczny zwiększy bezpieczeństwo Polski = poz. 124
- CZYŻEWSKI, Adam.: Duża niepewność na rynku surowców = poz. 125
- DZR.: Fuzja Orlenu i Lotosu umożliwi stabilny rozwój = poz. 126
- DZR.: Fuzja Orlenu z Lotosem = poz. 127
- GRZESZAK, Adam.: Wielki Dystrybutor = poz. 130
- **Inwestycja** w bezpieczeństwo energetyczne Polski = poz. 131
- MATURA, Jan.: Nagrody „Wprost” dla firm : liderów, ambasadorów i gepardów = poz. 134
- mp/ams.: Fuzja Orlenu z Lotosem przyklepana = poz. 135
- **Nowy** concern receptą na wyzwania przyszłości = poz. 136
- OBAJTEK, Daniel.: Budujemy niezależność energetyczną Polski = poz. 137
- OBAJTEK, Daniel.: Odejście od ropy rosyjskiej powinno być skoordynowane w całej UE = poz. 141
- OBAJTEK, Daniel.: Odejście od ropy rosyjskiej powinno być skoordynowane w całej UE = poz. 142

- OLECHNOWICZ, Paweł.: Zatrzymać zniszczenie Lotosu = poz. 143
- **Polska** potrzebuje koncernu multienergetycznego = poz. 147
- SNS.: Multienergetyczny koncern wielkich możliwości = poz. 149
- STACHURSKA, Agnieszka.: Polska odchodzi od importu surowców energetycznych z Rosji = poz. 152
- **Strategia** Wodorowa Grupy PKN ORLEN odpowiedzią na wyzwania przyszłości = poz. 154
- ŚMIŁÓWSKI, Mikołaj.: Orlen stawia na długie terminy = poz. 155
- **Wielka** szansa dla rynku paliwowego = poz. 157
- WOLFF, Karol.: Orlen już sobie radził bez ropy z Rosji = poz. 158
- WÓJCIK, Teresa.: PGNiG u progu II kwartału 2022 r. = poz. 159

Przemysł chemiczny

- BURZYŃSKA, Karolina.: Były prezydent robi karierę = poz. 83
- 121. KRAWIEC, Szymon.:** Polskie Gopardy : 200 największych polskich firm „Wprost” / Szymon Krawiec. – 13-18 VI 2022. // Wprost (Wyd. elektroniczne). – 2022, nr 23, s. 154-211, fot., il., tab.

Polski Koncern Naftowy ORLEN SA

- 122. (AR).:** Fuzja korzystna dla polskiej gospodarki / (ar); relacja powstała we współpracy z PKN ORLEN. – 24-26 VI 2022. // Gazeta Polska Codziennie. – 2022, nr 121, s. 18
- Debata „Budowa koncernu multienergetycznego szansą rozwoju w Europie Centralnej, Polsce i na Pomorzu” zorganizowana podczas V Forum Wizja Rozwoju w Gdyni.
- 123. (AR).:** Fuzja wzmocni bezpieczeństwo energetyczne kraju i regionu: Kongres 590 / (ar); relacja powstała przy współpracy z Grupą Lotos. – 27 VI 2022. // Gazeta Polska Codziennie. – 2022, nr 122, s. 10, il.
- Saudi Aramco partnerem koncernu multienergetycznego powstałego po fuzji Orlenu z Lotosem.
- 124. (AR).:** Silny koncern multienergetyczny zwiększy bezpieczeństwo Polski / (ar); artykuł powstał we współpracy z Grupą Lotos SA. – 24-26 VI 2022. // Gazeta Polska Codziennie. – 2022, nr 121, s. 19, il.
- Debata „Budowa koncernu multienergetycznego szansą rozwoju w Europie Centralnej, Polsce i na Pomorzu” zorganizowana podczas V Forum Wizja Rozwoju w Gdyni.
- 125. CZYŻEWSKI, Adam.:** Duża niepewność na rynku surowców / Adam Czyżewski; rozmawiał Dariusz Wieczorek. – 01 IV 2022. // Parkiet (Wyd. elektroniczne). – 2022, nr 76, s. 01, 02, fot., il.
- Rozmowa z głównym ekonomistą PKN ORLEN o problemach odejścia od paliw kopalnych w czasie wojny Rosji z Ukrainą.
- 126. DZR.:** Fuzja Orlenu i Lotosu umożliwi stabilny rozwój: Forum Wizja Rozwoju / DZR; partner relacji ORLEN. – 23 VI 2022. // Dziennik Gazeta Prawna (Wyd. elektroniczne). – 2022, nr 120, s. A11, il.
- 127. DZR.:** Fuzja Orlenu z Lotosem: duży może więcej w kontraktacji ropy / DZR; materiał powstał przy współpracy z PKN Orlen. – 09 VI 2022. // Dziennik Gazeta Prawna (Wyd. elektroniczne). – 2022, nr 111, s. A5, il.
- 128. FURMAN, Tomasz.:** Lotos nie podał wartości synergii, na jaką liczy / Tomasz Furman. – 24 VI 2022. // Parkiet (Wyd. elektroniczne). – 2022, nr 142, s. 01, 07, il.
- Uzasadnienie Lotosu. Fuzja Orlenu z Lotosem. Parytet wymiany na akcje Orlenu dla akcjonariuszy Lotosu.
- 129. FURMAN, Tomasz.:** Polska ma wystarczające pojemności magazynów na gaz, ropę i paliwa / Tomasz Furman. – 30 IV - 03 V 2022. // Parkiet (Wyd. elektroniczne). – 2022, nr 98, s. 08, il.
- **GO!** = poz. 13
- 130. GRZESZAK, Adam.:** Wielki Dystrybutor / Adam Grzeszak. – 29 VI- 05 VII 2022. // Polityka. – 2022, nr 27, s. 15-17, il.

Budowa koncernu multienergetycznego po konsolidacji spółek skarbu państwa: PKN ORLEN, Lotosu i PGNiG.

131. Inwestycja w bezpieczeństwo energetyczne Polski: Kongres 590 / partnerem publikacji jest PKN ORLEN. – 27 VI 2022. // Puls Biznesu. – 2022, nr 119, s. 11, il.

Debata „Połączenie szansą rozwoju polskich przedsiębiorstw” podczas Kongresu 590 z udziałem Marka Garniewskiego, eksperta w Biurze Relacji Inwestorskich w PKN ORLEN.

132. KOWALSKI, Artur.: Orlen z rekordowym zyskiem / Artur Kowalski. – 22 IV 2022. // Nasz Dziennik. – 2022, nr 92, s. 5, il.

133. KRAWIEC, Szymon.: Ranking 200 największych polskich firm / Szymon Krawiec. – 30 V-5 VI 2022. // Wprost (Wyd. elektroniczne). – 2022, nr 21, s. 95-121, il.

Ranking 200 Największych Polskich Firm Wprost- pierwsze miejsce PKN ORLEN SA.

134. MATURA, Jan.: Nagrody „Wprost” dla firm: liderów, ambasadorów i gepardów / Jan Matura. – 20-26 VI 2022. // Wprost (Wyd. elektroniczne). – 2022, nr 24, s. 150-195, il.

Ranking 200 Największych Polskich Firm 2022, Gepardów i Ambasadorów- pierwsze miejsce PKN ORLEN SA.

135. MP/AMS.: Fuzja Orlenu z Lotosem przyklepana: za Saudi Aramco stoją Rosjanie? / mp/ams. – 31 VII 2022. // Angora. – 2022, nr 31, s. 14

136. Nowy koncern receptą na wyzwania przyszłości / partnerem publikacji jest Lotos. – 24-26 VI 2022. // Puls Biznesu. – 2022, nr 118, s. 9, il.

Debata „Budowa koncernu multienergetycznego szansą rozwoju w Europie Centralnej, Polsce i na Pomorzu” zorganizowana podczas V Forum Wizja Rozwoju w Gdyni.

137. OBAJTEK, Daniel.: Budujemy niezależność energetyczną Polski / Daniel Obajtek. – IV 2022. // Gazeta Bankowa. – 2022, nr 4, s. 36-37, il.

Inwestycje PKN Orlen w technologię małego atomu.

138. OBAJTEK, Daniel.: Dzisiaj jesteśmy w pełni gotowi, aby zrezygnować z rosyjskiego surowca / Daniel Obajtek ; rozmawiali Andrzej Stec, Tomasz Furman. – 29 IV 2022. // Parkiet (Wyd. elektroniczne). – 2022, nr 97, s. 01, 08, fot.

Rozmowa z prezesem PKN ORLEN SA, Danielem Obajtkiem. Dywersyfikacja dostaw ropy naftowej dla Polski w czasie wojny Rosji z Ukrainą. Próba zablokowania przejęcia stacji benzynowych Lotosu przez węgierski MOL.

139. OBAJTEK, Daniel.: Fuzja z Lotosem to polska racja stanu / Daniel Obajtek; rozmawiali Andrzej Stec, Tomasz Furman. – 29 IV 2022. // Rzeczpospolita. – 2022, nr 99, s. A27, fot.

Rozmowa z prezesem PKN ORLEN SA, Danielem Obajtkiem o budowie koncernu multienergetycznego.

140. OBAJTEK, Daniel.: Inwestowanie w sport się opłaca / Daniel Obajtek; rozmawiał Marcin Bołtryk. – 12 V 2022. // Puls Biznesu. – 2022, nr 89, s. 20, fot.

Rozmowa z prezesem PKN ORLEN SA, Danielem Obajtkiem. Podsumowanie działalności sponsorin-gowej - raport za 2021 r.

141. OBAJTEK, Daniel.: Odejście od ropy rosyjskiej powinno być skoordynowane w całej UE / Daniel Obajtek ; rozmawiali Andrzej Stec, Tomasz Furman. – 04 IV 2022. // Parkiet (Wyd. elektroniczne). – 2022, nr 78, s. 01, 07, fot.

Rozmowa z prezesem PKN ORLEN o problemach handlu ropą w czasie wojny Rosji z Ukrainą i tworzeniu koncernu multienergetycznego.

142. OBAJTEK, Daniel.: Odejście od ropy rosyjskiej powinno być skoordynowane w całej UE / Daniel Obajtek ; rozmowę przeprowadził Andrzej Stec, Tomasz Furman. – 4 IV 2022. // Rzeczpospolita. – 2022, nr 78, s. A21, il. // Parkiet (Wyd. elektroniczne). – 2022, nr 78, s. 01, 07, il.

143. OLECHNOWICZ, Paweł.: Zatrzymać zniszczenie Lotosu / Paweł Olechnowicz, Janusz Steinhoff. – 23 V 2022. // Rzeczpospolita. – 2022, nr 118, s. A20, il.

144. OMACHEL, Radostaw.: Nasza najdroższa: tania benzyna nie wróci / Radostaw Omachel; współpraca Renata Kim. – 27 VI - 03 VII 2022. // Newsweek Polska. – 2022, nr 26, s. 8-12, il.

145. ORLEN aktywnie wspiera rozwój innowacji w Polsce. – 1 VI 2022. // Puls Biznesu. – 2022, nr 103, s. 13, il.

146. ORLEN inwestuje w elektromobilność / tekst powstał we współpracy z PKN ORLEN. – 30 VI 2022. // Rzeczpospolita. – 2022, nr 150, s. A19, il.

Budowa sieci stacji ładowania pojazdów elektrycznych, budowa tzw. hubów ładowania pojazdów elektrycznych.

147. Polska potrzebuje koncernu multienergetycznego: Forum Wizja Rozwoju / partnerem publikacji jest PKN ORLEN. – 23 VI 2022. // Puls Biznesu. – 2022, nr 117, s. 11, il.

148. SKROBISZ, Piotr.: Orlen wspiera sport i kulturę / Piotr Skrobisz. – 21 V 2022. // Nasz Dziennik. – 2022, nr 116, s. 7, il.

149. SNS.: Multienergetyczny koncern wielkich możliwości: Kongres 590 / SNS. – 24-26 VI 2022. // Dziennik Gazeta Prawna (Wyd. elektroniczne). – 2022, nr 121, s. A1, A29, il.

Fuzja ważna dla Polski i regionu

150. STACHURSKA, Agnieszka.: Już oficjalnie – Mazowiecka Dolina Wodorowa rozpoczęła działalność! / Agnieszka Stachurska. – 8 IV 2022. // PetroNews. – 2022, nr 8, s. 4, il. – (ORLEN Bez Tajemnic)

Podpisanie umowy rozpoczynającej działalność MDW przez 37 podmiotów ; założenia działalności MDW.

151. STACHURSKA, Agnieszka.: Miasteczko zdrowia tętniło życiem: płocczanie chcą się badać / Agnieszka Stachurska. – 9 VI 2022. // PetroNews. – 2022, nr 11, s. 4, il. – (ORLEN Sport i Zdrowie)

„Miasteczko Zdrowia” organizowane przez PKN ORLEN.

152. STACHURSKA, Agnieszka.: Polska odchodzi od importu surowców energetycznych z Rosji / Agnieszka Stachurska. – 7 IV 2022. // PetroNews. – 2022, nr 7, s. 4, il. – (ORLEN Bez Tajemnic)

Konferencja prasowa PKN ORLEN z udziałem premiera Mateusza Morawieckiego.

153. STANUSZKIEWICZ-CEGŁOWSKA, Blanka.: PKN ORLEN i Grupa LOTOS łączą siły: co dla nas oznacza ten historyczny moment? / Blanka Stanuszkiewicz-Cegłowska. – 28 VI 2022. // Tygodnik Płocki. – 2022, nr 26, s. 29, il.

Dotyczy warunków fuzji.

154. Strategia Wodorowa Grupy PKN ORLEN odpowiedzią na wyzwania przyszłości. – 15-19 VI 2022. // Dziennik Gazeta Prawna (Wyd. elektroniczne). – 2022, nr 115/116, dod. Kongres 590, s. E3, il.

155. ŚMIŁOWSKI, Mikołaj.: Orlen stawia na długie terminy / Mikołaj Śmiłowski. – 9 VI 2022. // Puls Biznesu. – 2022, nr 109, s. 16, il.

Przejęcie Lotosu przez Orlen i współpraca z Saudi Aramco.

156. VILÁGI, Oszkár.: Polska była brakującym elementem układanki / Oszkár Világi ; rozmawiał Tomasz Furman. – 13 VI 2022. // Parkiet (Wyd. elektroniczne). – 2022, nr 133, s. 01, 03, fot.

Zakup części aktywów Lotosu (m.in. 417 stacji paliw) przez węgierski MOL – jeden z warunków fuzji Z PKN ORLEN ustalony przez Komisję Europejską. Rozmowa z zastępcą dyrektora generalnego MOL Group - Oszkarem Világi.

157. Wielka szansa dla rynku paliwowego: Kongres 590 / partnerem publikacji jest Grupa Lotos. – 29 VI 2022. // Puls Biznesu. – 2022, nr 121, s. 13, il.

Budowa koncernu multienergetycznego po konsolidacji spółek skarbu państwa : PKN ORLEN, Lotos i PGNiG.

158. WOLFF, Karol.: Orlen już sobie radził bez ropy z Rosji / Karol Wolff; rozmawiał Marcin Piasecki. – 27 IV 2022. // Rzeczpospolita. – 2022, nr 97, s. A18, fot.// Parkiet (Wyd. elektroniczne). – 2022, nr 95, s. 07, fot.

Rozmowa z dyrektorem Biura Strategii i Projektów Strategicznych PKN ORLEN – Karolem Wolffem.

159. WÓJCIK, Teresa.: PGNiG u progu II kwartału 2022 r. / Teresa Wójcik. – 19 IV 2022. // Tygodnik Solidarność. – 2022, nr 16, s. 32-33, il.

Iwona Waksmundzka-Olejniczak, była prezes zarządu Energii SA, nowym prezesem PGNiG SA.

Przedsiębiorstwo Eksploatacji Rurociągów Naftowych „Przyjaźń” SA

– FURMAN, Tomasz.: Polska ma wystarczające pojemności magazynów na gaz, ropę i paliwa = poz. 129

Przemysł rolno-spożywczy

160. MAT.: Rok pełen wyzwań w sierpeckiej Mleczarni / MAT. – 17 V 2022. // Ekstra Sierpc. – 2022, nr 109, s. 8-9, il.

Spółdzielczość

– MAT.: Rok pełen wyzwań w sierpeckiej Mleczarni = poz. 160

Rolnictwo

– **Wieś** Mazowiecka = poz. 53

Zagadnienia ogólne

– BREYER, Albert.: Nizinne wsie koło Gąbina = poz. 60

161. KRAWCZYK-KRAJCZYŃSKA, Ilona.: Owocowe dylematy: Ukraińcy nad Wisłą / Ilona Krawczyk-Krajczyńska. – 29 V 2022. // Gość Niedzielny. – 2022, nr 21, dod. Gość Płocki, nr 21/685, s. IV, il.

162. TYSZKA, Zbigniew J.: Cukrownicy z Arkonii na Mazowszu / Zbigniew J. Tyszka. – VI 2022. // Nasze Korzenie. – 2022, nr 20, s. 65-69, il.

Bibliografia.

Skup produktów rolnych

163. SAMBORSKI, Mariusz.: Nadwiślański skład soli w Kamionie (1607-1861) / Mariusz Samborski. – VI 2022. // Nasze Korzenie. – 2022, nr 20, s. 12-24, il.

Bibliografia.

Hodowla.

164. (EK): Tłumy na jubileuszowej edycji: XXX Giełda Rolnicza w Łącku / (ek). – 17 V 2022. // Tygodnik Płocki. – 2022, nr 20, s. 17, il.

165. KARWACKA, Ewelina.: Miody Sadowskich podbiły Polskę : ludzie z pasją i misją nagrodzeni / Ewelina Karwacka. – 27 VI 2022. // Gazeta Wyborcza (Wyd. zasadnicze). – 2022, nr 147, dod. Polskie Marki, s. 1-2, il.// Gazeta Wyborcza (Wyd. zasadnicze). – 2022, nr 201, dod. Franczyza. Pomysł na biznes, s. 3-4, il.

Firma Pasieki Rodziny Sadowskich najlepszą firmą rolniczą w ogólnopolskim konkursie Agroliga2022.

166. MATURA, Jan.: Orły „Wprost” Mazowsza rozdane / Jan Matura. – 20-26 VI 2022. // Wprost (Wyd. elektroniczne). – 2022, nr 24, s. 226-258, il., fot.

Gala polskiego biznesu

Firma Pasieki Rodziny Sadowskich laureatem nagrody specjalnej - Orła „Wprost” w kategorii Lokalny Producent Żywności.

Ogrodnictwo. Sadownictwo

– KARWACKA, Ewelina.: Miody Sadowskich podbiły Polskę = poz. 165

– MATURA, Jan.: Orły „Wprost” Mazowsza rozdane = poz. 166

– OMACHEL, Radosław.: Nasza najdroższa = poz. 144

Leśnictwo. łowiectwo

- LEWANDOWSKA, Anna.: Mocarz na ośmiu kołach, a na czterech beziki = poz. 174
- rad.: Rosół z bazanta, filet z kaczki, karkówka z dzika = poz. 242

Finanse. Budżet

- FURMAN, Tomasz.: Lotos nie podał wartości synergii, na jaką liczy = poz. 128
- KINALSKA, Eliza.: Burzliwa debata o finansach = poz. 198
- KINALSKA, Eliza.: Zarząd z absolutionem = poz. 199
- MAT.: Absolutionem dla wójta gminy Rościszewo = poz. 201
- (mw): Wisła Płock bez problemu dostała licencję, ale wciąż jest na minusie = poz. 252
- WIŚNIEWSKI, Michał.: Hojne dodatki dla lekarzy, ale chętnych nie ma = poz. 212

Komunikacja. Transport. Łączność

167. JAROSZEWSKI, Artur.: „Co innego minister, co innego GDDKiA...”: przewodniczący Rady Miasta Płocka Artur Jaroszewski o S10 / Artur Jaroszewski. – 21 VI 2022. // Tygodnik Płocki. – 2022, nr 25, s. 7, il.

Znaczenie przebiegu drogi S10 dla Płocka.

- ORLEN inwestuje w elektromobilność = poz. 146

Gospodarka komunalna. Pożarnictwo

168. Historia jednostek OSP z terenu Gminy Bielsk / opracowano UG Bielsk. – I-V 2022. // Wieści Gminne (Bielsk). – 2022, nr 58, s. 8-9, il.

169. KINALSKA, Eliza.: Niestraszne im żadne wyzwanie: strażacy z Woźnik od 106 lat walczą z żywiołami / Eliza Kinalska. – 28 VI 2022. // Tygodnik Płocki. – 2022, nr 26, s. 15, il. – (Druhowie Bohaterowie)

Ochotnicza Straż Pożarna z Woźnik ; historia jednostki.

170. KINALSKA, Eliza.: Ratują i uczą ratować: cisi bohaterowie z Kanigowa / Eliza Kinalska. – 21 VI 2022. // Tygodnik Płocki. – 2022, nr 25, s. 17, il. – (Druhowie Bohaterowie)

Ochotnicza Straż Pożarna z Kanigowa; historia jednostki.

171. KINALSKA, Eliza.: Strażacy z Małej Wsi: są zawsze tam, gdzie ktoś ich potrzebuje / Eliza Kinalska. – 12 IV 2022. // Tygodnik Płocki. – 2022, nr 15, s. 27, il. – (Druhowie Bohaterowie)

Ochotnicza Straż Pożarna z Małej Wsi; historia jednostki.

172. KINALSKA, Eliza.: Strażacy z Niesłuchowa: od 104 lat dbają o bezpieczeństwo mieszkańców / Eliza Kinalska. – 7 VI 2022. // Tygodnik Płocki. – 2022, nr 23, s. 17, il. – (Druhowie Bohaterowie)

Ochotnicza Straż Pożarna z Niesłuchowa; historia jednostki.

173. KINALSKA, Eliza.: Strażacy ze Świącieńca: idą przez życie z misją niesienia pomocy / Eliza Kinalska. – 19 IV 2022. // Tygodnik Płocki. – 2022, nr 16, s. 15, il. – (Druhowie Bohaterowie)

Ochotnicza Straż Pożarna ze Świącieńca.

174. LEWANDOWSKA, Anna.: Mocarz na ośmiu kołach, a na czterech beziki: Szukamy Złotych Gwiazd / Anna Lewandowska. – 22 IV 2022. // Gazeta Wyborcza. – 2022, nr 93, dod. Tygodnik Płock, s. 1, 4-5, il.

Inwestycje zrealizowane dzięki dotacjom unijnym w Płocku i okolicach.

175. MAT.: Jubileusz i nowy samochód strażaków OSP Zawidz / MAT. – 17 V 2022. // Ekstra Sierpc. – 2022, nr 109, s. 16-17, il.

115-lecie OSP w Zawidzu Kościelnym.

176. PIOTROWICZ, Justyna.: Długa historia Wodociągów Płockich / Justyna Piotrowicz. – 3-5 VI 2022. // Kurjer Tumski. – 2022, nr 1, s. 8, il.

Także historia Wieży Ciśnień w Płocku.

177. 110 lat straży w Gozdowie / opracowanie RED. – 17 V 2022. // Ekstra Sierpc. – 2022, nr 109, s. 11, il.

Gospodarka mieszkaniowa

- BURZYŃSKA, Karolina.: Manhattan znika pod nową zabudową = poz. 265
- 178. (RED):** Mazowiecka Spółdzielnia Mieszkaniowa w XXI wieku / (red). – V 2022. // Nasz Płock. – 2022, nr 4(153), s. 8, il.
- Inwestycje mieszkaniowe Mazowieckiej Spółdzielni Mieszkaniowej po roku 2000.

VII. ZAGADNIENIA POLITYCZNE I SPOŁECZNE

Zagadnienia ogólne

- OBAJTEK, Daniel.: Dzisiaj jesteśmy w pełni gotowi, aby zrezygnować z rosyjskiego surowca = poz. 138
- VILÁGI, Oszkár.: Polska była brakującym elementem układanki = poz. 156

Unia Europejska. Fundusze wspólnotowe

- **Fundusze Europejskie** na Mazowszu = poz. 10
- JADCZAK, Krzysztof.: Ma 700 lat i się rozwija. Dzięki UE = poz. 197
- LEWANDOWSKA, Anna.: Mocarz na ośmiu kołach, a na czterech beziki = poz. 174
- OBAJTEK, Daniel.: Fuzja z Lotosem to polska racja stanu = poz. 139

Partie polityczne

- BURZYŃSKA, Karolina.: Były prezydent robi karierę = poz. 83

Organizacje społeczne

- Jol.: Wiele powodów do świętowania = poz. 250
- PLECHYŃSKI, Wiktor.: 140 lat płockiego sportu z wioślarzami = poz. 255
- 179. Prezentacja** Kół Gospodyń Wiejskich z terenu Gminy Bulkowo. – V 2022. // Kurier Gminy Bulkowo. – 2022, nr 2(36), s. 6-9, il.
- rad.: Jubileusz Politechniki Warszawskiej = poz. 215

Polityka społeczna

- **Raport** o sytuacji społeczno-gospodarczej województwa mazowieckiego 2022 = poz. 43

Praca. Bezrobocie

- **Biuletyn** Mazowieckiego Obserwatorium Rynku Pracy = poz. 6
- BURZYŃSKA, Karolina.: Były prezydent robi karierę = poz. 83
- LEWANDOWSKA, Anna.: Spacerem po zielonym Płocku i Mazowszu = poz. 267
- LEWANDOWSKA, Anna.: Tury nie do pokonania = poz. 268
- LEWANDOWSKA, Anna.: Zagrajmy w zielone, plebiscyt – start! = poz. 269
- LEWANDOWSKA, Anna.: Zielone miejsca z klimatem = poz. 270

Opieka społeczna

- 180. BOCZKOWSKA, Alina.**: Solidarni z Ukrainą / Alina Boczowska. – IV 2022. // MiastO!Żyje Informator Społeczny. – 2022, nr 1, s. 1,3, il.
- 181. GÓRKA, Antonina.**: Kolejny punkt pomocy osobom w kryzysie / Antonina Górka. – VI 2022. // MiastO!Żyje, Informator Społeczny. – 2022, nr 3, s. 9, il.
- Dom Wsparcia dla bezdomnych i uzależnionych mężczyzn w Płocku.
- 182. GRABARCZYK, Renata.**: Informacja dotycząca działań podejmowanych przez MOPS na rzecz uchodźców wojennych z Ukrainy / Renata Grabarczyk. // Praca i Rozwój. – 2022, nr 2, s. 14-15, il.
- Punkt Przyjmowania i relokacji uchodźców w Płocku.

183. KARWACKA, Ewelina.: Bo ile człowiek może potrzebować garnków: lokalni bohaterowie pomagają Ukrainie / Ewelina Karwacka. – 22 IV 2022. // *Gazeta Wyborcza*. – 2022, nr 93, dod. Tygodnik Płock, s. 1, 6-7, il.

– KINALSKA, Eliza.: Burzliwa debata o finansach = poz. 198

184. LEWANDOWSKA, Anna.: Siostrzana pomoc Ukrainie: Płock / Anna Lewandowska. – 26 IV 2022. // *Gazeta Wyborcza* (Wyd. zasadnicze). – 2022, nr 96, dod. Super Miasta i Super Regiony, s. 12-13, il.

185. NOWAKOWSKI, Andrzej.: Jako społeczność jesteśmy empatyczni i skuteczni w działaniu / z Andrzejem Nowakowskim rozmawia Jan Bolesław Nycek. – IV 2022. // *M 4*. – 2022, nr 1(37), s. 4, il.

Postawy płocczan wobec uchodźców z Ukrainy.

186. RAD.: Tysiące kilometrów, setki ton pomocy: wzruszająca historia wolontariusza z Płocka / rad. – 26 IV 2022. // *Tygodnik Płocki*. – 2022, nr 17, s. 6, il.

Pan Przemysław Cybulski z Płocka.

187. STANUSZKIEWICZ-CEGŁOWSKA, Blanka.: Ludzie bez powrotu do domu: wśród bezdomnych w Płocku są adwokaci, lekarze i osoby po wyrokach... / Blanka Stanuszkiewicz-Cegłowska. – 21 VI 2022. // *Tygodnik Płocki*. – 2022, nr 25, s. 3, il.

Działalność pomocowa pana Adama Wiśniewskiego z Płocka.

– WIŚNIEWSKA, Joanna.: Czuję się potrzebna = poz. 61

Związki zawodowe

– MAŁECKA, Agnieszka.: Miał to we krwi = poz. 85

Zagadnienia socjologiczne

188. BUCZKOWSKI, Krzysztof.: Zacobidowani: pandemiczne emocje młodych / Krzysztof Buczkowski. – Płock: Krzysztof Buczkowski, 2022. – 148 stron; 21 cm.

ISBN 978-83-964336-0-2 (oprawa miękka)

189. KARWACKA, Ewelina.: Sąsiedzkie relacje buduje się dzisiaj na „grupie”: osiedle w internecie / Ewelina Karwacka. – 20 V 2022. // *Gazeta Wyborcza*. – 2022, nr 116, dod. Tygodnik Płock, s. 2, il.

– KIERSNOWSKI, Michał.: Szkoła bez ocen – to możliwe! = poz. 216

190. PYTLAKOWSKA, K.: Knajpa – jedynym miejscem rozrywki? : po tamtej stronie Wisły / K. Pytlakowska. – 24 V 2022. // *Tygodnik Płocki*. – 2022, nr 21, s. 7, il. –

Artykuł archiwalny z TP, 1976, nr 13. Cykl artykułów archiwalnych z okazji 50-lecia TP.

– SZMOL-MISIREWICZ, Anna.: Życie codzienne uczniów gimnazjum gubernialnego w Płocku w II połowie XIX w. = poz. 217

Uroczystości. Obchody. Miejsca pamięci

191. CZAJKOWSKI, Grzegorz.: Gąbiński Spacer Pamięci upamiętnił bolesną rocznicę / Grzegorz Czajkowski. – V 2022. // *Nasz Płock*. – 2022, nr 4(153), s. 12, il.

Osiemdziesiąta rocznica deportacji gąbińskich Żydów.

192. (EK).: Odnaleźli orła po 83 latach! : kamień pamięci odzyskał swoje zwieńczenie / (ek). – 24 V 2022. // *Tygodnik Płocki*. – 2022, nr 21, s. 14, il.

Historia ukrywanego przez lata pomnika z Nowych Łubek.

– Jol.: Wiele powodów do świętowania = poz. 250

– PLECHYŃSKI, Wiktor.: 140 lat płockiego sportu z wiolarzami = poz. 255

– **Podsumowanie** wydarzeń roku 2021 = poz. 232

– SZATKOWSKA, Lena.: Broniewskiemu stawialiśmy pomnik = poz. 112

– ULATOWSKA-KOSTRZEWSKA, Iwonna.: Nie jesteśmy aktorami, lecz twoimi kolegami = poz. 113

VIII. ZAGADNIENIA PRAWNO-ADMINISTRACYJNE

Zagadnienia prawne. Sądownictwo

Administracja

– GÓRCZYK, Wojciech Jerzy.: Wojciech Krasiński (1691) – starosta płocki, kasztelan ciechanowski i wojewoda mazowiecki = poz. 74

Samorząd terytorialny

– BOCZKOWSKA, Alina.: Solidarni z Ukrainą = poz. 180

– BOCZKOWSKA, Alina.: W gronie przyjaciół = poz. 227

– BURZYŃSKA, Karolina.: Były prezydent robi karierę = poz. 83

– CZAJKOWSKI, Grzegorz.: Rewitalizacyjny projekt urzędu i politechniki = poz. 105

193. DYKA, Aleksander.: Młodzieżowi radni wybrali opiekuna / Aleksander Dyka; rozmawiała Karolina Burzyńska. – 1 IV 2022. // *Gazeta Wyborcza*. – 2022, nr 76, dod. Tygodnik Płock, s. 3, fot.

Rozmowa z opiekunem Młodzieżowej Rady Miasta Płocka – A. Dyką.

194. (EK).: Gmina Słupno walczy o obwodnicę: rozbudowa DK62 i budowa linii kolejowych CPK / (ek). – 26 IV 2022. // *Tygodnik Płocki*. – 2022, nr 17, s. 19, il.

Spotkanie z przedstawicielem CPK oraz firmy Egis w Cekanowie.

195. GRYSZPANOWICZ, Piotr.: Księgi obrad Miejskiej Rady Narodowej Miasta Płocka. T. 6, [1945, 1946, 1947, 1948, 1949, 1950 / zebrał i przygotował Piotr Gryszpanowicz; Archiwum Państwowe w Płocku. – Wydanie I. – Płock: Archiwum Państwowe w Płocku, 2022. – 484 strony: faksymilia; 30 cm.

Tytuł tomu na grzbiecie. ISBN 978-83-64798-15-3

196. (JAC).: Projekt za 22,5 mln zł: 750 drzew, tysiące krzewów i bylin / (jac). – 28 VI 2022. // *Tygodnik Płocki*. – 2022, nr 26, s. 5, il.

Podsumowanie projektu „Rozwój terenów zieleni w mieście Płocku”.

197. JADCZAK, Krzysztof.: Ma 700 lat i się rozwija. Dzięki UE: Szukamy Złotych Gwiazd / Krzysztof Jadczyk; rozmawiała Anna Lewandowska. – 27 V 2022. // *Gazeta Wyborcza*. – 2022, nr 122, dod. Tygodnik Płock, s. 4-5, il.

Rozmowa z burmistrzem miasta i gminy Gąbin, Krzysztofem Jadczykiem nt. inwestycji miejskich zrealizowanych dzięki dotacjom unijnym.

– Kalendarium = poz. 228

– KARWACKA, Ewelina.: Bo ile człowiek może potrzebować garnków = poz. 183

– KARWACKA, Ewelina.: Cztery pytania do nominowanych = poz. 56

198. KINALSKA, Eliza.: Burzliwa debata o finansach: XXXVIII sesja Rady Powiatu Płockiego / Eliza Kinalska. – 28 VI 2022. // *Tygodnik Płocki*. – 2022, nr 26, s. 14, il.

– KINALSKA, Eliza.: Dyskutowali o najważniejszych sprawach dla gminy = poz. 116

199. KINALSKA, Eliza.: Zarząd z absolutorium : XXXVI sesja Rady Powiatu Płockiego / Eliza Kinalska. – 31 V 2022. // *Tygodnik Płocki*. – 2022, nr 22, s. 14, il.

Raport o stanie powiatu za 2021 r. i wotum zaufania dla zarządu.

– KUBACKA, Magdalena.: Rozmowy o najważniejszych sprawach dla gminy = poz. 117

– LEWANDOWSKA, Anna.: Oni zostawili swój płocki ślad = poz. 57

– LEWANDOWSKA, Anna.: Siostrzana pomoc Ukrainie = poz. 184

200. MALINOWSKA, Agnieszka.: Miliony wydane na rewitalizację przynoszą konkretne efekty / Agnieszka Malinowska. – VI 2022. // *MiastO!Żyje Informator Społeczny*. – 2022, nr 3, s. 3, il.

Podsumowanie Płockiego Programu Rewitalizacji po pięciu latach wdrażania.

201. MAT.: Absolutorium dla wójta gminy Rościszewo / MAT. – 28 VI 2022. // *Ekstra Sierpc*. – 2022, nr 112, s. 12, il.

202. MAT.: 700 lat lokacji miasta Sierpca / MAT. – 17 V 2022. // Ekstra Sierpc. – 2022, nr 109, s. 12-13, il.

– **Na tropie** inwestycji w Sierpcu = poz. 118

203. NOWAKOWSKI, Andrzej.: Dla rozwoju miasta i komfortu mieszkańców / Andrzej Nowakowski, opracowanie (kw). – 26 IV 2022. // Tygodnik Płocki. – 2022, nr 17, s. 11, il.

Rozmowa z prezydentem Płocka, Andrzejem Nowakowskim.

– **NOWAKOWSKI, Andrzej.:** Jako społeczność jesteśmy empatyczni i skuteczni w działaniu = poz. 185

204. PLECZYŃSKI, Wiktor.: Katastrofalna sytuacja na płockim Starym Mieście: mieszkańcy pytają co robią władze / Wiktor Pleczyński. – 12 V 2022. // PetroNews. – 2022, nr 9, s. 1, 7, il.

– **Podsumowanie** inwestycji w 2021 r. = poz. 119

205. RAD.: Zasłużeni dla miasta Sierpca / rad. – 17 V 2022. // Tygodnik Płocki. – 2022, nr 20, s. 15, il.

206. RADWAŃSKA-JUSTYŃSKA, T.: 700 lat Sierpca: tak świętowali mieszkańcy / T. Radwańska-Justyńska. – 10 V 2022. // Tygodnik Płocki. – 2022, nr 19, s. 13, il.

207. RUCLAK, Agnieszka.: Słupno 2030. Zakończyły się konsultacje projektu strategii rozwoju gminy / Agnieszka Ruclak. – III-V 2022. // Głos Słupna. – 2022, nr 2(82), s. 8-11

Strategia Rozwoju Gminy Słupno 2030.

208. STACHURSKA, Agnieszka.: Co ze strzelnicą w Płocku: mieszkańcy protestują, bo jest za głośno / Agnieszka Stachurska. – 28 IV 2022. // PetroNews. – 2022, nr 8, s. 1, 14, il.

– **WOŹNIAK, Hubert.:** Racjonalnie zagospodarujemy deszczówkę = poz. 103

– **Występy** artystyczne i festyn na miejskiej starówce = poz. 235

209. ZIELIŃSKI, Artur.: Realizujemy inwestycje zgodnie z planem / z Arturem Zielińskim rozmawia Jan Bolesław Nycek. – IV 2022. // Nasz Płock. – 2022, nr 3(152), s. 4, il.

Rozmowa z zastępcą prezydenta Płocka ds. rozwoju i inwestycji miasta na temat bieżących przedsięwzięć budowlanych.

210. ZIEMKIEWICZ, Sylwester.: Powstaną dwie kolejne obwodnice Płocka: wykonano już pierwszy krok / Sylwester Ziemkiewicz, rozmawiała Agnieszka Stachurska. – 7 IV 2022. // PetroNews. – 2022, nr 7, s. 11, il.

Rozmowa z Sylwestrem Ziemkiewiczem po pierwszym półroczu sprawowania funkcji starosty.

Sądownictwo. Prokuratura

– **BREYER, Albert.:** Nizinne wsie koło Gąbina = poz. 60

– **BURZYŃSKA, Karolina.:** Wraca sprawa porwania Krzysztofa Olewnika = poz. 87

– **WYBULT, Witold.:** Działalność ustawodawcza abp. Antoniego Juliana Nowowiejskiego, biskupa płockiego (1908-1914) = poz. 58

Więziennictwo

– **Jol.:** Jesteście skazani, ale nie potępieni... = poz. 285

Przestępczość

– **ZAREMBA, Szymon.:** Wizerunek „Niewiasty Apokaliptycznej” z Daniszewa wciąż nieodnaleziony = poz. 275

X. OCHRONA ZDROWIA

– **STACHURSKA, Agnieszka.:** Miasteczko zdrowia tętniło życiem = poz. 151

Służba zdrowia. Szpitalnictwo

– **PALUSIŃSKA, Małgorzata.:** Lekarze z dyplomem z Płocka = poz. 213

- SŁODKI, Maciej.: W Płocku będziemy kształcić lekarzy = poz. 214
- SZCZUTOWSKA, Ewa.: Aleksander Maciesza (1875-1945) = poz. 82
- SZCZUTOWSKA, Ewa.: Szymon Kossobudzki (1869-1934) = poz. 72
- 211. WANECKI, Jarosław.:** Nowy sezon / Ryszard Mondziel. – V 2022. // Biuletyn. Kwartalnik Okręgowej Izby Lekarskiej w Płocku. – 2022, nr 2(144), s. 5-8, il.
- Dot. wyborów władz płockiej izby lekarskiej IX kadencji. 42. Okręgowy Zjazd Lekarzy
- WANECKI, Jarosław.: Alchemia mitów = poz. 264
- 212. WIŚNIEWSKI, Michał.:** Hojne dodatki dla lekarzy, ale chętnych nie ma: dyrektor: każdemu oddziałowi grozi zamknięcie, jeśli ubędzie 1 lub 2 lekarzy / Michał Wiśniewski. – 23 IV 2022. // Wiadomości PortalPłock. – 2022, nr 56, s. 4, il.

Higiena

- BUCZKOWSKI, Krzysztof.: Zacobidowani = poz. 188

XI. NAUKA OŚWIATA KULTURA

Nauka. Organizacje i placówki naukowe

- **Rocznik Mazowiecki** = poz. 44
- BARANOWSKA, Ewa.: Tożsamość = poz. 114

Szkolnictwo wyższe

Mazowiecka Uczelnia Publiczna

- 213. PALUSIŃSKA, Małgorzata.:** Lekarze z dyplomem z Płocka / Małgorzata Palusińska. – IX 2022. // MiastO!Żyje Informator Społeczny. – 2022, nr 5, s. 8, il.
- Od 1 października 2022 r. zmiana nazwy uczelni na Akademię Mazowiecką; od 1 października 2023 r. otwarcie Wydziału Lekarskiego
- 214. SŁODKI, Maciej.:** W Płocku będziemy kształcić lekarzy / z Maciejem Słodkim rozmawia Jan B. Nycek. – V 2022. // Nasz Płock. – 2022, nr 4(153), s. 1,3, il.
- Rozmowa z rektorem MUP nt. projektu otwarcia w Płocku kierunku lekarskiego.

Politechnika Warszawska

- 215. RAD.:** Jubileusz Politechniki Warszawskiej: kształci studentów w Płocku od 55 lat / rad. – 2 V 2022. // Tygodnik Płocki. – 2022, nr 18, s. 21, il.
- Charakterystyka funkcjonowania płockiej filii Politechniki Warszawskiej.
- CZAJKOWSKI, Grzegorz.: Rewitalizacyjny projekt urzędu i politechniki = poz. 105

Organizacje naukowe

Towarzystwo Naukowe Płockie

- SZATKOWSKA, Lena.: „Trudny powrót” Czesława Hajduka = poz. 67

Oświata. Zagadnienia ogólne

- 216. KIERSNOWSKI, Michał.:** Szkoła bez ocen – to możliwe!: oświata: pomysł z Sierpca / Michał Kiersnowski ; rozmawiała Anna Lewandowska. – 8 IV 2022. // Gazeta Wyborcza. – 2022, nr 82, dod. Tygodnik Płock, s. 1, 6-7, il.
- Rozmowa z ks. dr. Michałem Kiersnowskim, dyrektorem Collegium Leonium w Sierpcu.
- MOSZCZYŃSKA, Ewa.: Paryżanka w Sikorzu, czyli jak dawniej nauczano i uczono się języków obcych = poz. 69
- 217. SZMOL-MISIEREWICZ, Anna.:** Życie codzienne uczniów gimnazjum gubernialnego w Płocku

w II połowie XIX w. / Anna Szmol-Misierewicz. – IV-VI 2022. // Notatki Płockie. – 2022, nr 2/271, s. 18-32, il.

Bibliogr. – Streszcz. w jęz. ang.

Szkolnictwo podstawowe

– DYKA, Aleksander.: Młodzieżowi radni wybrali opiekuna = poz. 193

218. KURACH, Aurelia.: Szkoła Podstawowa im. Marii Konopnickiej w Gozdowie / Aurelia Kurach, M. Kopka, Anna Kwiatkowska, Piotr Lemanowicz, Lidia Malanowska, Joanna Wadowska, A. Zdziarska. – I-VI 2022. // Słowo Gozdowa. – 2022, nr 1-2(84), s. 32-37, il.

Ważniejsze wydarzenia w Szkole Podstawowej w Gozdowie w pierwszym półroczu 2022 r.

219. LEWANDOWSKA, Wioletta.: Szkoła Podstawowa im. kardynała Stefana Wyszyńskiego w Lelicach / Wioletta Lewandowska, Iwona Bogdańska, Katarzyna Chlebowska, Krzysztof Józwiak, Katarzyna Karolkowska, Justyna Lewicka, Jadwiga Paradowska, Wioletta Sych, Kamil Witkowski. – I-VI 2022. // Słowo Gozdowa. – 2022, nr 1-2(84), s. 37-42, il.

Ważniejsze wydarzenia w Szkole Podstawowej w Lelicach w pierwszym półroczu 2022 r.

Szkolnictwo ogólnokształcące

– DYKA, Aleksander.: Młodzieżowi radni wybrali opiekuna = poz. 193

220. GÓRALSKA, Katarzyna.: Małachowianka gotowa na wakacje! / Katarzyna Góralska, rozmawiał rad. – 28 VI 2022. // Tygodnik Płocki. – 2022, nr 26, s. 3, il.

Rozmowa z Katarzyną Góralską, dyrektorem płockiej Małachowianki.

– KARWACKA, Ewelina.: „Złoty Wilk” dla płocczanek! = poz. 281

221. IESZ.: „Spać nie poszliśmy tego wieczora”: Rok Władysława Broniewskiego w Płocku / Iesz. – 2 V 2022. // Tygodnik Płocki. – 2022, nr 18, s. 8, il.

Rozstrzygnięcie konkursu „Polubić poezję Władysława Broniewskiego - ucznia płockiej Jagiellonki”.

222. RAD.: Trzy wyjątkowe uczennice i ich mistrz / rad. – 12 IV 2022. // Tygodnik Płocki. – 2022, nr 15, s. 8, il.

Projekt „Nieznany czarodziej klawiatury” dot. księdza Eugeniusza Gruberskiego.

223. RAD.: Uczennice z Małachowianki wygrały Złotego Wilka / rad. – 7 VI 2022. // Tygodnik Płocki. – 2022, nr 23, s. 21, il.

Projekt „Nieznany czarodziej klawiatury” dot. księdza Eugeniusza Gruberskiego – zwycięski w kategorii „Kultura”.

Szkolnictwo zawodowe

224. PALUSIŃSKA, Małgorzata.: Nauka bez granic / Małgorzata Palusińska. – V 2022. // MiastO!Żyje Informator Społeczny. – 2022, nr 2, s. 12, il.

Praktyki zawodowe uczniów „Siedemdziesiątki” za granicą.

Szkolnictwo specjalne

225. RAD.: SP 24 ma już 30 lat! kolejna płocka szkoła obchodzi jubileusz / rad. – 24 V 2022. // Tygodnik Płocki. – 2022, nr 21, s. 18, il.

Kultura

– (Iesz.): Wisłą popłynęły wianki = poz. 298

– MiastO!Żyje = poz. 30

Domy kultury

– BURZYŃSKA, Karolina.: Cztery wizerunki Miry = poz. 271

226. MALINOWSKI, Radosław.: Imprezowy rozkład jazdy na wiosnę i lato / Radosław Malinowski; rozmawiała Karolina Burzyńska. – 29 IV 2022. // Gazeta Wyborcza. – 2022, nr 99, dod.

Tygodnik Płock, s. 1, 6-7, il.
Rozmowa z dyrektorem Płockiego Ośrodka Kultury i Sztuki, Radosławem Malinowskim.

Współpraca kulturalna z zagranicą

— LEWANDOWSKA, Anna.: Siostrzana pomoc Ukrainie = poz. 184

Imprezy kulturalne

227. BOCZKOWSKA, Alina.: W gronie przyjaciół / Alina Boczkowska. – V 2022. // MiastO!Żyje Informator Społeczny. – 2022, nr 2, s. 1,3, il.

Solidarność z Ukrainą tematem przewodnim podczas Pikniku Europejskiego.

228. Kalendarium / opracowanie Pracownia Dokumentacji Dziejów Miasta Sierpc. – 25 VI 2022. // Nasz Sierpc. – 2022, nr 2, s. 44-47.

Ważniejsze wydarzenia w Sierpcu od marca do czerwca 2022 r.

— KARWACKA, Ewelina.: Jedna jedyna taka noc w roku! = poz. 236

229. KOWALCZYK, Bohdan.: Brakteat Bolesława Krzywoustego - moneta IV Jarmarku Tumskiego / Bohdan Kowalczyk. – 3-5 VI 2022. // Kurjer Tumski. – 2022, nr 1, s. 2, il.

— (lesz).: Pamięci druha Wacława = poz. 84

230. (LESZ).: Płocka Noc Muzeów już w najbliższy weekend: kawa z Tamarą, „Prywatka u Władka”, zdjęcie z duchami / (lesz). – 10 V 2022. // Tygodnik Płocki. – 2022, nr 19, s. 10, il.

Oferta płockich instytucji na Noc Muzeów 2022 roku.

231. LEWANDOWSKA, Anna.: Pan Ryszard jest już gotowy: święto miasta: Jarmark Tumski i Dni Historii Płocka / Anna Lewandowska. – 3 VI 2022. // Gazeta Wyborcza. – 2022, nr 128, dod. Tygodnik Płock, s. 4-5, il.

— MALINOWSKI, Radosław.: Imprezowy rozkład jazdy na wiosnę i lato = poz. 226

— MOKROWIECKI, Marek.: Zadziorny człowiek, który szedł swoją drogą = poz. 278

232. Podsumowanie wydarzeń roku 2021 / opracowanie W. Olszewski, M. Świerzyńska. – 2022. // Echo Gąbina. – 2022, nr 1-2, s. 45-49, il.

Najważniejsze wydarzenia w gminie Gąbin w 2021 r.

— RADWAŃSKA-JUSTYŃSKA, T.: 700 lat Sierpca = poz. 206

233. STANUSZKIEWICZ-CEGŁOWSKA, Blanka.: Taka była Nasza Epoka!: punk, rock i metal rządziły kiedyś w Płocku / Blanka Stanuszkiewicz-Cegłowska. – 2 V 2022. // Tygodnik Płocki. – 2022, nr 18, s. 20, il.

Wojciech Wojda w odcinku „Nasza Epoka” w ramach projektu „Pewna Forma Kultury”.

234. SZATKOWSKA, Lena.: Happening „Broniewski. Rekonstrukcja/Odkłamanie”: pół wieku temu powstał w Płocku pomnik poety / Lena Szatkowska. – 28 VI 2022. // Tygodnik Płocki. – 2022, nr 26, s. 11, il.

Relacja z wydarzenia.

235. Występy artystyczne i festyn na miejskiej starówce / opracowanie W. Olszewski. – 2022. // Echo Gąbina. – 2022, nr 1-2, s. 52-55, il.

700-lecie lokacji Gąbina i 800-lecie parafii Gąbin.

Amatorski ruch artystyczny

— (lesz).: Pamięci druha Wacława = poz. 84

Muzealnictwo

236. KARWACKA, Ewelina.: Jedna jedyna taka noc w roku!: Noc Muzeów / Ewelina Karwacka. – 13 V 2022. // Gazeta Wyborcza. – 2022, nr 110, dod. Tygodnik Płock, s. 1, 6-7, il.

— KOWALCZYK, Bohdan.: Brakteat Bolesława Krzywoustego – moneta IV Jarmarku Tumskiego = poz. 229

Muzeum Diecezjalne im. bł. abpa A. J. Nowowiejskiego

237. Wyjątkowa wystawa w Muzeum Diecezjalnym: pamiątki i wspomnienia po wizycie Jana Pawła II w Płocku / opracowanie BS. – 14 VI 2022. // Tygodnik Płocki. – 2022, nr 24, s. 8, il.
Wystawa stała „Uczył nas wolności. Jan Paweł II w Płocku”.

Muzeum Mazowieckie

- DŁUŻEWSKA, Emilia.: Wykuć klasowy awans = poz. 59
 - KARWACKA, Ewelina.: Zrujnowany kościół będzie uratowany = poz. 286
 - KUNAVAR, Marta.: Nikifora kolorowe miasteczka = poz. 272
 - MIECZNIKOWSKI, Zbigniew.: Topór z Wisły = poz. 108
- 238. Muzeum Mazowieckie** zaprasza na wystawę „Szkło Huty Niemen”, którą prezentować będzie w sali wystaw czasowych przy ul. Kolegialnej 6, od 30 czerwca aż do listopada 2022 roku. – 14 VI 2022. // Tygodnik Płocki. – 2022, nr 24, s. 21, il.
- 239. SOBIERAJ, Leonard.:** Cały czas gromadzimy eksponaty, poszerzamy kolekcje, edukujemy / Leonard Sobieraj, rozmowę przeprowadziła Lena Szatkowska. – 14 VI 2022. // Tygodnik Płocki. – 2022, nr 24, s. 19, il.

Rozmowa z dyrektorem Muzeum Mazowieckiego w Płocku, Leonardem Sobierajem.

240. SOBIERAJ, Leonard.: Galeria z rzeką, szafą i kapeluszem: z Płocka i dla Płocka – Galeria płocczan XX wieku - Galeria Themersonów / Leonard Sobieraj. – 14 VII 2022. // Tygodnik Płocki. – 2022, nr 24, s. 20, il.

Ekspozycja „Z Płocka i dla Płocka. Galeria płocczan XX wieku. Galeria Themersonów”.

241. SZATKOWSKA, Lena.: Biegas wrócił na Tumską : nowa wystawa stała w Muzeum Mazowieckim / Lena Szatkowska. – 17 V 2022. // Tygodnik Płocki. – 2022, nr 20, s. 10, il.
– WĄTRÓBSKA-WDOWIARSKA, Anna Beata.: Zawsze oglądam medal do góry nogami = poz. 96

Muzeum Wsi Mazowieckiej

- JEZIERSKA-CHALICKA, Agnieszka.: Świąconka i chodzenie po wykupie, czyli o Wielkanocy na Mazowszu = poz. 115
- 242. RAD.:** Rosół z bażanta, filet z kaczki, karkówka z dzika: bardzo smakowity weekend w sierpniowym skansenie / rad. – 10 V 2022. // Tygodnik Płocki. – 2022, nr 19, s. 15, il.
„Myśliwskie gotowanie na polanie” w Muzeum Wsi Mazowieckiej.

Regionalne Muzeum Poczty

243. RKK.: Szósteczka Płockiego Muzeum Poczty / RKK. – 3-5 VI 2022. // Kurjer Tumski. – 2022, nr 1, s. 6-7, il.

Skansen Osadnictwa Nadwiślańskiego

244. CZAJKOWSKI, Grzegorz.: Zbór mennonicki częścią skansenu / Grzegorz Czajkowski. – IV 2022. // Nasz Płock. – 2022, nr 3(152), s. 6, il.

Dot. przejścia przez Skansen Osadnictwa Nadwiślańskiego budynku zboru mennonitów w Nowym Wymysłu.

245. (LESZ.: Mennonicki zbór odzyska blask: nowy obiekt na Szlaku Osadnictwa Olenderskiego / (lesz). – 5 IV 2022. // Tygodnik Płocki. – 2022, nr 14, s. 12, il.

Zbór Mennonitów w Nowym Wymysłu.

Radio

246. STACHURSKA, Agnieszka.: Pierwsze płockie radio zakończyło działalność 30 lat temu: założyciel miał wówczas... 16 lat / Agnieszka Stachurska. – 28 IV 2022. // PetroNews. – 2022, nr 8, s. 11, il.

Sport. Kultura fizyczna

- 247. BURZYŃSKI, Przemysław:** Rok pełen zmian / Przemysław Burzyński; rozmowę przeprowadziła Anna Matuszewska. – 12 IV 2022. // Ekstra Sierpc. – 2022, nr 107 s. 24, il.
Rozmowa z Przemysławem Burzyńskim, dyrektorem MOSiR w Sierpcu.
- 248. CZAJKOWSKI, Grzegorz:** Biało-niebiesko-biali w statystykach / Grzegorz Czajkowski. – VI 2022. // Nasz Płock. – 2022, nr 5(154), s. 14, il.
- 249. CZAJKOWSKI, Grzegorz:** Koniec sezonu godny Hitchcocka: piłka ręczna / Grzegorz Czajkowski. – VI 2022. // Nasz Płock. – 2022, nr 5(154), s. 13, il.
Puchar Polski dla Orlen Wisły Płock w sezonie 2021/2022, wicemistrzostwo Polski oraz trzecie miejsce w Lidze Europejskiej EHF.
– GCz.: Smutne pożegnanie Pana Trenera = poz. 89
- 250. JOL:** Wiele powodów do świętowania: V Piknik Olimpijski i otwarcie sezonu wiosłarskiego / Jol. – 17 V 2022. // Tygodnik Płocki. – 2022, nr 20, s. 33, il.
M.in. 140-lecie Płockiego Towarzystwa Wiosłarskiego, 20-lecie Płockiego Klubu Olimpijczyka.
– Kalendarium = poz. 228
– KONARSKA-PABINIĄK, Barbara.: Mieczysław Świącicki patronem kompleksu sportowego w Gośtyninie = poz. 92
- 251. KUSA, Katarzyna:** Puchar Polski dla ORLEN Wisły Płock / Kusa Katarzyna. – VII-VIII 2022. // GO!. – 2022, nr 7-8, s. 28-29, il.
– MARCINIĄK, Jola.: Zwycięzca popularyzatorem nordic walking = poz. 299
- 252. (MW):** Wisła Płock bez problemu dostała licencję, ale wciąż jest na minusie: jaka jest prawda o finansach klubu? / (mw). – 26 V 2022. // Wiadomości PortalPłock. – 2022, nr 55, s. 15, il.
– OBAJTEK, Daniel.: Inwestowanie w sport się opłaca = poz. 140
- 253. OSIŃSKI, Wojciech:** Dzisiaj ktoś zgarnie złoto / Wojciech Osiński. – 24 V 2022. // Przegląd Sportowy. – 2022, nr 119, s. 6-7, il.
Zapowiedź meczu Orlen Wisły z łomżą Vive Kielce w Orlen Arenie. PGNiG Superliga
- 254. OSIŃSKI, Wojciech:** Wisła wreszcie z trofeum! / Wojciech Osiński. – 6 VI 2022. // Przegląd Sportowy. – 2022, nr 130, s. 10, il.
Zwycięstwo Orlen Wisły Płock w Pucharze Polski PGNiG.
- 255. PLECZYŃSKI, Wiktor:** 140 lat płockiego sportu z wiosłarzami / Wiktor Pleczyński. – 12 V 2022. // PetroNews. – 2022, nr 9, s. 5, il.
Otwarcie Sezonu Wiosłarskiego zapoczątkowujące obchody 140-lecia Płockiego Towarzystwa Wiosłarskiego oraz 20-lecia Płockiego Klubu Olimpijczyka.
– SKROBISZ, Piotr.: Orlen wspiera sport i kulturę = poz. 148
– STACHURSKA, Agnieszka.: Co ze strzelnicą w Płocku = poz. 208
- 256. SZCZEPANIŁ, Artur:** Jedenasty raz z rzędu tytuł w Kielcach / Artur Szczepanił. – 26 V 2022. // Gazeta Polska Codziennie. – 2022, nr 101, s. 15, il.
Zwycięstwo łomży Vive Kielce z Orlenem Wisłą Płock w meczu o mistrzostwo Polski w piłkę ręczną. PGNiG Superliga
– **Uroczyste** otwarcie treningowego boiska piłkarskiego na stadionie MOSiR = poz. 120

XIII. LITERATURA PIĘKNA

Historia literatury. Krytyka literacka

- 257. LEWANDOWSKA, Anna:** Zuza musi pociągnąć za spust: nowa książka Jacka Ostrowskiego / Anna Lewandowska. – 13 V 2022. // Gazeta Wyborcza. – 2022, nr 110, dod. Tygodnik Płock, s. 1, 3, il.
Zawiera recenzję książki : Bibliotekarka / Jacek Ostrowski. – Warszawa, 2022.

Poezja

- 258. DEJNECKI, Tadeusz.:** Fraszki i inne satyralia / Tadeusz Dejnecki. – Płock: Wydawnictwo Korepetytor Marian Gałczyński, 2022. – 257 stron; 21 cm.
ISBN 978-83-64825-93-4
- 259. ŁĘCKI, Wojciech.:** Koszenie marzeń / Wojciech Łęcki. – Konin: Wydawnictwo Psychoskok, 2022. – 100 stron; 20 cm.
ISBN 978-83-8119-927-8

Proza

- 260. DOBROWOLSKI, Krystian.:** Stefan Strach / Krystian Dobrowolski; ilustracje Sylwia Ostapiuk. – Wojsławice: Fundacja Ku Przyszłości, 2022. – 192, [1] strona; 21 cm.
ISBN 978-83-959494-2-5
— LEWANDOWSKA, Anna.: Zuza musi pociągnąć za spust = poz. 257
- 261. OSTROWSKI, Jacek.:** Bibliotekarka / Jacek Ostrowski. – Wydanie pierwsze. – Warszawa: Skarpa Warszawska, copyright 2022. – 296, [8] stron; 21 cm. – (Seria z Papugą: mecenas Zuza Lewandowska / Jacek Ostrowski)
Stanowi część 7. cyklu, ISBN 978-83-67093-67-5
- 262. OSTROWSKI, Jacek.:** Raczycho / Jacek Ostrowski. – Wydanie pierwsze. – Warszawa: Skarpa Warszawska, copyright 2022. – 301, [3] strony; 21 cm. – (Seria z Papugą: mecenas Zuza Lewandowska / Jacek Ostrowski; cz. 8)
Stanowi część 8 cyklu, ISBN 978-83-67343-68-8 (oprawa miękka)
- 263. POWIATOWY KONKURS LITERACKI „PISZĘ KSIĄŻKĘ”.** Piszę książkę: Wybór prac nagrodzonych w XVII, XVIII i XIX edycji Powiatowego Konkursu Literackiego. – Płock: Książnica Płocka im. Władysława Broniewskiego, 2022. – 90 stron: ilustracje; 21 cm.
ISBN 978-83-66228-18-4
- 264. WANECKI, Jarosław.:** Alchemia mitów/ Jarosław Wanecki. – Wydanie I. – Kraków: Medycyna Praktyczna, 2022. – 120 stron: ilustracje kolorowe; 21x21 cm.
Książka wydana z okazji 100-lecia izb lekarskich w Polsce. ISBN 978-83-7430-676-8

XIV. SZTUKA

Architektura. Planowanie przestrzenne

- 265. BURZYŃSKA, Karolina.:** Manhattan znika pod nową zabudową / Karolina Burzyńska. – 8 IV 2022. // Gazeta Wyborcza. – 2022, nr 82, dod. Tygodnik Płock, s. 1, 4-5, il.
Był Manhattan, będą fale i arkady : Rynex planuje
Planowanie budowy osiedla mieszkaniowego Arkadia w centrum Płocka.
- 266. GRABOWSKI, Zbigniew.:** Dawne siedziby ziemiańskie w okolicach Płocka. część ósma / Zbigniew Grabowski. – VI 2022. // Nasze Korzenie. – 2022, nr 20, s. 31-39, il.
Bibliografia.
Historia dworów w Woźnikach, Umieninie-tubkach i Czarnem.
— JURKO-WIECZORKOWSKA, Zofia Maria.: Ksiądz kanonik Władysław Turowski = poz. 94
— KORWIN-SZYMANOWSKI, Michał.: Drobin – królów godny nagrobek = poz. 75
- 267. LEWANDOWSKA, Anna.:** Spacerem po zielonym Płocku i Mazowszu: Supermiasta i Superregiony 2022 / Anna Lewandowska. – 29 IV 2022. // Gazeta Wyborcza. – 2022, nr 99, dod. Tygodnik Płock, s. 1, 4-5, il.
- 268. LEWANDOWSKA, Anna.:** Tummy nie do pokonania: Supermiasta i Superregiony 2022 / Anna Lewandowska. – 03 VI 2022. // Gazeta Wyborcza. – 2022, nr 128, dod. Tygodnik Płock, s. 1, 8, il.
Rozstrzygnięcie plebiscytu Supermiasta i Superregiony 2022 : Wzgórze Tumskie zwycięzcą w kategorii „Zielone miejsca z klimatem w Płocku” a Brudzeński Park Krajobrazowy piąty w kategorii „Ulubione miejsca z klimatem na Mazowszu”.

269. LEWANDOWSKA, Anna.: Zagrajmy w zielone, plebiscyt – start!: Supermiasta i Superregiony 2022 / Anna Lewandowska. – 13 V 2022. // Gazeta Wyborcza. – 2022, nr 110, dod. Tygodnik Płock, s. 1, 4-5, il.

270. LEWANDOWSKA, Anna.: Zielone miejsca z klimatem: Supermiasta i Superregiony: głosujmy! / Anna Lewandowska. – 20 V 2022. // Gazeta Wyborcza. – 2022, nr 116, dod. Tygodnik Płock, s. 6-7, il.

– MANKA, Jarosław.: Polak, który wydarł morzu ropę naftową = poz. 99

– MIECZNIKOWSKA, Elżbieta.: Mozaika płocka Zofii Trzebińskiej-Nagabczyńskiej = poz. 93

– SOBCZAK, Maksymilian.: Portal południowy kościoła w Rokiciu = poz. 273

– SZATKOWSKA, Lena.: Broniewskiemu stawialiśmy pomnik = poz. 112

– ULATOWSKA-KOSTRZEWSKA, Iwonna.: Nie jesteśmy aktorami, lecz twoimi kolegami = poz. 113

Malarstwo. Rzeźba.

271. BURZYŃSKA, Karolina.: Cztery wizerunki Miry: wybitni płocczanie / Karolina Burzyńska. – 27 V 2022. // Gazeta Wyborcza. – 2022, nr 122, dod. Tygodnik Płock, s. 7, il.

Mural Miry Zimińskiej-Sygietyńskiej na murze płockiego amfiteatru.

– DŁUŻEWSKA, Emilia.: Wykuć klasowy awans = poz. 59

– KORDALA, Tomasz.: Świętej pamięci Piotr Lewandowski (1967-2022) = poz. 76

272. KUNAVAR, Marta.: Nikifora kolorowe miasteczka: wystawa w muzealnym Spichlerzu / Marta Kunavar. – 24 V 2022. // Tygodnik Płocki. – 2022, nr 21, s. 10, il.

Wystawa czasowa „Nikifor. Malarz nad malarzami”.

– MIECZNIKOWSKA, Elżbieta.: Mozaika płocka Zofii Trzebińskiej-Nagabczyńskiej = poz. 93

– PLECZYŃSKI, Wiktor.: Katastrofalna sytuacja na płockim Starym Mieście = poz. 204

– **Powiatowy** Kącik Artystyczny = poz. 68

– SOLSKI, Rafał.: Konserwacja nagrobka wojewody Stanisława Krasińskiego w katedrze w Płocku = poz. 274

– SZATKOWSKA, Lena.: Biegas wrócił na Tumską = poz. 241

– WĄTRÓBSKA-WDOWIARSKA, Anna Beata.: Zawsze oglądam medal do góry nogami = poz. 96

Sztuka stosowana

– MIECZNIKOWSKA, Elżbieta.: Kilimiarka z ulicy Dobrzyńskiej = poz. 66

Zabytki. Ochrona zabytków

– CZAJKOWSKI, Grzegorz.: Zbór mennonicki częścią skansenu = poz. 244

– KARWACKA, Ewelina.: Zrujnowany kościół będzie uratowany = poz. 286

– (lesz.): Mennonicki zbór odzyska blask = poz. 245

– ŁAKOMSKI, Mirosław.: Płock od kulis = poz. 110

– PLECZYŃSKI, Wiktor.: Katastrofalna sytuacja na płockim Starym Mieście = poz. 204

273. SOBCZAK, Maksymilian.: Portal południowy kościoła w Rokiciu / Maksymilian Sobczak. // Renowacje i Zabytki. – 2022, nr 2, s. 74 -83, il.

Bibliografia. – Streszcz. eng.

274. SOLSKI, Rafał.: Konserwacja nagrobka wojewody Stanisława Krasińskiego w katedrze w Płocku / Rafał Solski. // Renowacje i Zabytki. – 2022, nr 2, s. 50 -59, il.

Bibliografia. – Streszcz. eng.

275. ZAREMBA, Szymon.: Wizerunek „Niewiasty Apokaliptycznej” z Daniszewa wciąż nieodnaleziony : kradzież zabytków w świetle obecnego ustawodawstwa / Szymon Zaremba. – VI 2022. // Nasze Korzenie. – 2022, nr 20, s. 25-30, il.

Bibliografia. Dot. skradzionego w w październiku 2002 r. obrazu z kościoła w Daniszewie.

Teatr

- CEMPURA, Szymon.: W teatrze jest mi dobrze = poz. 62
- m.a.: Kustosze Pamięci Narodowej = poz. 95
- MAŁECKA, Agnieszka.: Scenariusze boskie i ludzkie = poz. 70
- 276. MAŁECKA, Agnieszka.:** Tekst, który niesie: Rok Romantyzmu w teatrze płockim / Agnieszka Małicka. – 10 IV 2022. // Gość Niedzielny. – 2022, nr 14, dod. Gość Płocki, nr 14/678, s. VIII, il. Zawiera rec. przedstawienia : Balladyna / Juliusz Słowacki ; reż. Marek Mokrowiecki ; Teatr Dramatyczny im. J. Szaniawskiego, Płock.
- 277. MOKROWIECKI, Marek.:** To jest, powiem ordynarnie, moja pasja / z Markiem Mokrowieckim rozmawia Monika Mioduszevska-Olszewska. – V-VI 2022. // Aktualności Teatru Płockiego. – 2022, nr maj-czerwiec, s. 6-8, il. Srebrna Maska dla Marka Mokrowieckiego za reżyserię sztuki Bohumila Hrabala pt. „Bambibni di Praga”.
- 278. MOKROWIECKI, Marek.:** Zadziorny człowiek, który szedł swoją drogą / Marek Mokrowiecki, rozmawiała Monika Mioduszevska. – 21 VI 2022. // Tygodnik Płocki. – 2022, nr 25, s. 21, il. Inscenizację, wieczory poetyckie i happeningi przy pomniku Broniewskiego we wspomnieniach dyrektora Marka Mokrowieckiego.
- SZATKOWSKA, Lena.: Ignacy Gogolewski: płockie ślady = poz. 64
- 279. SZATKOWSKA, Lena.:** Wychodzi na świat Balladyna: premiera na Międzynarodowy Dzień Teatru / Lena Szatkowska. – 5 IV 2022. // Tygodnik Płocki. – 2022, nr 14, s. 12, il. Zawiera rec. przedstawienia: Balladyna / Juliusz Słowacki; reż. Marek Mokrowiecki; Teatr Dramatyczny, Płock.

Muzyka

- 280. KARWACKA, Ewelina.:** Lao Che fenomen zespołu z Płocka : pożegnalny koncert / Ewelina Karwacka. – 6 V 2022. // Gazeta Wyborcza. – 2022, nr 104, dod. Tygodnik Płock, s. 1, 4-5, il.
- 281. KARWACKA, Ewelina.:** „Złoty Wilk” dla płocczanek!: wygraty ogólnopolską Olimpiadę Zwolnieni z Teorii / Ewelina Karwacka. – 27 V 2022. // Gazeta Wyborcza. – 2022, nr 122, dod. Tygodnik Płock, s. 6, il. Pierwsze miejsce w kategorii „Kultura” za projekt „Nieznany czarodziej klawiatury” poświęcony ks. Eugeniuszowi Gruberskiemu, uczennic z LO im. Marszałka Stanisława Małachowskiego w ogólnopolskiej olimpiadzie „Zwolnieni z teorii”.
- MALINOWSKI, Radosław.: Imprezowy rozkład jazdy na wiosnę i lato = poz. 226
- SKROBISZ, Piotr.: Orlen wspiera sport i kulturę = poz. 148
- STANUSZKIEWICZ-CEGŁOWSKA, Blanka.: Taka była Nasza Epoka! = poz. 233
- STORY, Krzysztof.: Lao, cześć! = poz. 63
- TYSZKA, Zbigniew J.: Zapomniany pieśniarz i artysta kabaretowy Stanisław Antoni Ratold Zadarowski h. Sulima = poz. 98

Film

- 282. ŁABARZEWSKI, Radosław.:** Filmowy Płock / Radosław Łabarzewski. – 3-5 VI 2022. // Kurjer Tumski. – 2022, nr 1, s. 7, il. Płock w filmie.

Fotografia

- (lesz).: Płock od kulis = poz. 109
- 283. Piękno Płocka XIX i XX wieku na starych pocztówkach fotograficznych z lat ok. 1872-1945 ze zbiorów Ryszarda Rzymkowskiego. Część 1. – Płock: Ryszard Rzymkowski, [2022]. – Teka (22 karty tablicowe): ilustracje; 30x40 cm. ISBN 978-83-965060-0-9**

XV. ZAGADNIENIA WYZNANIOWE

- BS.: Biskup Piotr Libera złożył rezygnację = poz. 78
- BS.: Co po odejściu Piotra Libery? = poz. 79
- CZAJKOWSKI, Grzegorz.: Piotr Libera zrezygnował z posługi biskupiej = poz. 80
- DOBEK, Mikołaj.: Tajemnice krypt na Górkach = poz. 107
- GOŁĘBIEWSKA, Wanda.: Na prawym brzegu Wisły = poz. 65
- 284. JAROSZ, Marek.:** Dumni z księdza? : rozmowa „Gościa Płockiego” / z Markiem Jaroszem rozmawia Włodzimierz Piętka. – 29 V 2023. // Gość Niedzielny. – 2022, nr 21, dod. Gość Płocki, nr 21/685, s. V, il.
Dotyczy utrzymującej się tendencji spadkowej powołań kapłańskich.
- 285. JOL.:** Jesteście skazani, ale nie potępieni... : wspomnienia wizyty Jana Pawła II w płockim Zakładzie Karnym / Jol. – 14 VI 2022. // Tygodnik Płocki. – 2022, nr 24, s. 11, il.
Wizyta papieża Jana Pawła II w Płocku w 1991 roku.
- JURKO-WIECZORKOWSKA, Zofia Maria.: Ksiądz kanonik Władysław Turowski = poz. 94
- 286. KARWACKA, Ewelina.:** Zrujnowany kościół będzie uratowany / Ewelina Karwacka. – 15 IV 2022. // Gazeta Wyborcza. – 2022, nr 88, dod. Tygodnik Płock, s. 1, 4-5, il.
Dawny kościół mennonicki w Nowym Wymyśle k. Gąbina.
- KORWIN-SZYMANOWSKI, Michał.: Feliks Korwin-Szymanowski (1875-1943) – inżynier i kapłan mariański = poz. 71
- LIBERA, Piotr.: Moje „nunc dimittis” = poz. 77
- MAŁECKA, Agnieszka.: Miał to we krwi = poz. 85
- 287. MAŁECKA, Agnieszka.:** Relacja ważniejsza niż racje / Agnieszka Małecka, Włodzimierz Piętka. – 1 V 2022. // Gość Niedzielny. – 2022, nr 17, dod. Gość Płocki, nr 17/681, s. VI-VII, il.
Proces synodalny i sytuacja kościoła po pandemii tematem Płockich Dni Pastoralnych.
- MAŁECKA, Agnieszka.: Scenariusze boskie i ludzkie = poz. 70
- 288. PABIS, Małgorzata (1973-).:** Jezu, ufam Tobie: 20 rocznica zawierzenia świata Bożemu Miłosierdziu / Małgorzata Pabis. – Kraków: Dom Wydawniczy „Rafael”, 2022. – 120 stron: ilustracje; 20 cm.
- 289. PIĘTKA, Włodzimierz.:** One przecierały duchowy szlak: życie konsekrowane / Włodzimierz Piętka. – 22 V 2022. // Gość Niedzielny. – 2022, nr 20, dod. Gość Płocki, nr 20/684, s. V, il.
Pierwsze przełożone generalne zakonów Zgromadzenia Sióstr Służek Najświętszej Maryi Panny Niepokalanej z Mariówki i Zgromadzenia Sióstr Męki Pana Naszego Jezusa Chrystusa
- red.: Szanował go cały Sierpc = poz. 81
- 290. Rocznik Diecezji Płockiej 2021:** struktura personalno-administracyjna / redakcja ks. Wojciech Kućko; Kuria Diecezjalna Płocka. – Płock: Płocki Instytut Wydawniczy, 2022. – 1295, [1] strona; 25 cm.
ISBN 978-83-66171-64-0
- 291. SMOLIŃSKI, Leszek.:** [Recepcja idei misyjnej w diecezji płockiej w latach 1908-2015 – recenzja] / Leszek Smoliński. – IV-VI 2022. // Notatki Płockie. – 2022, nr 2/271, s. 43-46
Zawiera rec. książki: Recepcja idei misyjnej w diecezji płockiej w latach 1908-2015 / Grzegorz Adamiak. – Warszawa, 2020.
- STEC, Dominika.: Święta siostra Faustyna Kowalska = poz. 73
- WYBULT, Witold.: Działalność ustawodawcza abp. Antoniego Juliana Nowowiejskiego, biskupa płockiego (1908-1914) = poz. 58
- **Wyjatkowa** wystawa w Muzeum Diecezjalnym = poz. 237
- ZAREMBA, Szymon.: Wizerunek „Niewiasty Apokaliptycznej” z Daniszewa wciąż nieodnaleziony = poz. 275

XVI. KSIĄŻKA I CZYTELNICTWO. BIBLIOTEKI

Biblioteki publiczne

- 292. BĘDZIKOWSKA, Renata.:** Gminna Biblioteka Publiczna w Gozdowie / Renata Będzikowska.
– I-VI 2022. // Słowo Gozdowa. – 2022, nr 1-2(84), s. 21-25, il.
Ważniejsze wydarzenia w GBP w Gozdowie w pierwszym półroczu 2022 r.

Książnica Płocka im. Władysława Broniewskiego

- 293. BANASIAK, Joanna.:** Książnica po przejściach, Broniewski z przeszłością / Joanna Banasiak.
– 21 VI 2022. // Tygodnik Płocki. – 2022, nr 25, s. 22, il.
Historia Książnicy Płockiej na tle życiorysu Władysława Broniewskiego.
- 294. WOŹNIAK, Maciej.:** Kochani, nie wiercie w życie poza-broniewskie / Maciej Woźniak. – 3-5 VI 2022. // Kurjer Tumski. – 2022, nr 1, s. 5, il.
Wydarzenia w ramach projektu KP „Broniewski rozpostarty szeroko” – m.in. wystawa pod tymże tytułem, challenge „Mój rok z Bronkiem”. Część artykułu w formie wierszowanej.

Biblioteki pedagogiczne

- 295. RAD.:** Coraz lepiej mówią po polsku : uchodźcy z Ukrainy to pilni uczniowie / rad. – 2 V 2022.
// Tygodnik Płocki. – 2022, nr 18, s. 18, il.
Lekcje języka polskiego z uchodźcami z Ukrainy w Bibliotece Pedagogicznej.

Czasopiśmiennictwo

- 296. DANIELUK, Jacek.:** Inicjatywy społeczne i gospodarcze: Plebiscyt Tygodnika Płockiego „Z Tumskiego Wzgórza” / Jacek Danieluk. – 24 V 2022. // Tygodnik Płocki. – 2022, nr 21, s. 11, il.
Zwycięzcy w kategorii „Inicjatywy społeczne i gospodarcze” w Plebiscycie Tygodnika Płockiego „Z Tumskiego Wzgórza”.
– KARWACKA, Ewelina.: Cztery pytania do nominowanych = poz. 56
- 297. KINALSKA, Eliza.:** Nowe Miszewo górą : Plebiscyt „Z Tumskiego Wzgórza” – na Mazowszu Płockim / Eliza Kinalska. – 14 VI 2022. // Tygodnik Płocki. – 2022, nr 24, s. 18, il.
Laureaci kategorii „Na Mazowszu Płockim”.
- 298. (LESZ).:** Wisłą popłynęły wianki: najpierw nagrody w dziedzinie kultury i Płocczanin Roku, a później... / (lesz). – 21 VI 2022. // Tygodnik Płocki. – 2022, nr 25, s. 11, il.
Nagrody Prezydenta Miasta Płocka w dziedzinie kultury, Płocczanin i Superpłocczanin Roku oraz widowisko Zespołu Pieśni i Tańca „Wisła”.
– LEWANDOWSKA, Anna.: Oni zostawili swój płocki ślad = poz. 57
- 299. MARCINIAK, Jola.:** Zwycięzca popularyzatorem nordic walking: takiego głosowania w Plebiscycie jeszcze nie było / Jola Marciniak. – 7 VI 2022. // Tygodnik Płocki. – 2022, nr 23, s. 19, il.
Marcin Radomski - zwycięzca w Plebiscycie w kategorii „Sport i turystyka”.
- 300. PAWŁOWSKA, Hanna.:** Przychodzili, odchodzili: zapiski prowincjonalnego pismaka. (8) / Hanna Pawłowska. – IV 2022. // Nasz Płock. – 2022, nr 3(152), s. 12, il.
Zawiera fragment książki Hanny Pawłowskiej - byłej dziennikarki „Tygodnika Płockiego”. Dot. otwarcia nowej siedziby „Tygodnika Płockiego” u zbiegu Starego Rynku i ul. Jeruzolimskiej.
- 301. PAWŁOWSKA, Hanna.:** Przychodzili, odchodzili: zapiski prowincjonalnego pismaka. (9) / Hanna Pawłowska. – V 2022. // Nasz Płock. – 2022, nr 4(153), s. 10, il.
Zawiera fragment książki Hanny Pawłowskiej - byłej dziennikarki „Tygodnika Płockiego”. „Tygodnik Płocki” po 1989 r. i powstanie „Nowego Tygodnika Płockiego”.
- 302. STANUSZKIEWICZ-CEGŁOWSKA, Blanka.:** Wszyscy jesteście zwycięzcami: 15. Gala „Z Tumskiego Wzgórza, czyli Wydarzenia Roku 2021” za nami! / Blanka Stanuszkiewicz-Cegłowska . – 17 V 2022. // Tygodnik Płocki. – 2022, nr 20, s. 6-7, il.

M.in. Nominacje Nadzwyczajne dla służb i jednostek walczących z żywiołami oraz specjalne nagrody „Jedynki” związane z jubileuszem 50-lecia istnienia Tygodnika Płockiego.

303. SZATKOWSKA, Lena.: Przedstawiamy zwycięzców w kategorii Kultura : XV edycja Plebiscytu „Z Tumskiego Wzgórza” / Lena Szatkowska. – 31 V 2022. // Tygodnik Płocki. – 2022, nr 22, s. 10, il.

Zwycięzcy w kategorii „Kultura” ; drugie miejsce dla publikacji Książnicy Płockiej autorstwa Grzegorza Gołębińskiego „Płockie Orleńta 1920 : najmłodszy obrońcy Płocka odznaczeni Krzyżem Walecznych”.

INDEKS OSOBOWY

- Adamkowski, Arkadiusz 12
(ar). 122–4
Asiński, Wojciech 53
Banasiak, Joanna 293
Baranowska, Ewa 114
Beister, Hanna 13
Będzikowska, Renata 292
Bielicki, Janusz 86
Bieńkowska, Małgorzata 43
Boczkowska, Alina 29, 180, 227
Bogdańska, Iwona 219
Bołtryk, Marcin 140
Bondyra, Michał 18
Braun, Krzysztof 44
Breyer, Albert 60
Brzozowski, Paweł 15
BS. 77–8
Buczowski, Krzysztof 188
Burzyńska, Karolina 83, 87, 107, 193, 226, 265, 271
Burzyński, Przemysław 247
Bziuk, Justyna 1
Cacko, Anna 8, 43
Cegłowska, Blanka.
zob. Stanuszkiewicz-Cegłowska, Blanka.
Cempura, Szymon 62
Chalicka, Agnieszka. zob. Jezierska-Chalicka, Agnieszka.
Chlebowska, Katarzyna 219
Czajkowski, Grzegorz 79, 105, 191, 244, 248–9
Czyżewski, Adam 125
Danieluk, Jacek 296
Dąbrowski, Paweł 11, 45
Dejnecki, Tadeusz 258
Derengowski, Przemysław 104
Dłużewska, Emilia 59
Dobek, Mikołaj 107
Dobrosielska, Agnieszka 114
Dobrowolski, Krystian 260
Dyka, Aleksander 193
DZR. 126–7
(ek). 164, 192, 194
Furman, Tomasz 128–9, 138–9, 141–2, 156
GCz. 89
Głowacka, Mariola 41
Gołębiowska, Wanda 65
Gołębiowski, Grzegorz 39
Gontarz, Jerzy 10
Górska, Katarzyna 220
Górczyk, Wojciech Jerzy 74
Górka, Antonina 181
Grabarczyk, Renata 182
Grabowski, Zbigniew 266
Graża, Marek 110
Grinberg, Ewa 102
Grochowska, Anna 6
Gryszpanowicz, Piotr 195
Grzeszak, Adam 130
(jac). 196
Jadczak, Krzysztof 197
Jarosz, Marek 284
Jaroszewski, Artur 167
Jaskulska, Renata 110
Jezierska-Chalicka, Agnieszka 115
Jol. 250, 285
Jóźwiak, Krzysztof 219
Jurko-Wieczorkowska, Zofia Maria 94
Justyńska, T. zob. Radwańska-Justyńska, T.
Kamińska, Monika 48
Kania, Wiesław 48
Karolkowska, Katarzyna 219
Karwacka, Ewelina 56, 106, 165, 183, 189, 236, 280–1, 286

- Kiersnowski, Michał 216
Kim, Renata 144
Kinalska, Eliza 116, 169–73, 198–9, 297
Konarska-Pabiniak, Barbara 92
Kopka, M. 218
Kordala, Tomasz 38, 76
Korwin-Szymanowski, Michał 71, 75
Kostrzewska, Iwonna.
 zob. Ulatowska-Kostrzewska, Iwonna.
Kowalczyk, Bohdan 229
Kowalska, Iwona.
 zob. Typiak-Kowalska, Iwona.
Kowalska, Renata 15
Kowalski, Artur 132
Kozakowska, Katarzyna 6
Kozłowska, Ewa 1
Kozubek, Elżbieta 23
Krajczyńska, Ilona.
 zob. Krawczyk-Krajczyńska, Ilona.
Krawczyk-Krajczyńska, Ilona 161
Krawiec, Szymon 121, 133
Kubacka, Magdalena 117
Kućko, Wojciech 290
Kunavar, Marta 272
Kurach, Aurelia 218
Kusa, Katarzyna 251
(kw) 203
Kwiatkowska, Anna 218
Lemanowicz, Piotr 218
(lesz). 84, 109, 221, 230, 245, 298
Lewandowska, Anna 57, 174, 184, 197, 216,
 231, 257, 267–70
Lewandowska, Wioletta 219
Lewicka, Justyna 219
Libera, Piotr 80
Lipińska, Wiesława 22
Łabarzewski, Radosław 282
Łakomski, Mirosław 110
Łęcki, Wojciech 259
m.a. 95
Malanowska, Lidia 218
Malczyk, Dariusz 31
Malinowska, Agnieszka 200
Malinowski, Radosław 226
Małecka, Agnieszka 70, 85, 276, 287
Mańka, Jarosław 99
Marciniak, Jola 299
Marszałek, Lidia 47
MAT. 160, 175, 201–2
Matura, Jan 134, 166
Matuszewska, Anna 9
Matyja, Andrzej 264
Mazurska, Wiesława 1
Michnik, Adam 12
Miecznikowska, Elżbieta 66, 93
Miecznikowski, Zbigniew 108
Mioduszevska-Olszewska, Monika 62, 277,
 278
Misierewicz, Anna.
 zob. Szmol-Misierewicz, Anna.
Mokrowiecki, Marek 277–8
Moszczyńska, Ewa 69
mp/ams. 135
(mw). 252
Nowakowski, Andrzej 185, 203
Nycek, Jan Bolesław 21, 34, 185, 209, 214
Obajtek, Daniel 137–142
Odolczyk, Marcin 16
Olechnowicz, Paweł 143
Olender, Daniel 42
Olszewska, Monika.
 zob. Mioduszevska-Olszewska, Monika.
Olszewski, W. 119, 235
Omachel, Radosław 144
Opolski, Krzysztof 25–6
Osiński, Wojciech 253–4
Ostapiuk, Sylwia 260
Ostrowski, Jacek 261–2
Pabiniak, Barbara.
 zob. Konarska-Pabiniak, Barbara.
Pabis, Małgorzata 288
Palusińska, Małgorzata 213, 224
Pankowska, Marta 114
Papliński, Andrzej 17
Paradowska, Jadwiga 219
Pawlaszczyk, Adam 14
Pawłowska, Hanna 300–1
Piasecki, Marcin 158
Piętka, Włodzimierz 80, 284, 289
Piotrowicz, Justyna 176
Piotrowska, Barbara 88
Pleczyński, Wiktor 204, 255
Przybylski, Jacek 100
Pytlakowska, K. 190
rad. 186, 205, 215, 220, 222–3, 225, 242,
 295
Radwańska-Justyńska, T. 206
red. 81
RED 177
(red). 178

- RKK. 243
 Rokita, Agata 10
 Ruclak, Agnieszka 207
 Rybicka, Marianna 90
 Rzymkowski, Ryszard Maciej 283
 Samborski, Mariusz 163
 Samul, Hubert 6
 Sekelecka, Sylwia 16
 Skrobisz, Piotr 148
 Ślódki, Maciej 214
 Smoliński, Leszek 291
 SNS. 149
 Sobczak, Maksymilian 273
 Sobieraj, Leonard 239–40
 Solski, Rafał 274
 Stachurska, Agnieszka 40, 150, 151-2, 208, 210, 246
 Stanuszkiewicz-Cegłowska, Blanka 153, 187, 233, 302
 Stec, Andrzej 138–9, 141–2
 Steć, Dominika 73
 Steinhoff, Janusz 143
 Stogowska, Anna Maria 101
 Story, Krzysztof 63
 Sych, Wioleta 219
 Syperek, Anna 16
 Szatkowska, Lena 64, 67, 96, 112, 234, 239, 241, 279, 303
 Szatkowski, Tomasz 50
 Szczepanik, Artur 256
 Szczutowska, Ewa 72, 82
 Szmol-Misierewicz, Anna 217
 Szotrowski, Jacek 15
 Szulik, Janusz 264
 Szymanowski, Michał.
 zob. Korwin-Szymanowski, Michał.
- Szymański, Krzysztof 49
 Śmiłowski, Mikołaj 155
 Świerzyńska, M. 232
 Typiak-Kowalska, Iwona 1
 Tyszka, Zbigniew J. 98, 162
 Ulatowska-Kostrzewka, Iwonna 113
 Világi, Oszkár 156
 Wadowska, Joanna 218
 Wanecki, Jarosław 5, 211, 264
 Wątróbska-Wdowiarska, Anna Beata 96
 Wdowiarska, Anna Beata.
 zob. Wątróbska-Wdowiarska, Anna Beata.
 Wieczorek, Dariusz 125
 Wieczorkowska, Zofia Maria.
 zob. Jurko-Wieczorkowska, Zofia Maria.
 Wielechowska, Małgorzata 24
 Wiśniewska, Joanna 61
 Wiśniewski, Janusz 55
 Wiśniewski, Michał 52, 212
 Witkowski, Kamil 219
 Wolff, Karol 158
 Woźniak, Hubert 103
 Woźniak, Maciej 294
 Wójcik, Teresa 159
 Wybult, Witold 58
 Zakrzewska, Joanna 13
 Zaremba, Szymon 275
 Zbińkowska, Dorota 32
 Zdziarska, A. 218
 Zegar, Tomasz 8, 43
 Zieliński, Artur 209
 Ziemkiewicz, Sylwester 210
 Zięba, Krzysztof 17
 Ziętek, Janina 27
 Żuk, Daniela 97

Powyższy wybór jest częścią Bibliografii Mazowsza Płockiego
 w całości dostępnej online na stronie www.ksiaznicaplocka.pl

Opracowanie:

Justyna Bziuk, Ewa Kozłowska,
 Wiesława Mazurska, Iwona Typiak-Kowalska

Książnica Płocka im. Władysława Broniewskiego
 09-400 Płock, ul. Kościuszki 6
 Tel. (024) 268 00 21 lub (024) 268 00 25
 e-mail: dib@ksiaznicaplocka.pl

NASI AUTORZY

MAŁGORZATA CHUDZYŃSKA

mgr filologii rosyjskiej, absolwentka Uniwersytetu Warszawskiego, pracownik Instytutu Sławistyki Polskiej Akademii Nauk w Warszawie

MARIAN CHUDZYŃSKI

dr nauk humanistycznych, historyk, były wiceprezes Towarzystwa Naukowego Płockiego i jego Członek Honorowy

GRZEGORZ GOŁĘBIEWSKI

dr nauk humanistycznych, nauczyciel historii w III LO w Płocku, wykładowca w Szkole Wyższej im. Pawła Włodkowica, wiceprezes Towarzystwa Naukowego Płockiego, redaktor naczelný „Notatek Płockich”

DAMIAN KASPRZYK

dr nauk humanistycznych, etnolog, adiunkt w Instytucie Etnologii i Antropologii Kulturowej Uniwersytetu Łódzkiego, członek Towarzystwa Naukowego Płockiego i prezes Łódzkiego oddziału Polskiego Towarzystwa Ludoznawczego

BARBARA KONARSKA-PABINIAK

dr nauk humanistycznych, prezes Gostynińskiego Towarzystwa Kulturalno-Naukowego, członek Towarzystwa Naukowego Płockiego

ZBIGNIEW KRUSZEWSKI

prof. ucz. dr hab. inż., rektor Szkoły Wyższej im. Pawła Włodkowica w Płocku, prezes Towarzystwa Naukowego Płockiego

BOGDAN POPŁAWSKI

dr inż. architekt, absolwent Wydziału Architektury Politechniki Warszawskiej, zajmuje się problematyką ochrony obiektów zabytkowych

MICHAŁ SOKOLNICKI

mgr historii, absolwent Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, emerytowany policjant

Autorki Bibliografii:

Justyna Bziuk, Ewa Kozłowska, Wiesława Mazurska, Iwona Typiak-Kowalska